

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE

w Warszawie

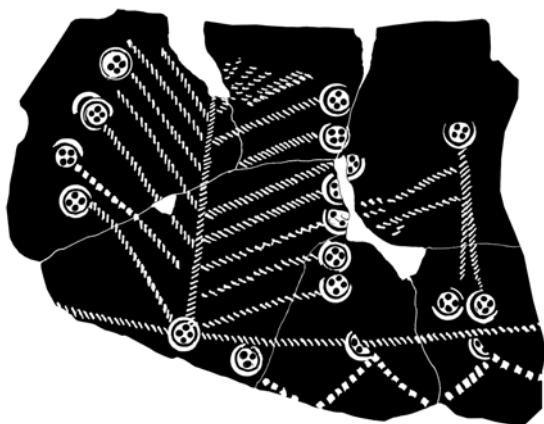

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXVII

2016

WARSZAWA 2016 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXVII

Redaguje zespół / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr Grażyna Orlińska, mgr Radosław Prochowicz, mgr Barbara Sałacińska,
mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego),
prof. dr **Audronė Bliujienė** (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. **Claus von Carnap-Bornheim** (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. **Zbigniew Kobyliński** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. **Jerzy Maik** (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. **Dieter Quast** (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. **Paweł Valde-Nowak** (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr hab. **Anna Bitner-Wróblewska**, prof. dr hab. **Wojciech Blajer**, prof. dr hab. **Sylwester Czopek**,
dr hab. prof. UMCS **Jerzy Libera**, prof. dr hab. **Magdalena Mączyńska**, prof. dr hab. **Wojciech Nowakowski**,
dr hab. **Szymon Orzechowski**, dr hab. prof. UŁ **Jan Schuster**

Tłumaczenia / Translations:

Anna Kinecka

Jacek Andrzejowski, Magdalena Małek, Jan Schuster, Sylwia Twardo

Korekta / Proof-reading

Autorzy

Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: fragment fryzu z popielnicy z Kosina. Rys.: Anna Potoczny i Jacek Andrzejowski
Cover picture: part of an elaborate decoration of an orn from Kosin. Drawing: Anna Potoczny and Jacek Andrzejowski

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2016

© Autorzy, 2016

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXVII

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Audronė Bliujienė, On Both Sides of the Middle Reaches of the Nemunas River. A New Approach to Old Problems 3
Po obu stronach środkowego Niemna. Nowe spojrzenie na dawne problemy
- Bartosz Kontny, Siekiery tulejkowe z kultur bogaczewskiej i sudowskiej 37
Socketed Axes in the Bogaczewo and Sudovian Cultures
- Renata Małdyda - Legutko, Funkcje użytkowe niektórych elementów wystroju pasów ludności kultury przeworskiej. Casus kabłączków, zawieszek, skuwek z pierścieniem 65
The Utilitarian Function of Selected Belt Fittings of the Przeworsk Culture People. The Case of Belt Hangers, Belt Pendants and Belt Fittings with a Pendent Ring

MISCELLANEA

- Mirosława Andrzejowska, Uwagi o technice zdobienia, pochodzeniu i chronologii naczynia z przedstawieniem figuralnym z Kosina, pow. kraśnicki 111
Some Remarks about the Decoration, Provenance and Chronology of a Vessel with Figural Representations from Kosin, Kraśnik County
- Grażyna Orlińska, Groby w skrzyniach kamiennych na cmentarzysku kultury łużyckiej z Cichowa, pow. przasnyski 131
Graves with Stone Cists in a Lusatian Culture Cemetery at Cichowo, Przasnysz County
- Andrzej Przychodni, Ireneusz Suliga, Charakterystyka łupki żelaznej i kłosa żuźlowego z doświadczalnego procesu dymarskiego 147
Characteristic of Iron Bloom and Slag Block from Experimental Iron Smelting Process
- Piotr Mącznyński, Beata Polit, Wytwory krzemienne z cmentarzyska z późnej starożytności Nezac na Krymie 175
Flint Artefacts from a Late Antique Cemetery Neyzats in Crimea

MATERIAŁY

- Marcin Woźniak, Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Litwinkach, pow. nidzicki 195
A Cemetery of the Wielbark Culture at Litwinki, Nidzica County
- Jan Schuster, The Świlcza Hoard. An Extraneous 5th Century AD Complex from the Northern Carpathian Foreland 227
Skarb ze Świlczy. „Obcy” zespół z V wieku po Chr. z północnego przedpola Karpat

KRONIKA

- Barbara Sałacińska, Sławomir Sałaciński, Wspomnienie o Annie Uzarowicz-Chmielewskiej (1935–2015) 265

WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS

271

RENATA MADYDA-LEGUTKO

FUNKCJE UŻYTKOWE NIEKTÓRYCH ELEMENTÓW WYSTROJU PASÓW
LUDNOŚCI KULTURY PRZEWORSKIEJ.
CASUS KABŁĄCZKÓW, ZAWIESZEK, SKUWEK Z PIERŚCIENIEM

THE UTILITARIAN FUNCTION OF SELECTED BELT FITTINGS OF THE PRZEWORSK CULTURE PEOPLE.
THE CASE OF BELT HANGERS, BELT PENDANTS AND BELT FITTINGS WITH A PENDENT RING

Na różnych obszarach kulturowych środkowoeuropejskiego *Barbaricum* we wczesnym okresie rzymskim obserwuje się pewne ujednoczenie wystroju pasów noszonych przez wojowników. Uwaga ta dotyczy nie tylko zapięć pasa oraz okuć końców rzemieni, ale także okuć nakładanych na pas. Można sądzić, że te ostatnie spełniały nie tylko funkcje dekoracyjne, ale też – przede wszystkim – użytkowe. Występują wśród nich okucia, na których, jak się powszechnie przyjmuje, zawieszano przedmioty należące do tzw. osobistego wyposażenia wojowników. Do okuć pełniących tę funkcję należały kabłączki, zawieszki i skuwki z pierścieniem (R. Madyda-Legutko 1984, s. 91).

Szczególną uwagę zwrócono na tego rodzaju okucia, jak również na rodzaj zawieszonych na nich przedmiotów, w trakcie analizy pasów zdeponowanych na stanowisku w Illerup Ådal, położonym na wschodnim wybrzeżu Półwyspu Jutlandzkiego (J. Ilkjær 1993a). Wyróżniono nie tylko tzw. pasy mieczowe, ale także inne, na których zawieszano różnorodne przedmioty, należące do osobistego wyposażenia wojownika. Mocowano je do pasa, noszonego na biodrach, przy pomocy okuć analogicznych do tych, jakich używali wojownicy na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Problematykę tę poruszono także ostatnio, przy okazji analizy metalowych okuć pasów znalezionych w grobie książęcym w Mušovie na Morawach (C. von Carnap-Bornheim 2002a). Jeden z odkrytych tam i zrekonstruowanych pasów zaopatrzony był w okucia, na których można było zawiesić różne, drobne przedmioty. Jest on dowodem, iż tego typu pasów używali również wojownicy o wysokim statusie społecznym, należący do miejscowych elit.

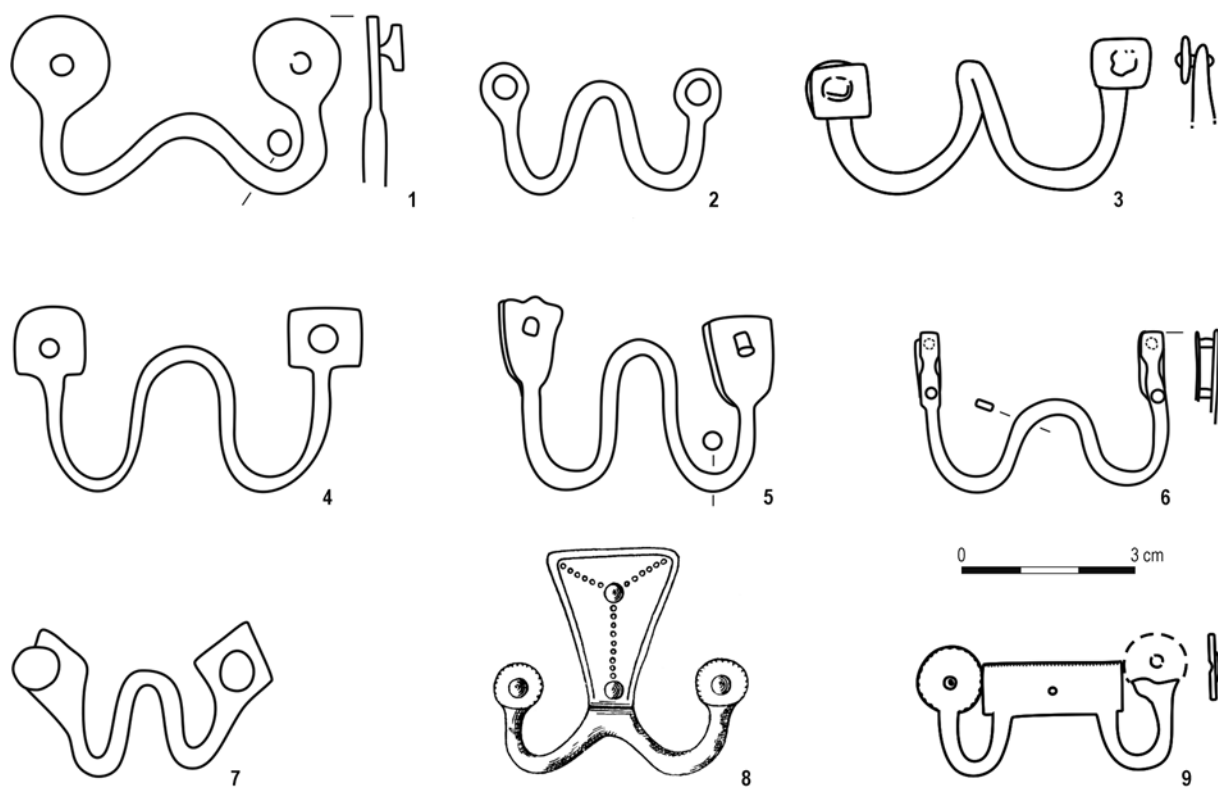
Zwyczaj zawieszania przy pasach różnych drobnych przedmiotów osobistego wyposażenia można też prześledzić analizując wyposażenie pochówków ludności zamieszkującej różne obszary kulturowe środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, w tym teren zasiedlony przez ludność kultury przeworskiej. Pozwala na to m.in. długa seria grobów wojowników pochowanych z bogatym wyposażeniem, datowanych na wczesny i wczesną fazę młodszego okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1992; B. Kontny 2003). Wśród metalowych okuć pasa w grobach tych pojawiają się wspomniane powyżej kabłączki, zawieszki i pierścienie zawieszane na skuwkach. Sporadycznie okucia takie poświadczane są także w grobach o kobiecym modelu wyposażenia.

Kabłączki

Kabłączki znane z obszaru osadnictwa kultury przeworskiej różnią się ze względu na kształt samego kabłąka oraz płytek, w których osadzano nity, służące do przymocowania ich do rzemienia. Różnice w kształcie kabłączków pozwalają wydzielić wśród nich trzy odmiany: 1 – o kabłąku wykonanym z faliście wygiętego drutu, zbliżone kształtem do litery W; 2 – o kabłąku łukowatym; 3 – o kabłąku ramowatym. Należy zaznaczyć, że różny kształt płytek do nitów nie koreluje z kształtem kabłąków.

Kabłączki wykonane z faliście wygiętego drutu, zbliżone kształtem do litery W, ujęte w odm. 1 (Zest. 1; Ryc. 1), mają płytki do nitów zarówno koliste¹ (Ryc. 1:1.2), jak

¹ Np.: Chmielów Piaskowy, grób 3; Kamieńczyk, grób 1; Opoka, grób 33; Piaski, grób 295.

Ryc. 1. Kabłączki odm. 1 (1-7) oraz wariantu 1.1 (8, 9) z terenu kultury przeworskiej.

1 - Kamieńczyk, grób 1; 2 - Opoka, grób 33; 3 - Ciecierzyn, grób 179; 4 - Tuczno, z cmentarzyska; 5 - Biała, grób B; 6 - Kryspinów, grób 51; 7 - Chorula, grób 103; 8 - Masów, grób 20; 9 - Ciełowice Duże, grób 50. Wg: zob. Zest. 1

Fig. 1. Belt hangers var. 1 (1-7) and var. 1.1 (8, 9) from the area of the Przeworsk Culture.

1 - Kamieńczyk, grave 1; 2 - Opoka, grave 33; 3 - Ciecierzyn, grave 179; 4 - Tuczno, stray find; 5 - Biała, grave B; 6 - Kryspinów, grave 51; 7 - Chorula, grave 103; 8 - Masów, grave 20; 9 - Ciełowice Duże, grave 50. After: see List 1

i zbliżone do kwadratu² (Ryc. 1:3.4), wydłużonego prostokąta³ (Ryc. 1:5), niekiedy znacznie wydłużonego i wąskiego⁴ (Ryc. 1:6), oraz rombu⁵ (Ryc. 1:7). Trzonki stosunkowo masywnych nitów osadzonych w płytkach noszą ślady rozklepania od spodu⁶; niektóre z nich zaopatrzone były w czworokątne podkładki⁷. Kabłączek z grobu 51 z Kryspinowa, o wydłużonych prostokątnych płytkach, przymocowany był do pasa za pomocą dwóch par nitów (Ryc. 1:6). Wszystkie kabłączki odm. 1 wykonane są z żelaza. Ich szerokość, biorąc pod uwagę rozstaw nitów, najczęściej wynosi 3,5-4 cm, choć znane są także egzemplarze większe, o rozstawie nitów sięgającym 5 cm⁸.

Za wariant tej odmiany (odm. 1, war. 1) można uznać dwa kabłączki, których część środkowa ukształtowa-

na została w płytkę zbliżoną do trapezu (Masów, grób 20; Ryc. 1:8), lub prostokąta (Ciełowice Duże, grób 50; Ryc. 1:9); kabłączki te przymocowane były do pasa nie tylko przy pomocy nitów osadzonych w kolistych tarczках, ale także we wspomnianych, środkowych płytkach. W wypadku brązowego kabłączka z Masowa zarówno brzegi tarczек, jak i trapezowato ukształtowana część środkowa zdobione są karbowaniem; analogiczny ornament zachował się także na prostokątnej płytce kabłączka z Cielowic Dużych. Rozstaw nitów kabłączka z Cielowic Dużych wynosi 5,7 cm, a z Masowa 4 cm.

Następną odmianę kabłączków stanowią egzemplarze uformowane łukowato, ujęte w odm. 2 (Zest. 2; Ryc. 2). Kształt płytek do nitów jest bardzo zróżnicowany, najczęściej jednak są one koliste lub półkoliste⁹ (Ryc. 2:1-4)

² Np.: Ciecierzyn, grób 179; Tuczno, znal. luźne.

³ Np. Biała, grób B.

⁴ Np. Kryspinów, grób 51.

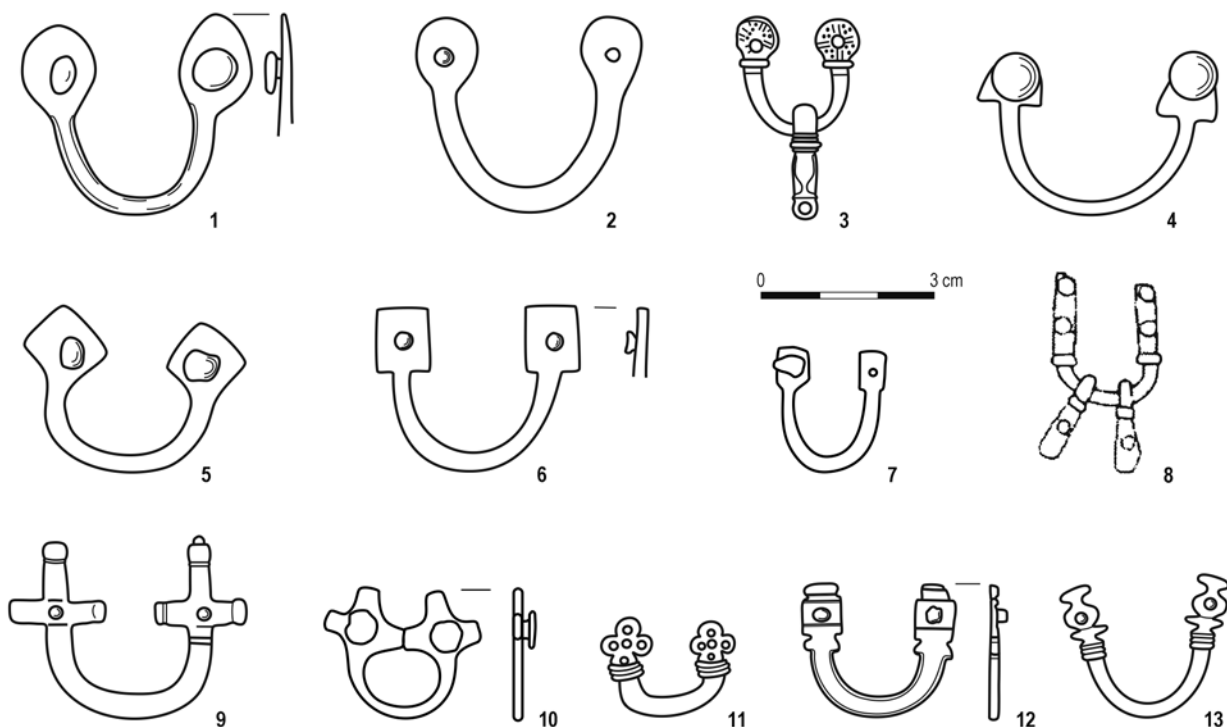
⁵ Np.: Bodzanowo, grób 18; Chorula, grób 103; Mokra, grób 56; Piaski, grób 130.

⁶ Np.: Kamieńczyk, grób 1; Chorula, grób 103.

⁷ Np.: Ciecierzyn, grób 179; Opoka, grób 33; Piaski, grób 130.

⁸ Np.: Ciecierzyn, grób 179; Tuczno, znal. luźne.

⁹ Chorula, groby 42, 44, 92, 100 i 182; Czarnocin, grób 8 (dwa egz.); Drochlin, obok obiektu 90; Kalinów, grób 9; Komorówko, grób 10; Kryspinów, grób 10; Łączany, grób 53; Modła, grób 118 (25/80); Mokra, grób 56; Nowa Cerekwia, grób 1; Nowa Wieś Wrocławska, groby 10 i 130; Opatów, groby 90 i 217; Wymysłowo, grób 174; Zadowice, grób 253, znal. luźne nr 1944:459; Zakrzów, grób 27; Zubrza, grób; Żdzarów, grób 88.

Ryc. 2. Kabłączki odm. 2 z terenu kultury przeworskiej.

1 – Chorula, grób 44; 2 – Chorula, grób 42; 3 – Nowa Wieś Wrocławska, grób 10; 4 – Chorula, grób 100; 5 – Chorula, grób 25; 6 – Zadowice, grób 466; 7 – Biejków, grób 25; 8 – Marzęcin, grób inhumacyjny; 9 – Krapkowice, grób 1; 10 – Cieblowice Duże, grób 27; 11 – Kotla, grób XXV; 12 – Opatów, grób 879; 13 – Siemianice, grób 41. Wg: zob. Zest. 2

Fig. 2. Belt hangers var. 2 from the area of the Przeworsk Culture.

1 – Chorula, grave 44; 2 – Chorula, grave 42; 3 – Nowa Wieś Wrocławska, grave 10; 4 – Chorula, grave 100; 5 – Chorula, grave 25; 6 – Zadowice, grave 466; 7 – Biejków, grave 25; 8 – Marzęcin, inhumation grave; 9 – Krapkowice, grave 1; 10 – Cieblowice Duże, grave 27; 11 – Kotla, grave XXV; 12 – Opatów, grave 879; 13 – Siemianice, grave 41. After: see List 2

względnie rombówate¹⁰ (Ryc. 2:5), rzadziej zbliżone do kwadratu¹¹ (Ryc. 2:6), prostokąta¹² (Ryc. 2:7), wysokiego prostokąta¹³ (Ryc. 2:8), krzyża¹⁴ (Ryc. 2:9) oraz rozetki¹⁵ (Ryc. 2:11). Znane są także kabłączki o płytkach profilowanych¹⁶ (Ryc. 2:12.13) i o zakończeniach trójpalczastych¹⁷ (Ryc. 2:10). Niekiedy płytki oddzielone są od łukowatej części kabłączka mniej lub bardziej wydatnym grzebykiem¹⁸ (Ryc. 2:3.8.11), który w wypadku egzemplarza z Kotli (grób XXV) zdobiony był pierwotnie srebrną inkrustacją. Wśród kabłączków łukowatych dominują

egzemplarze żelazne; stosunkowo nieliczne okazy brązowe¹⁹ mają natomiast płytki do nitów ukształtowane bardziej ozdobnie lub dodatkowo ornamentowane (Ryc. 2:3.8.12.13). Pary nitów osadzone na płytkach brązowych kabłączków z Marzęcina (grób inhumacyjny) charakteryzują się stosunkowo wysokimi półkulistymi główkami, nadającymi kabłączkom dekoracyjny charakter. Większość trzonków nitów zarówno żelaznych, jak i brązowych kabłączków jest rozklepana od spodu lub zaopatrzona w czworokątne podkładki.

Łukowato ukształtowane kabłączki są zazwyczaj średniej wielkości, o rozstawie nitów wynoszącym około 2,5–3 cm. Tylko pojedyncze egzemplarze są nieco mniejsze, o rozstawie nitów 1,8–2,0 cm²⁰, a nawet około 1,5 cm²¹.

Kolejną, 3. odm. kabłączków tworzą żelazne egzemplarze ukształtowane ramowato (Zest. 3; Ryc. 3). Ich

¹⁰ Brzeski, obiekt 44; Chorula, groby 25 i 130; Giebułtów, grób 1; Nowa Wieś Wrocławska, grób 130; Opatów, grób 90; Pięczkowo, grób II; Wymysłowo, grób 174.

¹¹ Zadowice, grób 466.

¹² Biejków, grób 25.

¹³ Marzęcin, grób inhumacyjny (dwa egz.).

¹⁴ Krapkowice, grób 1.

¹⁵ Kotla, grób XXV.

¹⁶ Siemianice, grób 41; Opatów, grób 879.

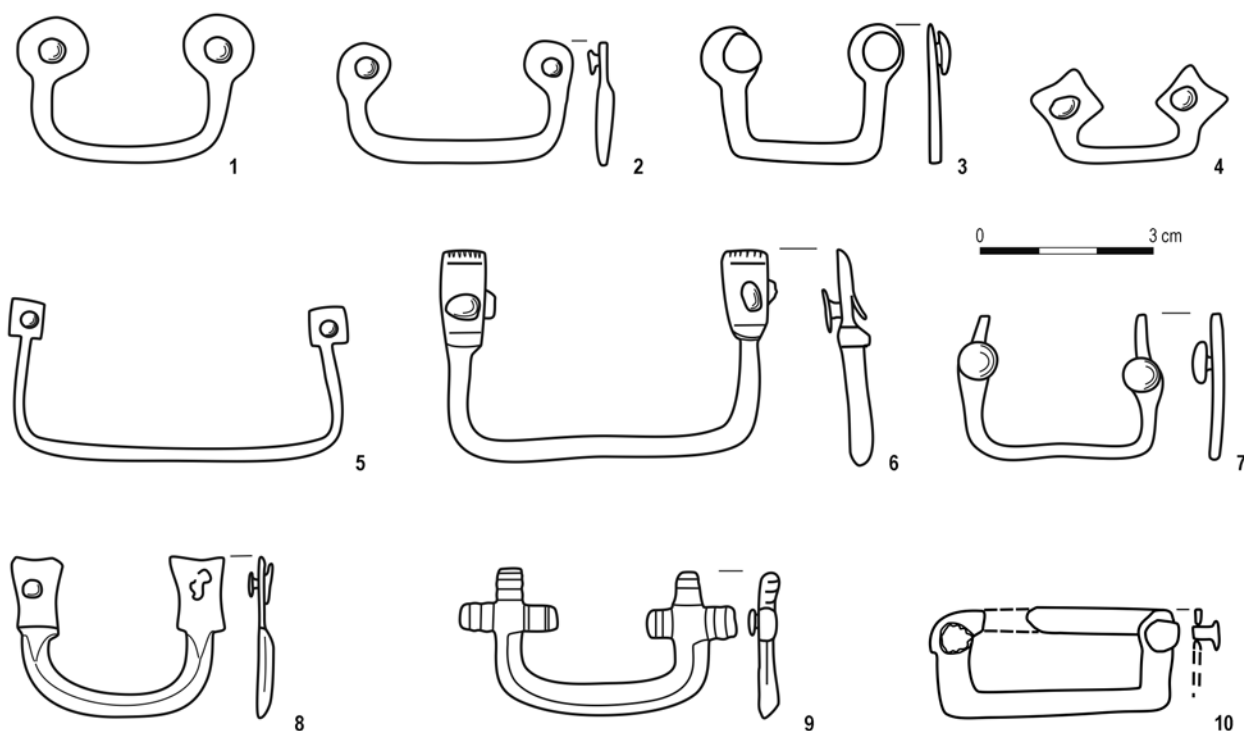
¹⁷ Cieblowice Duże, grób 27 (dwa egz.); Opatów, grób 707.

¹⁸ Kotla, grób XXV; Marzęcin, grób inhumacyjny (dwa egz.); Nowa Wieś Wrocławska, grób 10.

¹⁹ Marzęcin, grób inhumacyjny (dwa egz.); Modła, grób 118 (25/80); Nowa Wieś Wrocławska, grób 10; Opatów, groby 217 i 879; Siemianice, grób 41.

²⁰ Brzeski, obiekt 44; Marzęcin, grób inhumacyjny; Nowa Cerekwia, grób 1.

²¹ Kotla, grób XXV.

Ryc. 3. Kabłączki odm. 3 z terenu kultury przeworskiej.

1 – Konin, z cmentarzyska; 2 – Łajski, grób 1a/1b; 3 – Cieślówice Duże, grób 22; 4 – Chorula, grób 93; 5 – Kamieńczyk, grób 98; 6 – Nadkole, grób 126; 7 – Kamieńczyk, grób 196; 8, 9 – Dziedzice, grób 2; 10 – Krasusze-Gołowierzchy, grób. Wg: zob. Zest. 3

Fig. 3. Belt hangers var. 3 from the area of the Przeworsk Culture.

1 – Konin, stray find; 2 – Łajski, grave 1a/1b; 3 – Cieślówice Duże, grave 22; 4 – Chorula, grave 93; 5 – Kamieńczyk, grave 98; 6 – Nadkole, grave 126; 7 – Kamieńczyk, grave 196; 8, 9 – Dziedzice, grave 2; 10 – Krasusze-Gołowierzchy, grave. After: see List 3

płytki do nitów, podobnie jak kabłączków odmiany 2, najczęściej mają formę kolistą²² (Ryc. 3:1–3) lub rombowa²³ (Ryc. 3:4), rzadziej zbliżone są do kwadratu²⁴ (Ryc. 3:5), wysokiego prostokąta²⁵ (Ryc. 3:6.8) lub krzyża²⁶ (Ryc. 3:9); wyjątkowy kształt mają płytki do nitów z grobu 196 z Kamieńczyka (Ryc. 3:7). Większość egzemplarzy jest niezdobiona, jedynie brzegi płytek kabłączka z grobu 126 z Nadkole dekorowane są drobnymi nacięciami. Prawie wszystkie nity osadzone w płytkach kabłączków ramowatych jest znacznie zróżnicowana. Występują wśród nich egzemplarze stosunkowo duże, masywne, o rozstawie nitów wynoszącym od 4 cm do 5,0–5,3 cm²⁷,

jak i średniej wielkości, o rozstawie nitów ok. 3 cm²⁸; poświadczane są także egzemplarze znacznie mniejsze, o rozstawie nitów od 1,8 do 2,5 cm²⁹.

Za kabłączki ramowate można uznać także okucia z grobu w Krasuszech Gołowierzchach (Ryc. 3:10) i z grobu 49 z Choruli. Obydwa egzemplarze nie mają wymodelowanych płytek do nitów, a ich konstrukcję wzmacniała wąska prostokątna płytka łącząca od spodu ramiona kabłączków.

* * *

W inwentarzach grobów ludności kultury przeworskiej kabłączki współwystępują głównie z innymi metalowymi częściami pasa, a także z elementami uzbrojenia, zapinkami oraz narzędziami³⁰. Najwcześniej pojawiają się

²² Chorula, groby 7 i 168; Cieślówice Duże, grób 22; Łajski, grób 1a/1b; Konin, znal. luźne; Młodzikowo, groby 100 i 106.

²³ Chmielów Piaskowy, grób 18N; Chorula, groby 93 i 116; Wymysłowo, grób 106.

²⁴ Kamieńczyk, groby 98 (dwa egz.) i 114; Zadowice, znal. luźne.

²⁵ Dziedzice, grób 2; Nadkole, grób 126.

²⁶ Dziedzice, grób 2.

²⁷ Chorula, groby 7 i 168; Kamieńczyk, grób 98; Krasusze Gołowierzchy, grób; Nadkole, grób 126.

²⁸ Cieślówice Duże, grób 22; Dziedzice, grób 2; Kamieńczyk, grób 98; Konin, znal. luźne; Łajski, grób 1a/1b.

²⁹ Chmielów Piaskowy, grób 18N; Chorula, groby 49, 93 i 116; Kamieńczyk, grób 114; Lachmirowice, grób XXXVI; Wymysłowo, grób 106; Zadowice, znal. luźne.

³⁰ W opisie zespołów wykorzystano następujące klasyfikacje: zapinki – O. Almgren 1923; ostrogi – J. Ginalski 1991; groty broni drzewcowej – P. Kaczanowski 1995; sprzączki oraz okucia koń-

w fazie B₁ wczesnego okresu wpływów rzymskich. Są to zarówno egzemplarze wykonane z faliście wygiętego drutu (odm. 1), jak i ukształtowane łukowato (odm. 2). Najstarsze zespoły z kabłączkami odm. 1 znane są z cmentarzysk w Ciecierzynie (grób 179) i Kryspinowie (grób 51). O metryce tych zespołów świadczą m.in. zestawy uzbrojenia oraz inne metalowe części pasów, a także, w wypadku grobu 51 z Kryspinowa, zapinka typu A 68 (K. Godłowski 1973, s. 42, 46, ryc. 3; G. Martyniak, R. Pastwiński, S. Pazda 1997, s. 38–39, tabl. CLXXI/179:9.10, CLXXII/179:2–7). Podobnie datowane zespoły grobowe z kabłączkami odm. 2 pochodzą z nekropoli w Siemianicach (grób 41) i w Nowej Wsi Wrocławskiej (grób 10). Na pierwszym z wymienionych cmentarzysk kabłączek współwystąpił z wąskim okuciem końca pasa zbliżonym do prostokąta, typu 9 odm. 1, natomiast na drugim z profilowanymi okuciami końcowymi typu 1 odm. 3. Na kabłączku z Nowej Wsi Wrocławskiej zachowała się zawieszona skuwka z silnie profilowaną płytką górną (Ryc. 2:3, 24:1); analogicznie uformowana skuwka, również zawieszona na kabłączku, pochodzi z grobu IV z Dobřichova-Piřhory, okr. Kolín, w Kotlinie Czeskiej (Ryc. 24:2), datowanego na okres panowania Marboda (E. Droberjar 1999, s. 94, 219, ryc. 22:3, tabl. 10/IV:9)³¹.

Na obszarze kultury przeworskiej kabłączki, bez względu na kształt, najliczniej występują w zespołach datowanych na stadium B_{2b}. W tym czasie spośród wyróżnionych odmian najczęściej spotykane są egzemplarze ukształtowane łukowato (odm. 2). Na pozycję chronologiczną zarówno kabłączków z faliście wygiętego drutu (odm. 1), ukształtowanych łukowato (odm. 2), jak i ramowatych (odm. 3) wskazuje przede wszystkim ich współwystępowanie z innymi metalowymi okuciami pasa oraz z zestawami uzbrojenia charakterystycznymi dla 4. grupy grobów z bronią w kulturze przeworskiej³². Z kabłączkami odm. 2 współwystępują także zapinki serii 8. grupy A V (Komorówko, grób 10), typu A 132 (Chorula, grób 92) oraz T-kształtne z płytkowatą główką (Chorula, grób 44). Najprawdopodobniej na fazę B₂ należy także datować wariant kabłączków z faliście wygiętego drutu (odm. 1

cowe – R. Madyda - Legutko 1987; 2011 oraz E. Droberjar 2006. Zestawy uzbrojenia charakterystyczne dla kultury przeworskiej opisano za K. Godłowskim (1992).

³¹ Ch. Pescheczek sądził, iż zabytek z Nowej Wsi Wrocławskiej jest okuciem rogu do picia (1939, s. 329), natomiast w opracowaniu metalowych elementów rogów do picia zabytku tego nie uwzględnia J. Andrzejowski (1991), podobnie jak E. Droberjar (1999, s. 94), który przyjmuje, iż zabytek z Dobřichov-Piřhory był okuciem pasa.

³² Kabłączki odm. 1: Chorula, grób 103; Kamieńczyk, grób 1; Piaski, grób 130. Odm. 2: Chorula, groby 44 i 92; Komorówko, grób 10; Kryspinów, grób 10; Wymysłowo, grób 174. Odm. 3: Chorula, groby 93 i 116; Kamieńczyk, groby 98 i 114; Kutno, stan. 6, grób 57C; Młodzikowo, grób 100; Nadkole, grób 126. Zespoły z kabłączkami odm. 3 datowane na fazę B_{2b}-C_{1a}: Krasusze Gołowierzchy, grób; Kutno, stan. 2, grób 4.

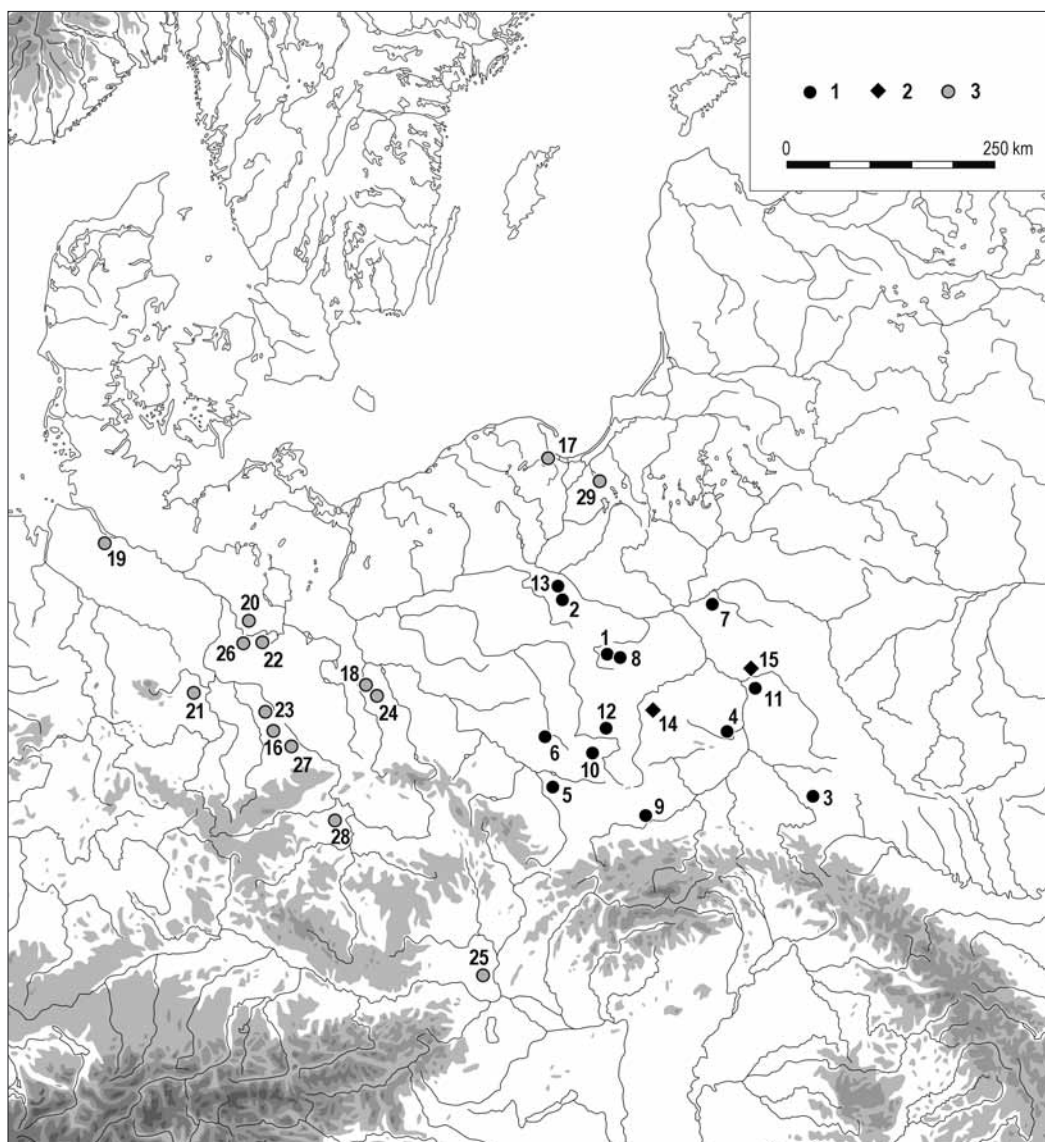
war. 1), na co wskazuje inwentarz grobu 50 z cmentarzyska w Cieślówicach Dużych (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 23, tabl. XXXIX/50:2, XL/50:3–6).

Wszystkie wyróżnione odmiany kabłączków odkryte na obszarze kultury przeworskiej poświadczane są również w młodszym okresie wpływów rzymskich, głównie w fazie C_{1a}³³, w horyzoncie występowania zapinek typów A 158 i A 162 oraz uzbrojenia charakterystycznego dla 5. grupy grobów z bronią w tej kulturze. Na uwagę zasługuje obecność dwóch kabłączków w grobie 56 w Mokrej, jednego faliście wygiętego (odm. 1), drugiego łukowatego (odm. 2), w towarzystwie m.in. zapinki z pełną pochewką pochodnej od typu A 158, datującej pochówek na fazę C_{1a} (M. Biborski 1998, s. 64, ryc. 4:13). Podobnie należy datować kabłączki odm. 2 z grobów 90 i 879 z cmentarzyska w Opatowie oraz odm. 3 z grobu 2 z Dziedzic. Na nekropoli opatowskiej towarzyszyły one m.in. zapince wykonane z dekoracyjnie zwiniętego drutu (grób 90) oraz parze ostróg typu F2 (grób 879) (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011a, s. 46–47; 2011b, tabl. XLII/90:3, CCCXIII/879:2.3), zaś na cmentarzysku w Dziedzicach – zapince typu A 158 (G. Raschke 1934, s. 376, ryc. 1:5).

W fazie C_{1b} młodszego okresu wpływów rzymskich zwyczaj mocowania przy pasach kabłączków zanika. Do jednostkowych wypadków należy kabłączek z faliście wygiętego drutu z grobu 295 z cmentarzyska w Piaskach, w inwentarzu którego znajdują się ostrogi asymetryczne, będące formą przejściową pomiędzy typami F i G, oraz groty zbliżone do typu XX (J. Skowron 1997, s. 109, 111–112, tabl. XV:6–8.10). Ogólnie na fazę C₁ można datować kabłączek odm. 1 z grobu 3 z Chmielowa Piaskowego, towarzyszący zapince typu A 162 (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 18, tabl. IV:3).

W okresie wczesnorzymskim pasy z umocowanymi na nich kabłączkami nosiła nie tylko ludność kultury przeworskiej (Zest. 1–3; Ryc. 4–6). Analogiczne kabłączki występują na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* z taką samą częstotliwością oraz w tych samych ramach chronologicznych, jak na obszarze osadnictwa omawianej kultury. Obserwuje się ponadto podobne zróżnicowanie ukształtowania części, na której zawieszano drobne przedmioty. Płytki do nitów tych kabłączków nie odbiegają kształtem od zakończeń kabłączków znanych z kultury przeworskiej – najczęściej są one koliste i zbliżone do kwadratu, prostokąta lub rombu, a tylko pojedyncze egzemplarze kabłączków łukowatych charakteryzują się płytkami profilowanymi (Wahlitz, grób 83), w kształcie krzyża (Lużec, grób 98) lub trójpalczastymi (Molkenberg,

³³ Kabłączki odm. 1: Cetula, domniemany grób 2 (?); Chmielów Piaskowy, grób 3; Mokra, grób 56; Piaski, grób 295; odm. 2: Mokra, grób 56; Opatów, groby 90 i 879; odm. 3: Cieślówice Duże, grób 22; Chmielów Piaskowy, grób 18N; Chorula, grób 7; Dziedzice, grób 2.

Ryc. 4. Rozprzestrzenienie kabłączków odm. 1 (1) i wariantu 1.1 (2) w kulturze przeworskiej oraz na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* (3)

Fig. 4. Distribution of belt hangers var. 1 (1) and var. 1.1 (2) in the Przeworsk Culture and other areas of the Central European *Barbaricum* (3)

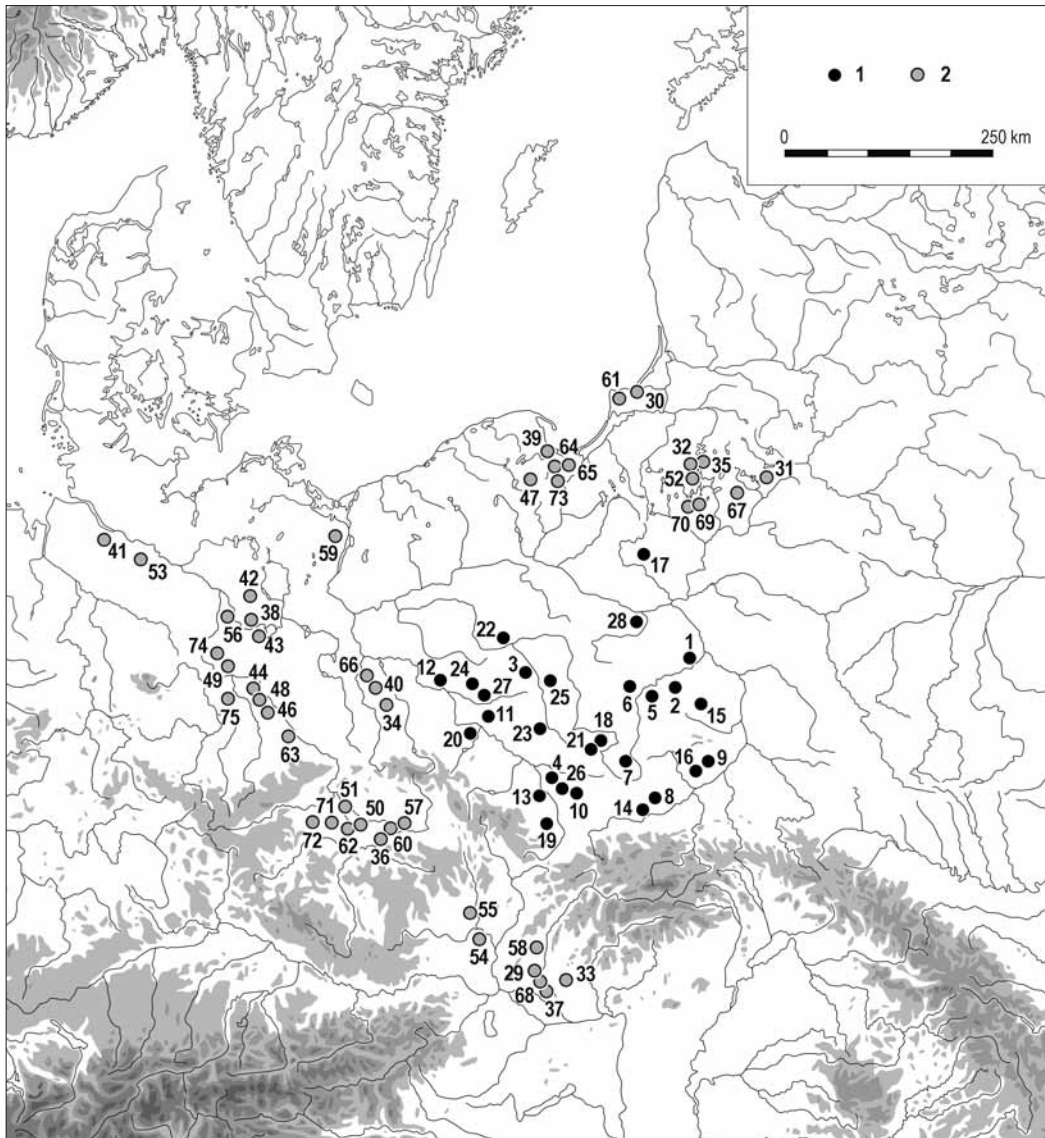
grób 8). Wśród kabłączków przeważają egzemplarze żelazne, a brązowe zwykle należały do pasów, których inne elementy wykonane zostały także z tego surowca. Uwaga ta odnosi się głównie do metalowych zestawów pasa pochodzących z terenu kultury wielbarskiej, ale także z kręgu nadłabskiego. Równie sporadycznie jak w kulturze przeworskiej były ornamentowane powierzchnie tarczki do nitów³⁴, zaś wyjątkowym znaleziskiem są kabłączki zdobione srebrnym drutem³⁵.

Na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, podobnie jak w kulturze przeworskiej, kabłączki pojawiają

się sporadycznie już w fazie B₁, stając się charakterystycznym elementem pasów datowanych na fazy B₂ i C_{1a}. W fazie B₁ występują egzemplarze z faliście wygiętego drutu i łukowate (odm. 1, 2). Tak datowane kabłączki z faliście wygiętego drutu znane są z cmentarzysk położonych nad dolną (Hamburg-Marmstorf, grób 251) i środkową Łabą (Bornitz, FK 99; Liebersee, obiekt 3906), a także z terenu Dolnej Austrii (Mannersdorf, grób) (por. też E. Droberjar 2006, s. 669, ryc. 56, 57). Kabłączki odm. 2 datowane na fazę B₁ mają bardziej południowy zasięg, koncentrując się na terenie Kotliny Czeskiej (Dobřichov-Piřhora, grób IV; Praha-Bubeneř, grób inhumacyjny z 1948 r. – zob. ryc. 12:1; Odřepsy, grób 1) i południowo-zachodniej Słowacji (Sládkovičovo, groby 12, 51 i 70); pojedynczy egzemplarz znany jest z południowej części

³⁴ Fohrde, grób 225; Hohenferchesar, grób 318; Lužec, groby 76 i 88; Pruszcz Gdański, stan. 10, grób 534A.

³⁵ Hamburg-Marmstorf, znal. luźne z cmentarzyska.

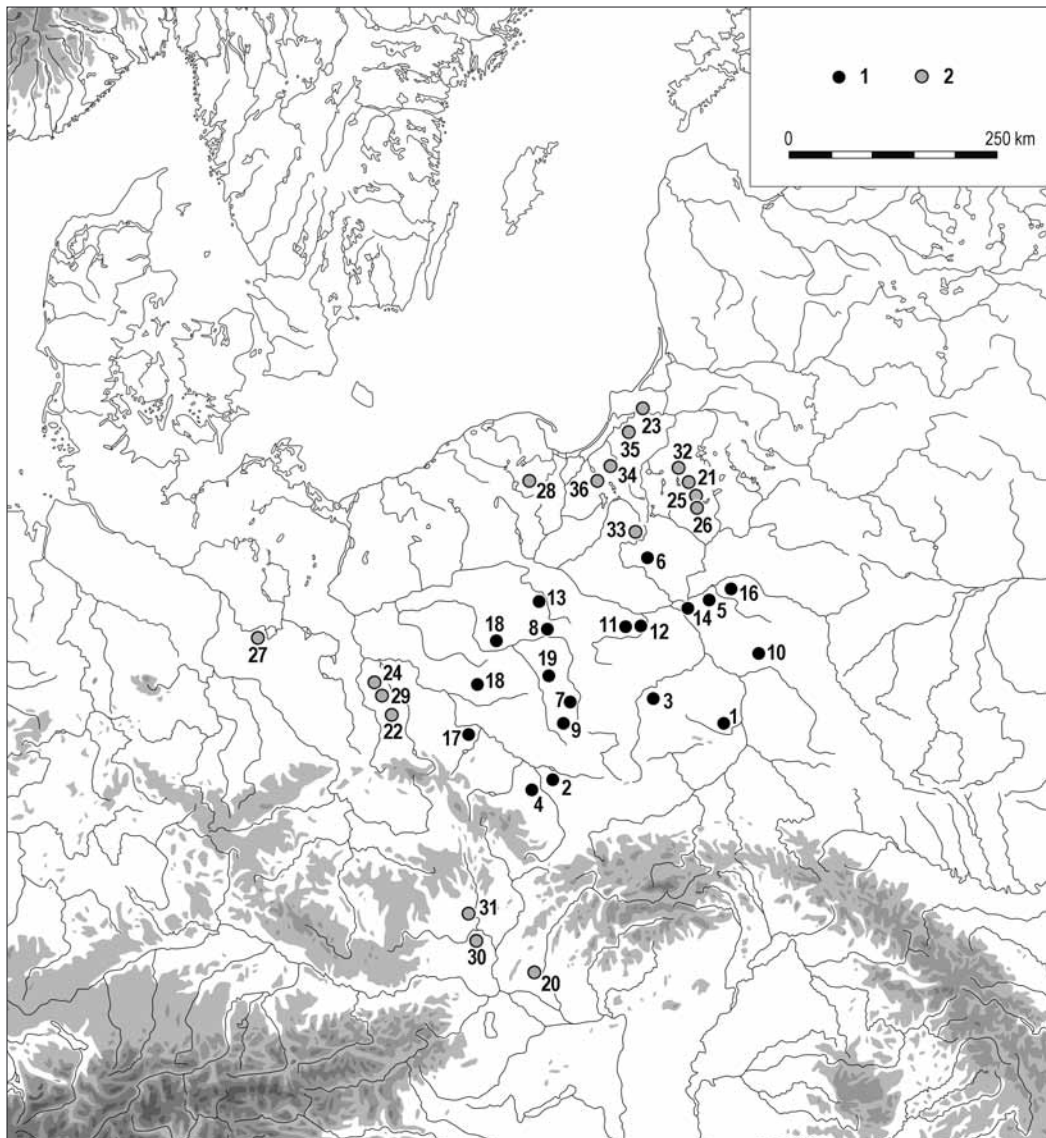
Ryc. 5. Rozprzestrzenienie kablączków odm. 2 w kulturze przeworskiej (1) oraz na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* (2)
 Fig. 5. Distribution of belt hangers var. 2 in the Przeworsk Culture (1) and other areas of the Central European *Barbaricum* (2)

kręgu nadłabskiego (Prositz, grób 1). Wymienione zespoły z Kotliny Czeskiej synchronizowane są z czasami istnienia tzw. państwa Marboda oraz (Odřepsy, grób 1) z początkami fazy B_{2a} (E. Droberjar 1999, s. 94; 2014, s. 425–426). Zapinka typu A 68 pozwala także datować na fazę B₁ kablączek z grobu 1 z cmentarzyska w Prositz w Saksonii (W. Coblenz 1955, s. 38, tabl. 9:4). Pochówki, w inwentarzach których znajdują się kablączki odm. 2 z południowo-zachodniej Słowacji, odnoszone są do fazy B_{1c} w ujęciu T. Kolníka (1977).

W fazach B_{2b} oraz C_{1a} w kulturach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, analogicznie jak w kulturze przeworskiej, dominują kablączki łukowate (odm. 2), natomiast kablączki ramowate (odm. 3), podobnie jak i egzemplarze z faliście wygiętego drutu (odm. 1) spotykane są sporadycznie. W zespołach o najpóźniejszej pozycji chrono-

logicznej kablączki odm. 2 współwystępują, podobnie jak w kulturze przeworskiej, z zapinkami z ozdobnie zwiniętego drutu (Pruszcz Gdański, stan. 10, grób 534A; M. Pietrzak 1997, tabl. CLII/534A:1–7) oraz z zapinkami typu A 158 (Očkov, grób 140; T. Kolník 1965, ryc. 11:2.3). Zapewne do fazy C_{1a} odnieść należy także egzemplarz, który wystąpił wraz z elementami uzbrojenia w grobie 1 na cmentarzysku w Kranichau (E. Meyer 1971, tabl. 8:1–3).

Obie pozostałe odmiany kablączków (odm. 1 i 3) poza obszarem kultury przeworskiej nie są spotykane zbyt często. Pojedyncze egzemplarze odm. 3 znane są z kultury luboszyckiej, kręgu nadłabskiego, południowo-zachodniej Słowacji, a także z kultury wielbarskiej oraz z kręgu zachodniobałtyjskiego. Najpóźniejsze współwystępują z zapinkami z podwiniętą nóżką grupy A VI. Zespoły takie znane są z kultury luboszyckiej (Grabice, grób 322) oraz

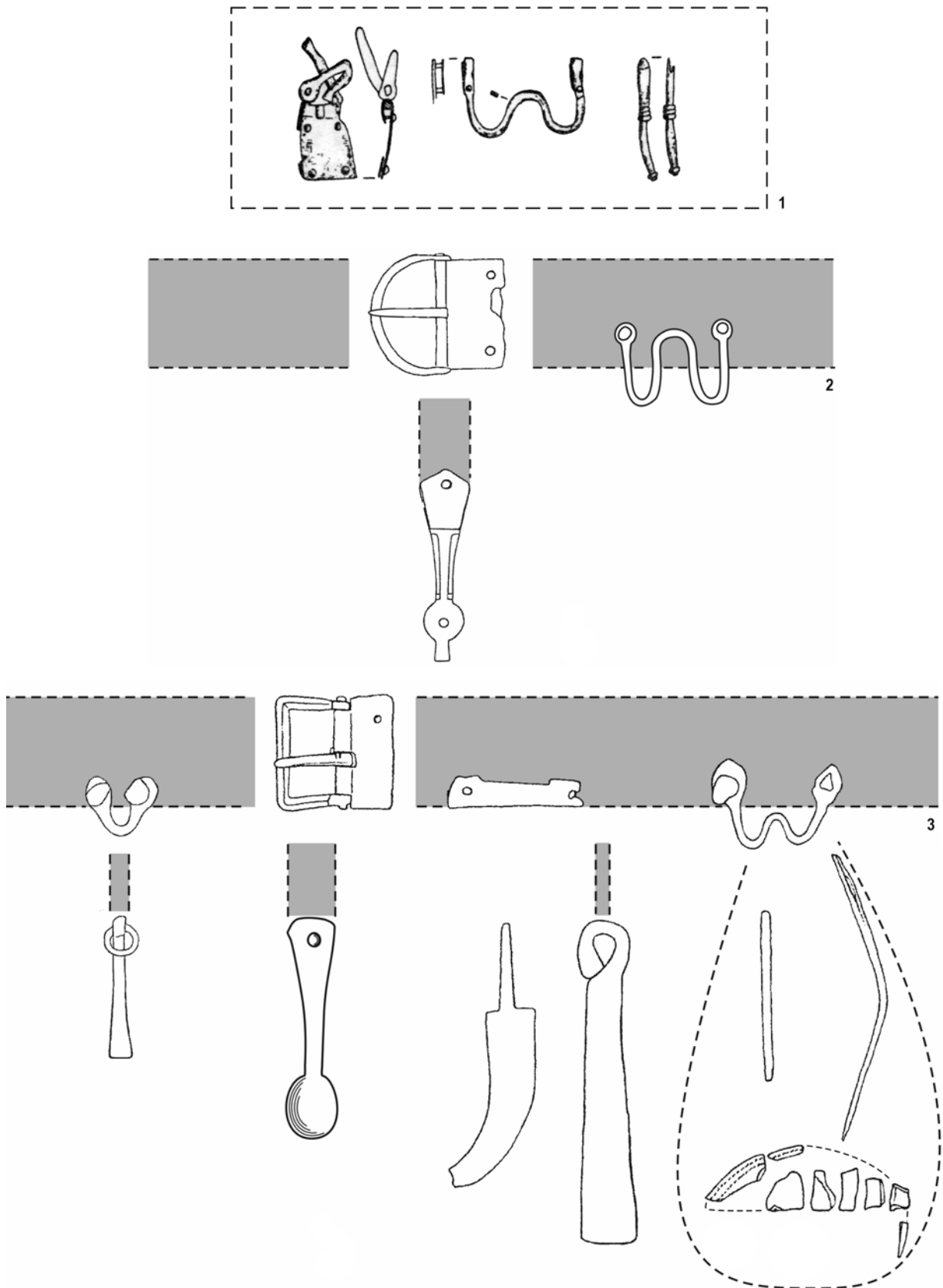
Ryc. 6. Rozprzestrzenienie kabłączków odm. 3 w kulturze przeworskiej (1) oraz na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* (2)
 Fig. 6. Distribution of belt hangers var. 3 in the Przeworsk Culture (1) and other areas of the Central European *Barbaricum* (2)

z kultury Dollkeim-Kovrovo na Sambii (dawn. *Tengen*, grób 24). Ten ostatni synchronizowany jest z fazą B₂/C₁-C₁ (W. Nowakowski 1996, s. 36–37, tabl. 65:12–16). Z kolei kabłączki z faliście wygiętego drutu (odm. 1), reprezentowane są w fazie B₂ przez pojedyncze egzemplarze tylko w kręgu nadłabskim, w Kotlinie Czeskiej, w kulturze luboszyckiej oraz wielbarskiej. Kabłączek tej odmiany należy m.in. do bogatego zestawu części pasa, znalezionej w grobie 1 w Neuendorf w Brandenburgii (Ryc. 13:1), datowanym na fazę C_{1a} (H. Geisler 1971, s. 71–76; M. J. Przybyła 2010, s. 114).

Zwraca uwagę, iż znane z obszaru kultury przeworskiej kabłączki war. 1 odm. 1 nie znajdują dokładnych analogii na terenach innych kultur środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Konstrukcyjnie nawiązują do nich kabłączki występujące na terenie kręgu zachodniobałtyjskiego, opisywane jako egzemplarze w kształcie ko-

twicy, datowane na fazę B₂ i zapewne stosowane później w początkach młodszego okresu wpływów rzymskich (I. Sztet 2010, s. 237).

Należy zaznaczyć, że w omawianym przedziale chronologicznym, czyli we wczesnym i w młodszym okresie wpływów rzymskich, kabłączki do pasa znane są także z terenu północnoeuropejskiego *Barbaricum*. Ich odmiany wykonane z faliście wygiętego drutu, łukowate, a także ramowate występują na terenie Gotlandii w zespołach datowanych głównie na okres IV:1, ale także na okres IV:2 Almgrena i Nermana (O. Almgren 1914, s. 39, ryc. 66 [w tekście]; O. Almgren, B. Nerman 1923, s. 78, tabl. 27:406–410). W analogiczne kabłączki zaopatrzone były także – jak już nadmieniano – pasy wojowników zdeponowane na stanowisku Illerup Ådal, datowane na fazę C_{1b} (J. Ilkjær 1993a, s. 212–213, ryc. 67:LGD; 1993b, tabl. 113).

Ryc. 7. Rekonstrukcje pasów z kabłączkami odm. 1 z terenu kultury przeworskiej. 1 – K r y s p i n ó w, grób 51;
 2 – C h m i e l ó w P i a s k o w y, grób 3; 3 – M o k r a, grób 56. Oprac.: R. Madyda-Legutko
 Fig. 7. Reconstruction of Przeworsk Culture belts with belt hangers var. 1. 1 – K r y s p i n ó w, grave 51;
 2 – C h m i e l ó w P i a s k o w y, grave 3; 3 – M o k r a, grave 56. Graphic: R. Madyda-Legutko

Podkreślić trzeba, że zestawy metalowych części pasów, w skład których wchodziły kabłączki, mają podobny charakter zarówno na obszarze osadnictwa ludności kultury przeworskiej, jak i na pozostałych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Należały one przede wszystkim do pasów noszonych przez wojowników, co potwierdzają nie tylko wyniki analiz zachowanego w pochówkach materiału kostnego, ale także model wyposażenia grobów. Zdecydowanie rzadziej kabłączki przy mocowywane były do pasów noszonych przez kobiety.

Na obszarze kultury przeworskiej w fazie B₁, w zestawach metalowych okuć pasów noszonych przez mężczyzn, w których zachowały się sprzączki, występują jak dotąd tylko kabłączki z faliście wygiętego drutu (odm. 1). Pasy te, zapinane sprzączkami o ramie ósemkowej (grupa A), znane z grobu 51 z Kryspinowa (Ryc. 7:1) i z grobu 179 z Ciecierzyna, zaopatrzone były w końcowe okucia profilowane lub wąskie prostokątne.

Analogicznym wystrojem charakteryzują się w tym czasie pasy pochodzące z innych kultur środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, zapinane także sprzączką o ramie ósemkowej (grupa A). W skład ich okuć wchodziły kabłączki z faliście wygiętego drutu (odm. 1), łukowate (odm. 2) oraz zazwyczaj okucia końcowe profilowane lub wąskie zbliżone do prostokąta. Zestawy takie znane są z kręgu nadłabskiego, Kotliny Czeskiej oraz Dolnej Austrii³⁶. U schyłku fazy B₁ na terenie południowo-zachodniej Słowacji i w Kotlinie Czeskiej kabłączki odm. 2 pojawiają się także przy pasach zapinanych ozdobną sprzączką typu B1 (Sládkovičovo, grób 70; Odřešy, grób 1).

Liczba pasów, które zaopatrywano w kabłączki, zwiększa się w fazie B₂. Część z nich stylistycznie, poprzez obecność okuć profilowanych, nawiązuje do poprzedniego okresu. Zazwyczaj są to pasy o bogatym wystroju z kilkoma takimi okuciami końcowymi oraz z różnorodnymi okuciami nakładanymi na obwód pasa, zapinane sprzączkami różnych typów. Z obszaru kultury przeworskiej wymienić należy pas z grobu 98 z Kamieńczyka, spięty sprzączką grupy G z podwójnym kolcem (Ryc. 10:2), oraz pas z grobu inhumacyjnego z Marzęcina, ze sprzączką o półokrągłej ramie typu D7 (Ryc. 8:1). Do stylistyki tych pasów nawiązują także pasy z wielbarskich cmentarzysk w Leśnie (grób 81, ze sprzączką o cechach archaicznych, nawiązującą do typu A19/20) i w Pruszczu Gdańskim, stan. 7 (grób 149B, ze sprzączką z podwójnym kolcem), jak również pas z grobu 1 (książęcego) z Marwedel, z brązowym kabłączkiem oraz pozostałymi okuciami srebrnymi (Ryc. 13:2).

³⁶ Pasy z kabłączkami odm. 1 oraz sprzączkami o ramie ósemkowej grupy A: Bornitz FK 99; Hamburg-Marmstorf, grób 251; Liebersee, obiekt 3906; Mannersdorf, grób. Pasy z kabłączkami odm. 2 i sprzączkami o ramie ósemkowej grupy A: Dobřichov-Piřhora, grób IV; Praha-Bubeneř, grób inhumacyjny z 1948 r.; Prosiř, grób 1.

W fazach B_{2b} i C_{1a} na obszarze kultury przeworskiej, a także na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, upowszechniają się pasy, o odmiennej stylistyce niż scharakteryzowane powyżej, także zaopatrywane w kabłączki. Zapinane były one najczęściej przy pomocy sprzączek o ramie prostokątnej grupy G, oraz często zaopatrzone były w okucie końcowe o płaskim trzonku, zakończone tarczką (typ 4), pierścieniem (typ 5) lub pierścieniem z występem (typ 6), bądź w okucie zbliżone w proporcjach do prostokąta (typ 9) (Ryc. 8:2.3, 9:1, 10:1, 11:1); okucia końcowe nie musiały jednak występować obligatoryjnie (Ryc. 9:3, 11:3). W wymienionym przedziale chronologicznym pasy z kabłączkami i okuciami końcowymi spotykane są w różnych regionach *Barbaricum*, a ich liczba zdecydowanie wzrasta w porównaniu z wcześniejszym odcinkiem chronologicznym.

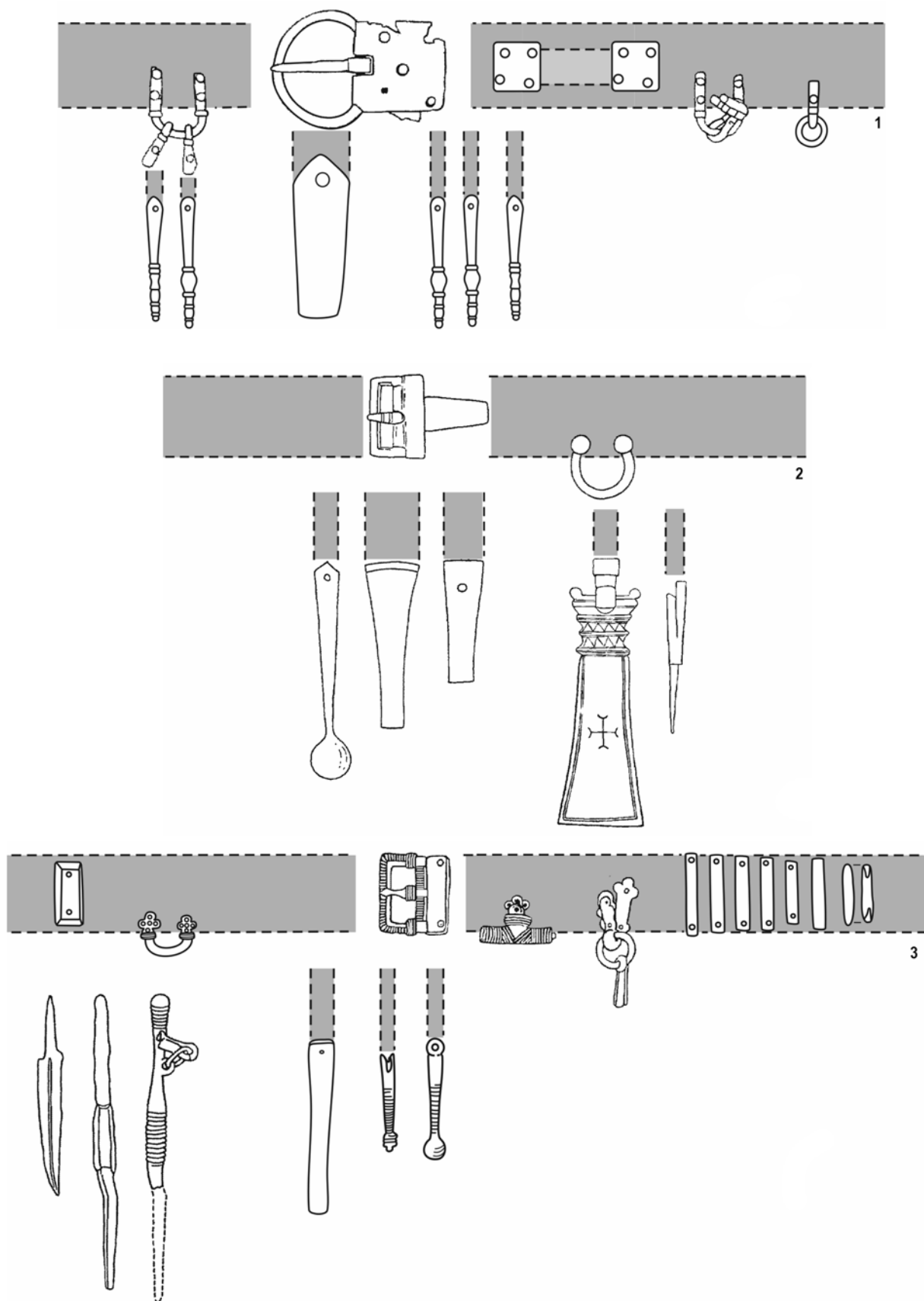
Na obszarze kultury przeworskiej kabłączki występują najczęściej przy pasach zapinanych sprzączką o ramie prostokątnej osadzonej na osi, zwykle typu G16, rzadziej innych typów (Ryc. 8:2.3, 9:1.3, 11:1.3), w tym o ramie jednodelnej³⁷. Na uwagę zasługuje pas z grobu XXV z Kotli, ze sprzączką typu G23, którego poszczególne elementy, w tym kabłączek, inkrustowane są srebrnym drutem (Ryc. 8:3). Taki sposób dekorowania metalowych części pasów spotykany jest tylko sporadycznie. Do ozdobnego pasa należał też prawdopodobnie bogato zdobiony brązowy kabłączek z Masowa.

Obecność kabłączków przy pasach spinanych sprzączką o ramie prostokątnej poświadczona jest także w innych środowiskach kulturowych środkowoeuropejskiego *Barbaricum*: w kręgu nadłabskim, w Kotlinie Czeskiej, w kulturze wielbarskiej, luboszyckiej, bogaczewskiej oraz Dollkeim-Kovrovo³⁸, chociaż nie zawsze pasy te zaopatrywane były w okucia końcowe (Ryc. 12:4).

W stroju wojowników kultury przeworskiej kabłączki łukowate (odm. 2), a także ramowate (odm. 3), pojawiają się również jako element zestawów metalowych

³⁷ Pasy z kabłączkami odm. 1: Chorula, grób 103; Kamieńczyk, grób 1; Mokra, grób 56. Pasy z kabłączkami odm. 2: Biejków, grób 25; Brzezie, grób 140; Chorula, groby 25, 44, 92 i 100; Czarnocin, grób 8; Komorówko, grób 10; Kotla, groby I i XXV; Kryspinów, grób 10; Mokra, grób 56; Opatów, groby 90 i 879; Zakrzów, grób 27; Zubrza, grób. Pasy z kabłączkami odm. 3: Chorula, groby 7 i 93; Ciebłowice Duże, grób 22; Dziedzice, grób 2; Kamieńczyk, grób 114; Kitki, grób 20; Kutno, stan. 6, grób 57C; Młodzikowo, grób 106; Nadkole, grób 126.

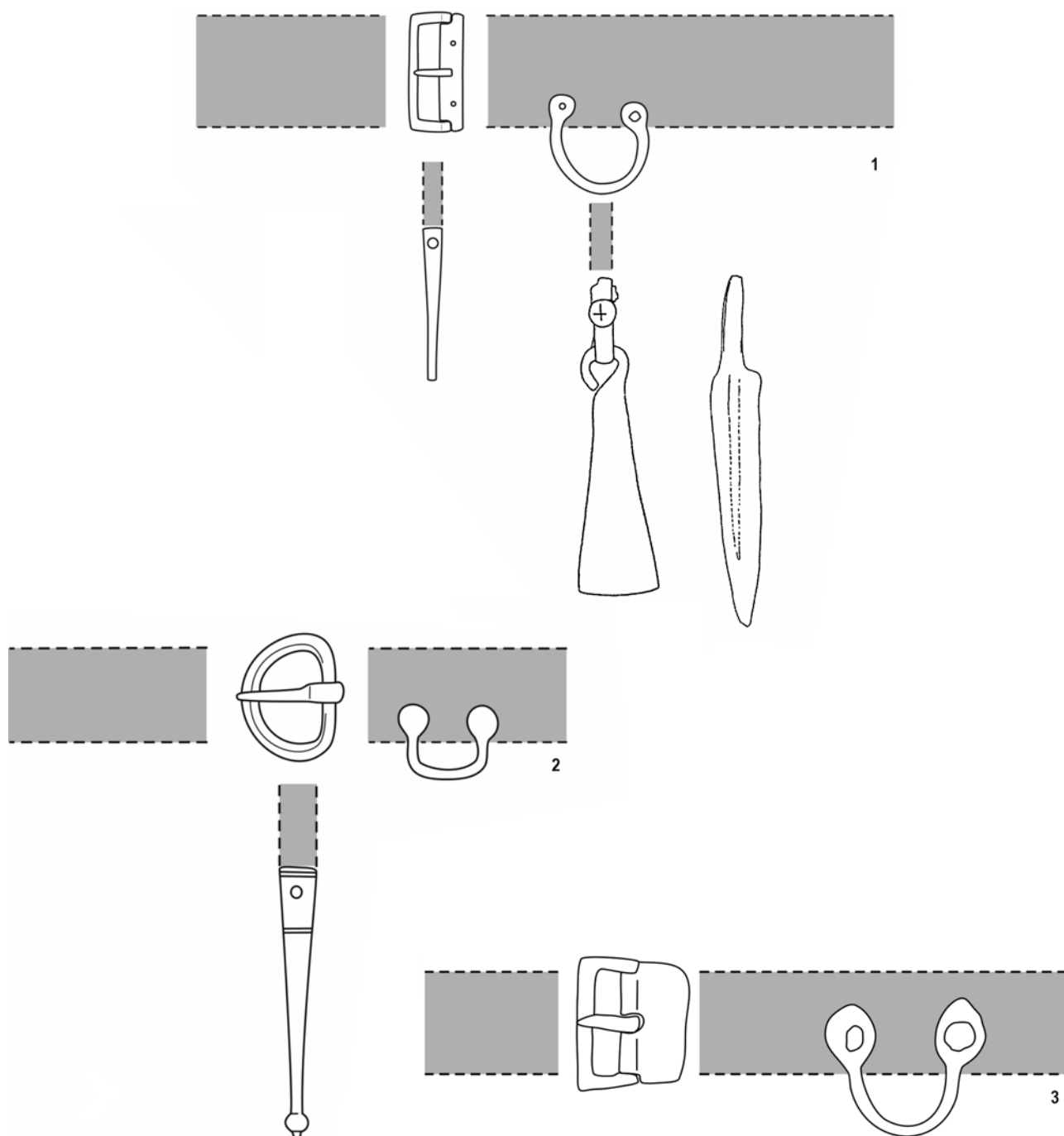
³⁸ Pasy z kabłączkami odm. 1: Gdańsk-Oliwa, grób inhumacyjny I; Grabice, grób 35 (oraz sprzączka grupy D); Kemnitz, grób 567; Neuendorf, grób 1. Pasy z kabłączkami odm. 2: Gdańsk-Oliwa, grób inhumacyjny I; Grabice, groby 118 i 449 (oraz dwie sprzączki grupy D); Kemnitz, groby 319 i 918; Klein Schwechten, grób; Kranichau, grób 1; Lindau-Sorge, grób 100; Lužec, groby 76 i 88; Pňov, grób 32; Pruszcz Gdański, stan. 10, grób 534A; Trebusice, grób 409; Wahlitz, grób 56. Pasy z kabłączkami odm. 3: Bolšoe Isakovo, grób L-2; Grabice, grób 322; Kemnitz, grób 838; Mojtyny, grób 28 (oraz sprzączka grupy D), grób 61; Niedanowo, grób 412; Weklice, grób 315.

Ryc. 8. Rekonstrukcje pasów z kabłączkami odm. 2 z terenu kultury przeworskiej.

1 - Marzęcin, grób inhumacyjny; 2 - Kryspinów, grób 10; 3 - Kotła, grób XXV. Oprac.: R. Madyda-Legutko
 Fig. 8. Reconstruction of Przeworsk Culture belts with belt hangers var. 2.

1 - Marzęcin, inhumation grave; 2 - Kryspinów, grave 10; 3 - Kotła, grave XXV. Graphic: R. Madyda-Legutko

Ryc. 9. Rekonstrukcje pasów z kabłączkami odm. 2 z terenu kultury przeworskiej.

1 – Zakrzów, grób 27; 2 – Nowa Wieś Wrocławska, grób 122; 3 – Chorula, grób 44. Oprac.: R. Madyda-Legutko

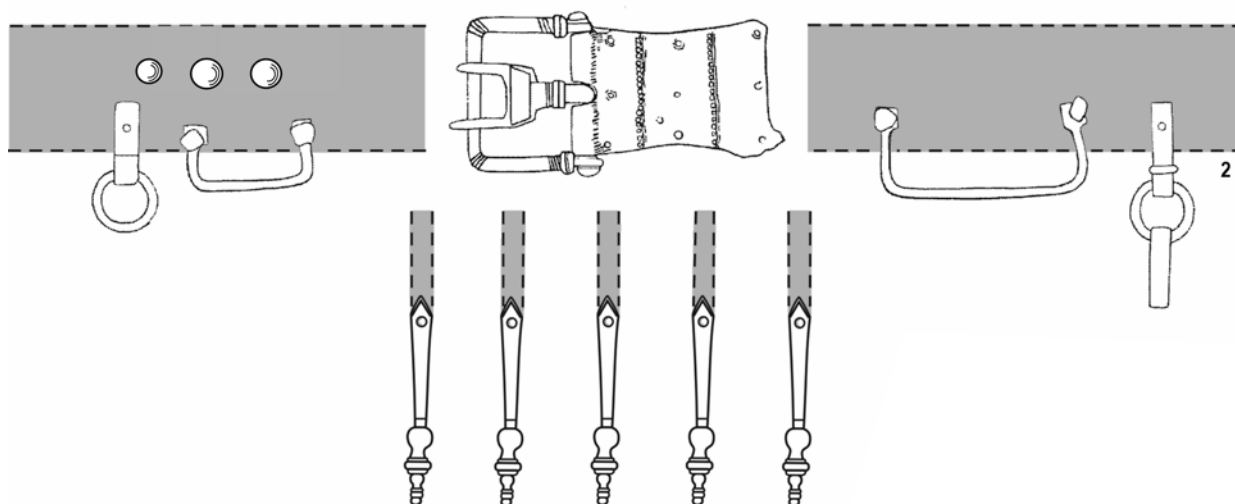
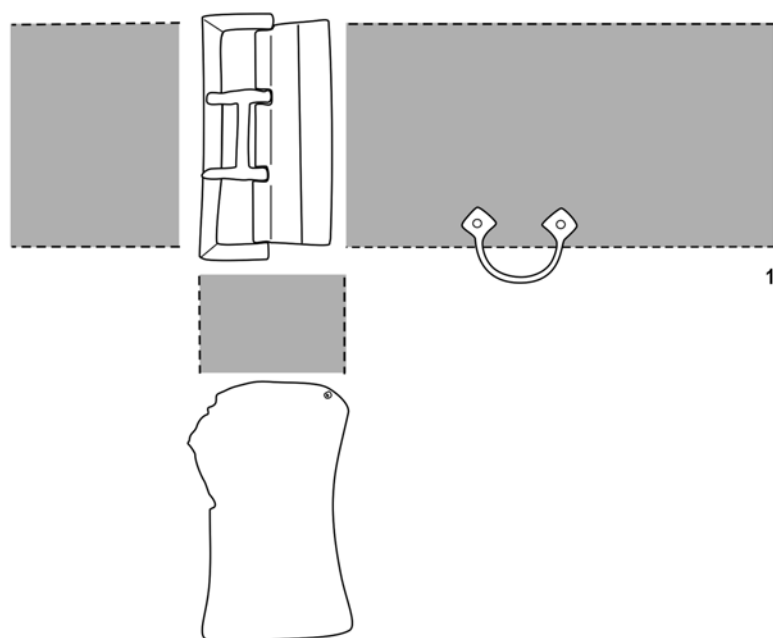
Fig. 9. Reconstruction of Przeworsk Culture belts with belt hangers var. 2.

1 – Zakrzów, grave 27; 2 – Nowa Wieś Wrocławska, grave 122; 3 – Chorula, grave 44. Graphic: R. Madyda-Legutko

części pasa, w których obecne są masywne sprzączki z podwójnym kolcem grupy G (Ryc. 10:1), przeznaczone do zapinania szerokich pasów³⁹. Pasom takim towarzyszył w zespołach drugi, wąski pas ze sprzączką grupy G (Chmielów Piaskowy, grób 18N; Krasusze Gołowierzchy,

³⁹ Chmielów Piaskowy, grób 18N; Krasusze Gołowierzchy, grób; Pięzkowo, grób II.

grób), można jednak domniemywać, że kabłączki pierwotnie należały do szerokiego pasa noszonego na biodrach, czyli zapinanego sprzączką z podwójnym kolcem (R. Madyda-Legutko 2011, s. 119–120). Nie można wykluczyć, iż z analogicznym zestawem mamy do czynienia w wypadku elementów pasa pochodzących z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Babiętach (tzw. grób jeźdźca).

Ryc. 10. Rekonstrukcje pasów z kabłączkami odm. 2 (1) i odm. 3 (2) z terenu kultury przeworskiej.

1 – Pięcizkowo, grób II; 2 – Kamieńczyk, grób 98. Oprac.: R. Madyda-Legutko

Fig. 10. Reconstruction of Przeworsk Culture belts with belt hangers var. 2 (1) and var. 3 (2).

1 – Pięcizkowo, grave II; 2 – Kamieńczyk, grave 98. Graphic: R. Madyda-Legutko

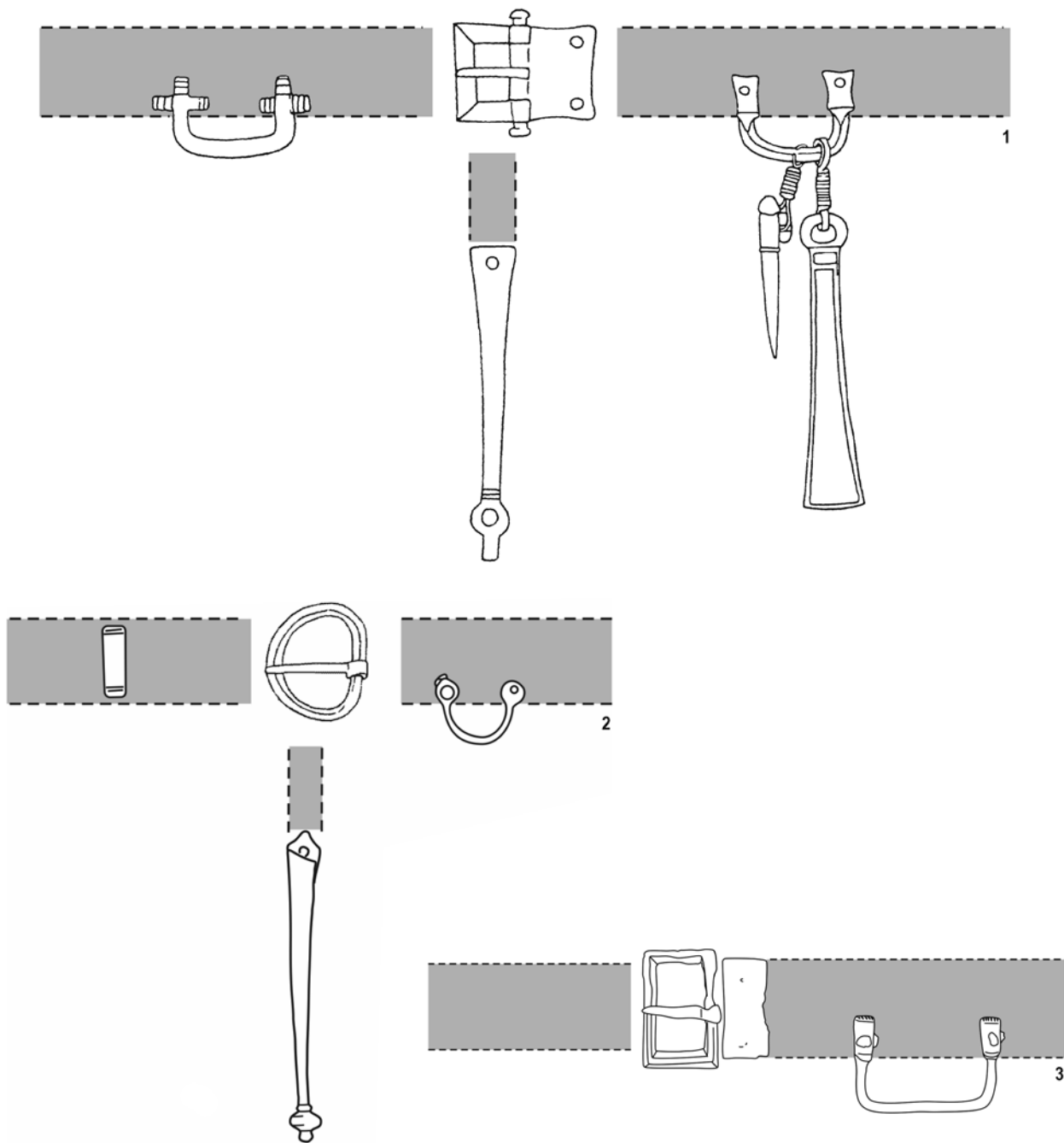
W kulturze przeworskiej kabłączki pojawiają się także przy pasach zapinanych sprzączką o półkolistej, jednodelnej ramie typu D1⁴⁰ (Ryc. 9:2), które jednak stosunkowo rzadko występują w stroju wojowników. Tego typu pasy nie są również zbyt częste na innych obszarach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, niemniej znany je z kręgu nadłabskiego, kultury wielbarskiej (Ryc. 12:2)

⁴⁰ Pas z kabłączkiem odm. 2: Giebułtów, grób 1. Pasy z kabłączkiem odm. 3: Łajski, grób 1a/1b; Młodzikowo, grób 100; Nowa Wieś Wrocławska, grób 122.

oraz z południowo-zachodniej Słowacji⁴¹. Kabłączki występują także, w zbliżonych stylistycznie zestawach, przy pasach zapinanych sprzączkami typu D2 (Lużec, grób 66) i sprzączkami z tzw. podniesionym brzegiem, typu F6 (Plöwen, grób 39).

Jak już wspomniano, na początku młodszego okresu wpływów rzymskich, w fazie C_{1a}, kabłączki współwystępują głównie ze sprzączkami o ramie prostokątnej grupy G (Ryc. 7:3). W tym czasie sporadycznie wchodzi też

⁴¹ Pas z kabłączkiem odm. 1: Hohenferchesar, grób 321. Pasy z kabłączkiem odm. 2: Abrahám, grób 96; Kowalewko, groby 62 i 105.

Ryc. 11. Rekonstrukcje pasów z kabłączkami odm. 3 z terenu kultury przeworskiej.

1 – Dziedzice, grób 2; 2 – Nowa Cerekwia, grób 1; 3 – Nadkole, grób 126. Oprac.: R. Madyda-Legutko

Fig. 11. Reconstruction of Przeworsk Culture belts with belt hangers var. 3.

1 – Dziedzice, grave 2; 2 – Nowa Cerekwia, grave 1; 3 – Nadkole, grave 126. Graphic: R. Madyda-Legutko

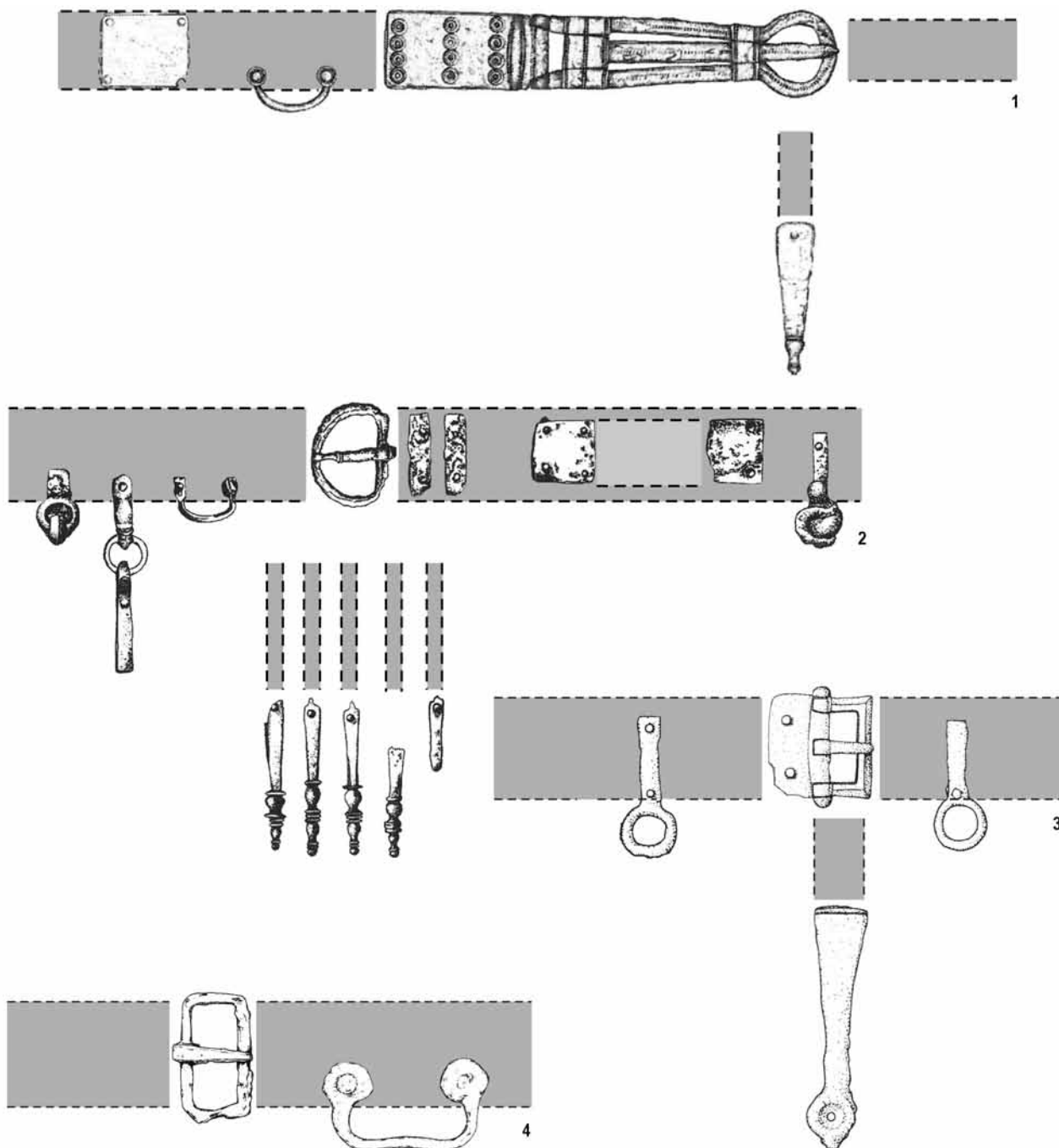
w skład nowych zestawów z sprzączkami o ramie półkolistej osadzonej na osi, typu D17⁴². W tego rodzaju zestawach na obszarze kultury przeworskiej poświadczono są, jak dotąd, wyłącznie kabłączki z faliście wygiętego drutu odm. 1 (Ryc. 7:2). Pojedyncze zestawy ze sprzączkami typu D17, w których występują kabłączki odm. 2 lub 3, znane są z jednej strony z kręgu nadłabskiego (Za-

uschwitz, grób 44) i kultury luboszyckiej (Lichtenburg, grób 1), a z drugiej z obszaru kultury Dollkeim-Kovrovo (dawn. *Tengen*, grób 24).

Na obszarze osadnictwa kultury przeworskiej pojedyncze wypadki występowania pasów zaopatrzonych w kabłączki wszystkich wyróżnionych odmian potwierdzone są także w stroju kobiecym⁴³. Uwaga ta odnosi

⁴² Chmielów Piaskowy, grób 3; Piaski, grób 295.

⁴³ Kabłączki odm. 1: Opoka, grób 33. Kabłączki odm. 1, var. 1: Ciebló-

Ryc. 12. Rekonstrukcje pasów z kabłączkami i zawieszkami z innych obszarów kulturowych środkowoeuropejskiego *Barbaricum*.

1 – Praha - Bubeneč, grób inhumacyjny z 1948 r.; 2 – Kowalewko, grób 62; 3 – Poznań - Komandoria, grób VII;

4 – Wekllice, grób 315. Oprac.: R. Madyda-Legutko (3, 4). Wg: E. Droberjar 2014 (1), T. Skorupka 2001 (2)

Fig. 12. Reconstruction of belts with belt hangers and belt pendants from other areas of the Central European *Barbaricum*.

1 – Praha - Bubeneč, inhumation grave from 1948; 2 – Kowalewko, grave 62; 3 – Poznań - Komandoria, grave VII;

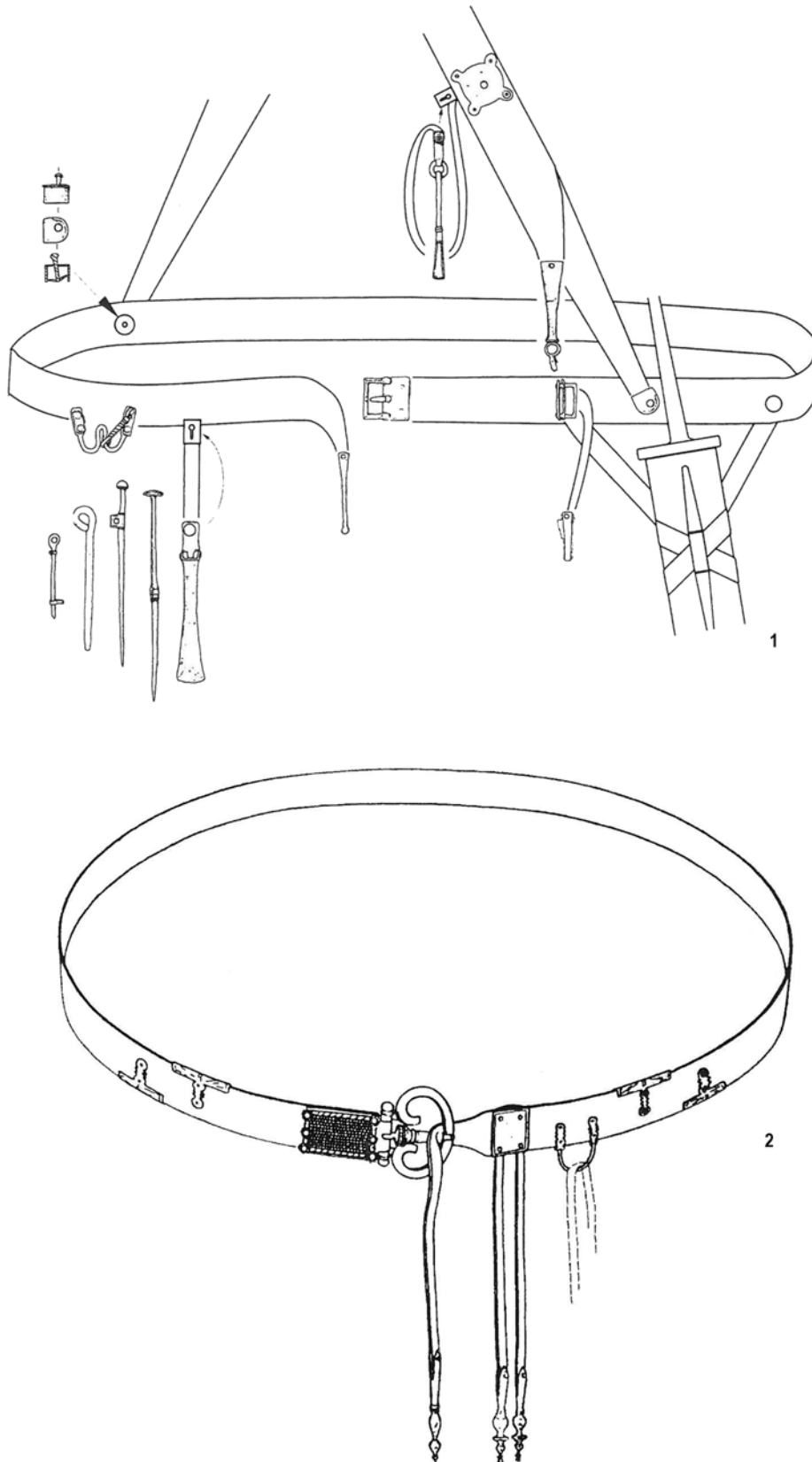
4 – Wekllice, grave 315. Graphic: R. Madyda-Legutko (3, 4). After: E. Droberjar 2014 (1), T. Skorupka 2001 (2)

się głównie do fazy B_{2b}. W dobrze zachowanych zestawach – Nowa Cerekwia, grób 1 (Ryc. 11:2), Lachmirowice, grób XXXVI – występują sprzączki o ramie półkolistej

wice Duże, grób 50. Kabłączki odm. 2: Modła, grób 118 (25/80); Nowa Cerekwia, grób 1. Kabłączki odm. 3: Lachmirowice, grób XXXVI.

typu D1 oraz okucia końcowe. W stroju kobiet pasy z kabłączkami spotyka się także sporadycznie w innych kulturach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*⁴⁴. Kabłączki

⁴⁴ Kabłączki odm. 1: Wekllice, grób 467. Kabłączki odm. 2: Hohenferchesar, grób 318; Kemnitz, grób 126; Kowalewko, grób 105; Slądko-

Ryc. 13. Rekonstrukcje pasów z kręgu nadłabskiego.

1 – Neuendorf (Brück-N.), grób 1; 2 – Marwedel (Hitzacker-M.), grób I. Wg: M. J. Przybyła 2010 (1), F. Laux 1993 (2)

Fig. 13. Reconstruction of belts from the Elbian Circle.

1 – Neuendorf (Brück-N.), grave 1; 2 – Marwedel (Hitzacker-M.), grave I. After: M. J. Przybyła 2010 (1), F. Laux 1993 (2)

występują przede wszystkim przy pasach zapinanych sprzączką o półkolistej ramie typu D1⁴⁵. Wyjątkowy jest zestaw pasa ze sprzączką o ramie prostokątnej typu G16 z kobiecego grobu 67 z wielbarskiego cmentarzyska z Ulków, wystrój tego pasa jest bowiem typowy dla pasów noszonych na terenie *Barbaricum* przez mężczyzn. Pas z kabłączkiem odm. 3 potwierdzony jest także w grobie dziecka na cmentarzysku w Abrahám (grób 189) w południowo-zachodniej Słowacji (por. T. Kolník 1980, s. 67). Kabłączki przynitowane zostały także do typowych dla stroju kobiecego tzw. pasów sambijskich (Ároslavskoe, grób 3; Povarovka, grób F), charakterystycznych dla kultury Dollkeim-Kovrovo.

Zawieszki

Jako zawieszki określane są okucia pasa składające się z pionowego ramienia o różnie ukształtowanym zakończeniu. Ramię to nie było rozszczępione w celu wprowadzenia weń rzemienia, lecz osadzano je na pasie za pomocą nitów. Nity są zazwyczaj masywne, od spodniej strony noszą ślady rozklepywania lub zaopatrzone są w podkładki. Zawieszki takie różnią się między sobą proporcjami ramienia, jak i kształtem części dolnej, służącej do zawieszania przedmiotów. Wśród nich można wyróżnić pięć odmian: 1 – o ramieniu zakończonym czworokątną ramą; 2 – o ramieniu zakończonym jednym pierścieniem; 3 – o ramieniu zakończonym dwoma pierścieniami; 4 – o ramieniu zakończonym półkolistością; 5 – o ramieniu w kształcie wydłużonej, prostokątnej płytki z uformowanym uszkiem. Podobna klasyfikacja zawieszek została zaproponowana przez C. von Carnapa-Bornheima (2002a), przy okazji analizy elementów pasów pochodzących z grobu księżącego w Mušovie na Morawach.

Odm. 1 (Zest. 4; Ryc. 14:1–4) obejmuje żelazne zawieszki zarówno o wąskim, taśmowatym ramieniu szerokości około 0,6 cm – Legnica, znal. luźne, Chorula, grób 123 (Ryc. 14:1), jak i o masywnym, trójkątnie rozszerzonym, szerokości około 3 cm – Kamieńczyk, grób 86 (Ryc. 14:2.3), zakończonym czworokątną ramą. W szerokim ramieniu zawieszki z grobu 33 Oblina (Ryc. 14:4) znajduje się wycięcie w postaci równoramiennej trójkąta, zaś rama zawieszki z grobu 123 z Choruli obwiedziona jest linią rytą. Zawieszki do rzemienia przymocowywane były dwoma (w wypadku egzemplarzy o wąskim ramieniu) lub trzema (w wypadku zawieszek o szerokim, trójkątnym ramieniu) nitami. Całkowita długość zawieszek zamyka się w przedziale 3,5–5 cm.

vičovo, grób 12; Ulkowy, grób 67; Wahlitz, grób 36. Kabłączki odm. 3: Luboszyce, grób 182; Weklice, grób 374.

⁴⁵ Hohenferchesar, grób 318; Kowalewko, grób 105; Luboszyce, grób 182; Wahlitz, grób 36.

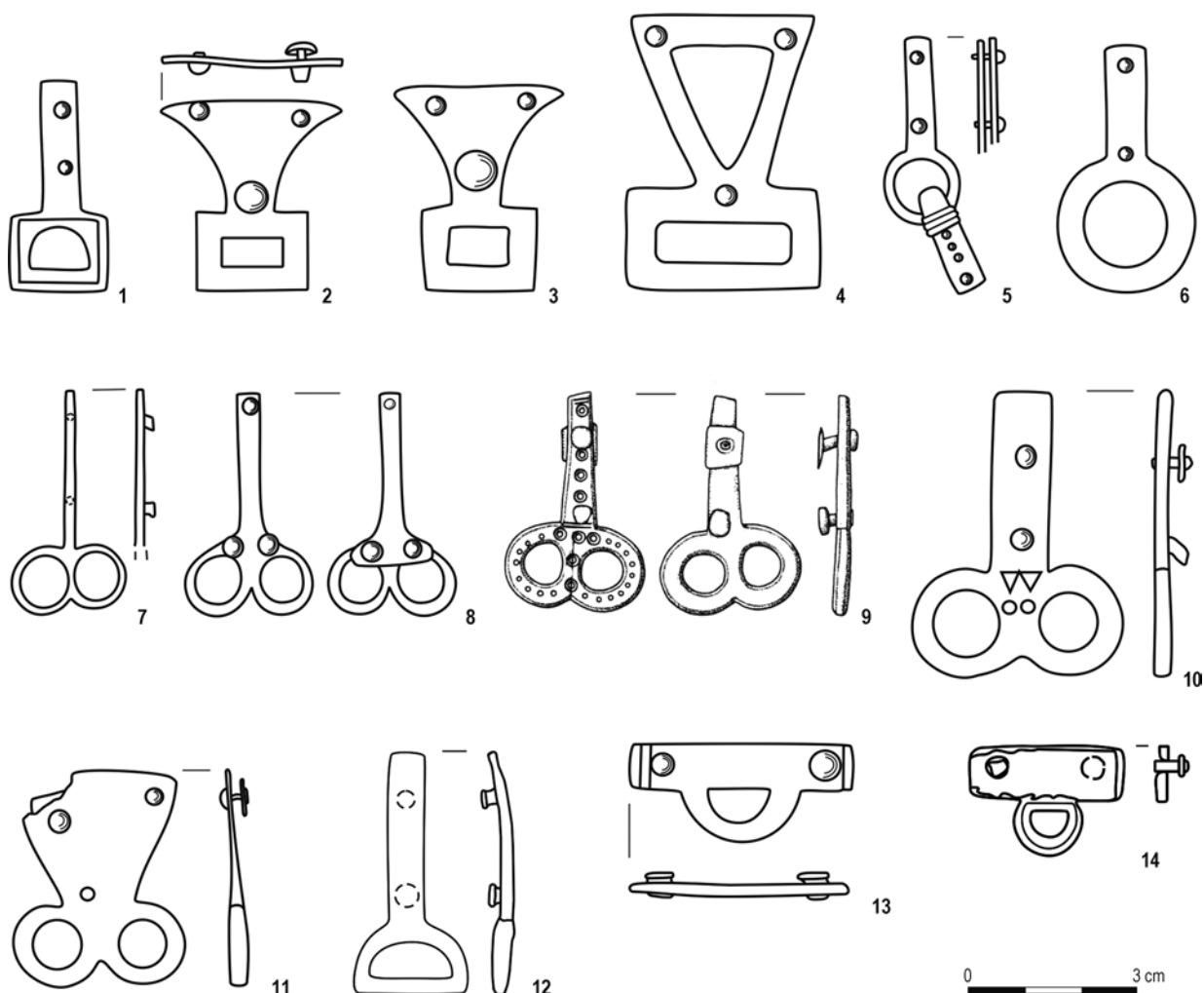
Do odm. 2 (Zest. 5; Ryc. 14:5.6) zaliczono zawieszki o taśmowatym ramieniu zakończonym jednym pierścieniem. Odmiana ta obejmuje osiem egzemplarzy różniących się między sobą masywnością i surowcem, z jakiego zostały wykonane. Niewielka, brązowa zawieszka o całkowitej długości 3,3 cm pochodzi z grobu I z Pyszącej (Ryc. 14:5). Jej wąskie, smukłe ramię z dwoma nitami o półkulistych główkach zabezpieczone zostało od spodu płytką wzmacniającą. Pozostałe zawieszki są żelazne. Jedną z nich, masywną, o całkowitej długości 4,5 cm, z wydatnym pierścieniem i stosunkowo krótkim ramieniem z dwoma nitami, odkryta została w grobie 151 z Choruli (Ryc. 14:6), drugą smuklejszą, o długości 5,5 cm, znaleziono luźno na cmentarzysku w Brzeźcach. Pięć zawieszek z grobu 37 z Drozdowa ma trzonki lekko rozszerzone ku górnej krawędzi. Wszystkie one były przymocowane do pasa za pomocą trzech nitów.

Odm. 3 (Zest. 5; Ryc. 14:7–11) obejmuje zawieszki, których ramię zakończone jest dwoma pierścieniami, mocowane do rzemienia dwoma lub trzema nitami; ich długość wynosi od 4 do 5,6 cm. Wśród zawieszek tej odmiany występują zarówno brązowe egzemplarze o wąskim, taśmowatym ramieniu o szerokości 0,3–0,5 cm – Młodzikowo, znal. luźne (Ryc. 14:7.8), Wymysłowo, grób 271 (Ryc. 14:9), jak i żelazne, o masywnym ramieniu szerokości 0,8–1,0 cm – Chorula, grób 176 (Ryc. 14:10). Zbliżona do nich jest żelazna zawieszka z grobu z Babic (Ryc. 14:11) o szerokim (3 cm) trójkątnym ramieniu. Jedną z zawieszek z cmentarzyska z Młodzikowa (Ryc. 14:8) ma od spodu płytkę wzmacniającą, przymocowaną do ramienia trzema nitami o półkulistych główkach. Brązowa zawieszka z grobu 271 z Wymysłowa (Ryc. 14:9) zdobiona jest jednostronnie, na całej powierzchni, głęboko wybitymi, pojedynczymi i koncentrycznymi kółeczkami. Kółeczkami i zwisającymi trójkątami ornamentowane są, w miejscu przejścia ramienia w część pierścieniową, także dwie żelazne zawieszki z grobu 176 z Choruli (Ryc. 14:10).

Żelazna zawieszka o taśmowatym ramieniu zakończonym półkolistą ramą z grobu 7 z Choruli (Ryc. 14:12) reprezentuje odm. 4 (Zest. 5). Jej całkowita długość wynosi 4,1 cm, a do pasa przymocowana była dwoma nitami.

Funkcję zawieszek zapewne pełniły też żelazne okucia o ramieniu w kształcie wydłużonej, prostokątnej płytki z stosunkowo niewielkim uszkiem – Todzia, grób 1 (Ryc. 14:14), Żegotki, grób (Ryc. 14:13) – ujęte w odm. 5 (Zest. 5). Do rzemienia przymocowane były one dwoma nitami osadzonymi na końcach płytki. Okucia te różnią się wymiarami: egzemplarz z Todzi jest niewielki, o szerokości 2,6 cm, a z Żegotek prawie dwukrotnie większy. Końce płytki zawieszki z Żegotek zdobione są liniami rytymi, ślady bliżej nieokreślonego zdobienia zachowały się także na płycie zawieszki z Todzi.

Na obszarze kultury przeworskiej zawieszki nie należą do częstych znalezisk (Zest. 4, 5; Ryc. 15, 16). Są

Ryc. 14. Zawieszki odm. 1-5 z terenu kultury przeworskiej.

1 - Chorula, grób 123; 2, 3 - Kamieńczyk, grób 86; 4 - Oblin, grób 33; 5 - Pyszczęca, grób I; 6 - Chorula, grób 151;
7, 8 - Młodzikowo, z cmentarzyska; 9 - Wymysłowo, grób 271; 10 - Chorula, grób 176; 11 - Babice, grób;
12 - Chorula, grób 7; 13 - Żegotki, grób; 14 - Todzia, grób 1. Wg: zob. Zest. 4 i 5

Fig. 14. Belt pendants var. 1-5 from the area of the Przeworsk Culture.

1 - Chorula, grave 123; 2, 3 - Kamieńczyk, grave 86; 4 - Oblin, grave 33; 5 - Pyszczęca, grave I; 6 - Chorula, grave 151;
7, 8 - Młodzikowo, stray finds; 9 - Wymysłowo, grave 271; 10 - Chorula, grave 176; 11 - Babice, grave;
12 - Chorula, grave 7; 13 - Żegotki, grave; 14 - Todzia, grave 1. After: see List 4 & 5

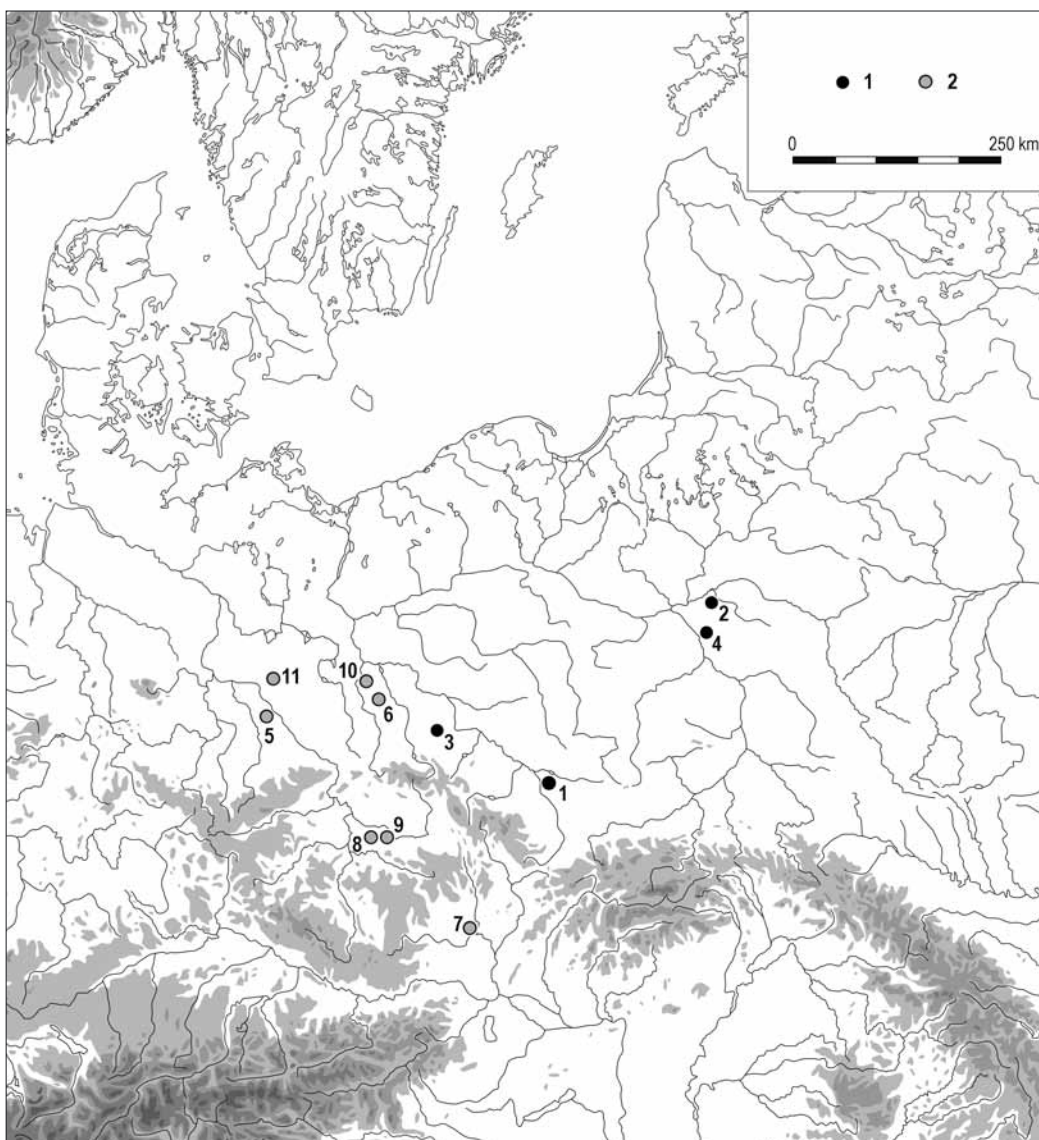
one elementem pasów charakterystycznym raczej dla młodszego okresu wpływów rzymskich, niż dla fazy B_{2b} wczesnego okresu wpływów rzymskich. Starszą pozycję chronologiczną zajmują egzemplarze zakończone czworokątną ramą, spotykane głównie we wschodnim zasięgu kultury przeworskiej, natomiast okazy młodsze, zakończone pierścieniem, znane są głównie z zachodniego zasięgu tej kultury.

Zawieszki odm. 1 o szerokim ramieniu (Kamieńczyk, grób 86; Oblin, grób 33) pochodzą z zespołów datowanych na fazę B_{2b}⁴⁶, natomiast zawieszki tej odmiany o niezbyt szerokim ramieniu (Chorula, grób 123), datuje na fazę C_{1b} imacz o wąskich, niewyodrębnionych płytkach

do nitów. Podobną pozycję chronologiczną zajmują zawieszki o ramieniu zakończonym jednym pierścieniem, ujęte w odm. 2. Na fazę B_{2a} przypada brązowy egzemplarz z grobu I z Pyszczęcej, należący do bogatego zestawu metalowych części pasa, w skład którego wchodzi m.in. profilowane okucie końcowe typu 1 odm. 4. Natomiast zawieszki z grobu 37 z Drozdowa, współwystępujące z licznymi elementami pasa, w tym ze sprzączką typu D17, datować trzeba na fazę C_{1a}. Zestaw uzbrojenia z grobu 151 z Choruli, charakterystyczny dla grupy 6. grobów z bronią w kulturze przeworskiej, precyzuje datowanie zawieszki na fazę C_{1b}.

Z kolei zawieszki odm. 3, z dwoma pierścieniami, poświadczane są w zespołach stadium B₂/C₁ (Wymysłowo, grób 271) oraz fazy C_{1a} (Babice, grób; Chorula,

⁴⁶ T. Dąbrowska 1997, s. 27; K. Czarnecka 2007, s. 18.

Ryc. 15. Rozprzestrzenienie zawieszek odm. 1 w kulturze przeworskiej (1) oraz na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* (2)
 Fig. 15. Distribution of belt pendants var. 1 in the Przeworsk Culture (1) and other areas of the Central European *Barbaricum* (2)

grób 176). W pierwszym z wymienionych zespołów zawieszka wystąpiła z zapinką 8. serii grupy A V, zdobioną srebrnym drutem, oraz z zapinką 1. serii grupy A VII, w drugim – z elementami uzbrojenia charakterystycznymi dla 5. grupy grobów z bronią w kulturze przeworskiej. Analogiczna uwaga dotyczy datowania grobu 176 z Choruli z zapinką typu A 158 oraz z dwoma zawieszkami odm. 3 i licznymi metalowymi elementami pasów. Zestaw uzbrojenia z grobu 7 z Choruli datuje na fazę C_{1a} elementy pasa, do których należy też zawieszka odm. 4.

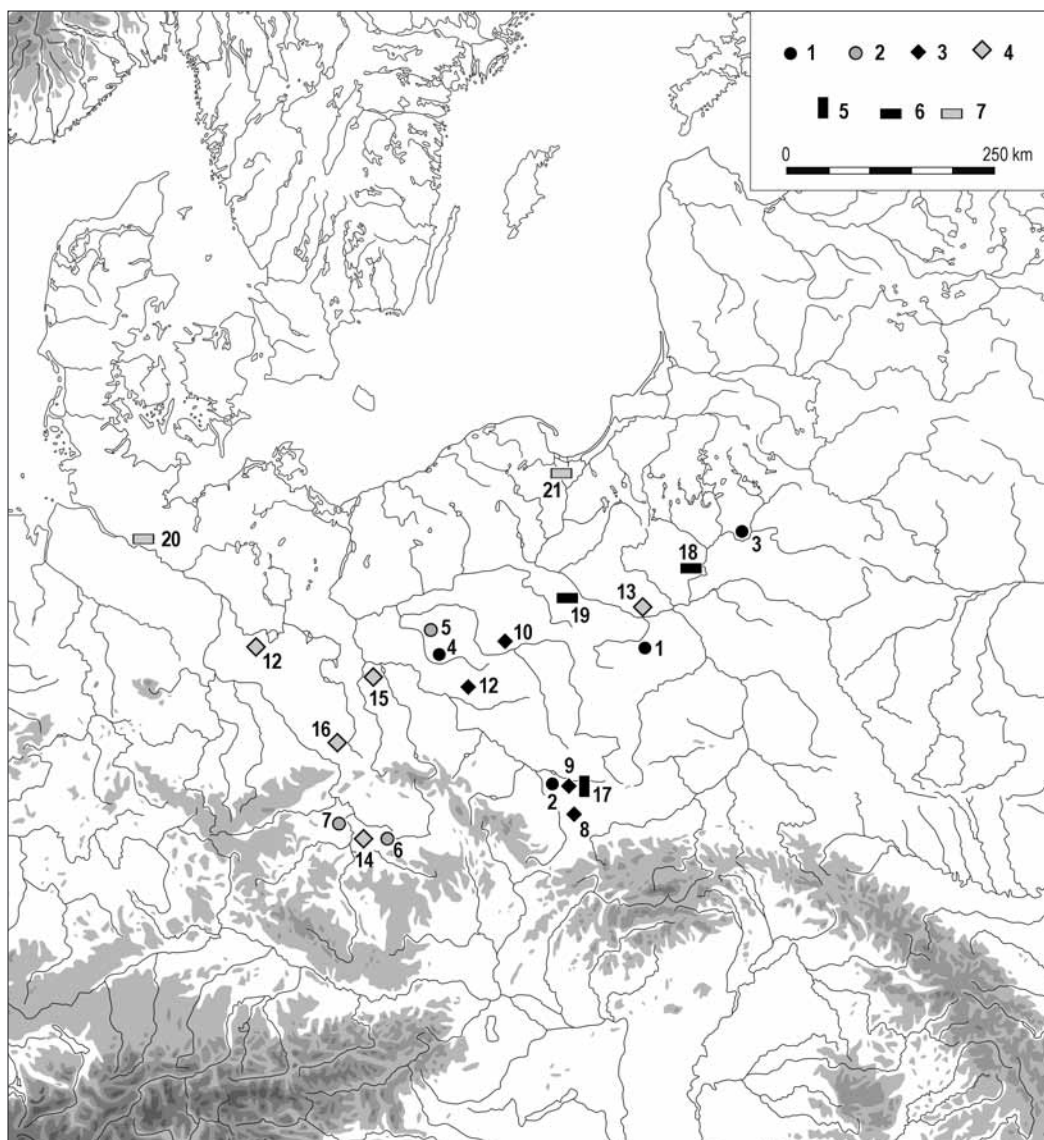
Zawieszki odm. 5 znane są zarówno z fazy B_{2b}, jak i z fazy C_{1a}. Zabytek z Todzi, znaleziony razem z okuciem pudełczkowatym, datowany jest przez J. Andrzejowskiego (1997, s. 117) na schyłek wczesnego okresu wpływów rzymskich, natomiast metrykę grobu z Żegotek, zawierającego zestaw uzbrojenia oraz okucia dwóch pasów,

do których należą dwie sprzączki typów G43 i G16/46, należy odnosić do fazy C_{1a}.

Na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* zawieszki, podobnie jak w kulturze przeworskiej, nie były częstym elementem wystroju pasów (Zest. 4, 5; Ryc. 15, 16). Znane dotychczas egzemplarze reprezentują prawie wszystkie odmiany wyróżnione w odniesieniu do zabytków występujących na obszarze objętym zasięgiem kultury przeworskiej; analogii nie znajduje jedynie zawieszka o półkolistym zakończeniu (odm. 4), odkryta na cmentarzysku w Choruli. Z terenu Kotliny Czeskiej⁴⁷, a także z terytorium kultury sudowskiej⁴⁸, pochodzą natomiast

⁴⁷ Záluží, okr. Brandys, grób (J. L. Pič 1907, s. 155, ryc. 63).

⁴⁸ Netta, pow. augustowski, grób 31 (A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 18, tabl. XVI/ 31:15).

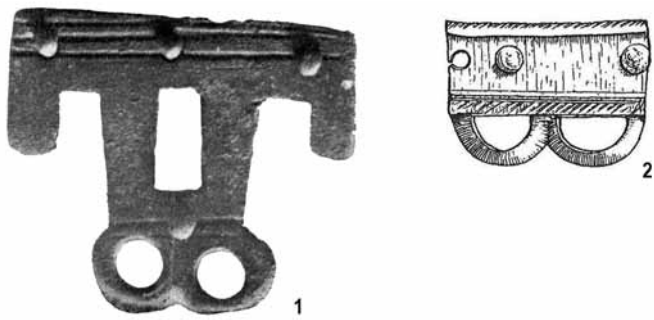
Ryc. 16. Rozprzestrzenienie zawieszek odm. 2–5 na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum*: odm. 2 z terenu kultury przeworskiej (1) i z innych obszarów kulturowych (2), odm. 3 z terenu kultury przeworskiej (3) i z innych obszarów kulturowych (4), odm. 4 z terenu kultury przeworskiej (5), odm. 5 z terenu kultury przeworskiej (6) i z innych obszarów kulturowych (7)

Fig. 16. Distribution of belt pendants var. 2–5 the Central European *Barbaricum*: var. 2 in the Przeworsk Culture (1) and other areas (2), var. 3 in the Przeworsk Culture (3) and other areas (4), var. 4 in the Przeworsk Culture (5), var. 5 in the Przeworsk Culture (6) and other areas (7)

dwa zabytki, które zapewne należy interpretować jako zawieszki, które nie znajdują odpowiedników wśród materiałów kultury przeworskiej. Pierwsza z wymienionych zawieszek charakteryzuje się ażurowym wycięciem w ramieniu zakończonym dwoma pierścieniami (Ryc. 17:1), druga – również z dwoma pierścieniami – proporcjami zbliżona jest do zawieszki odm. 5 (Ryc. 17:2). Analogicznie jak w środowisku kultury przeworskiej, zawieszki odkryte na innych obszarach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, wykonywane były z żelaza lub brązu. Znana jest jednak także jedna zawieszka zrobiona ze srebra (Wechmar, grób 109), która pierwotnie mogła należeć do wystroju pasa paradnego.

Zawieszki o ramieniu zakończonym czworokątną ramą, odpowiadające odm. 1, poświadczone są w kręgu nadłabskim, Kotlinie Czeskiej, na Morawach⁴⁹, a także w kulturze luboszyckiej (Ryc. 15). Na tych obszarach występują one w podobnych ramach chronologicznych,

⁴⁹ Na morawskim cmentarzysku w miejscowości Kostelec, okr. Prošetov, w grobie 430, datowanym na przełom okresu wędrowek ludów, znaleziono zabytek, który teoretycznie mógłby być zawieszka z czworokątną ramą (J. Zeman 1961, s. 172–173, ryc. 83:De; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 280, zest. 6). Ponieważ jego pozycja chronologiczna odbiega od datowania takich zawieszek, w niniejszym opracowaniu nie został on uwzględniony.

Ryc. 17. Zawieszki z grobu z Záluží, okr. Brandys (1) i z grobu 31 z Netty, pow. augustowski (2).

Wg: J. L. Pič 1907 (1), A. Bitner-Wróblewska 2007 (2)

Fig. 17. Belt pendants from a grave from Záluží, Distr.

Brandys (1) and from a grave from Netta, Augustów County (2).

After: J. L. Pič 1907 (1), A. Bitner-Wróblewska 2007 (2)

jak w kulturze przeworskiej. Co najmniej trzy takie zawieszki należały do jednego z pasów odkrytych w grobie książęcym w Mušovie na Morawach, którego pozycję chronologiczną należy odnosić do schyłku wczesnego lub jego przełomu z młodszym okresem wpływów rzymskich (J. Peška, J. Tejral 2002). Pozostałe zawieszki zakończone czworokątną ramą (odm. 1), można datować bądź to ogólnie na fazy B₂-C₁⁵⁰, bądź – na podstawie współwystępujących z nimi elementów pasów, uzbrojenia oraz zapinek typów A 158 i A 181 – na fazę C_{1a}⁵¹.

Zawieszki o ramieniu zakończonym jednym lub dwoma pierścieniami (odm. 2 i 3) poza kulturą przeworską występują na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w znacznym rozproszeniu i reprezentowane są także tylko przez pojedyncze egzemplarze. Zawieszki zbliżone do odm. 2 znane są z północnej Wielkopolski, ze strefy osadnictwa kultury wielbarskiej – Poznań-Komandoria, grób VII (Ryc. 12:3), oraz z terenu Kotliny Czeskiej – Pňov, grób 4, Velké Přílepy, grób. W nieco szerszym zasięgu występują zawieszki zakończone dwoma pierścieniami, odkryte na wielbarskim cmentarzysku na północnym Mazowszu (Komsin, grób 2), w Kotlinie Czeskiej (Libeř, grób; też zbliżona zawieszka z Záluží – por. przyp. 47), a także w kręgu nadłabskim (Wechmar, grób 109) i w kulturze luboszyckiej (Sadzarzewice, grób 58–59). Zawieszki zakończone pierścieniem odm. 2 i 3 należy odnosić do fazy C_{1a}. Współwystępują one z zapinkami z wysoką pochewką typu A 211 (Poznań-Komandoria, grób VII), tarczowatymi (Wechmar, grób 109) a także typu A 162 (Komsin, grób 2). Do wspomnianej fazy odnoszone są także groby z zawieszkami z miejscowości Libeř i Velké Přílepy (E. Droberjar, L. Smejtek, I. Vojtěchovská 2000,

⁵⁰ Pečky, grób; Luboszyce, grób 183.

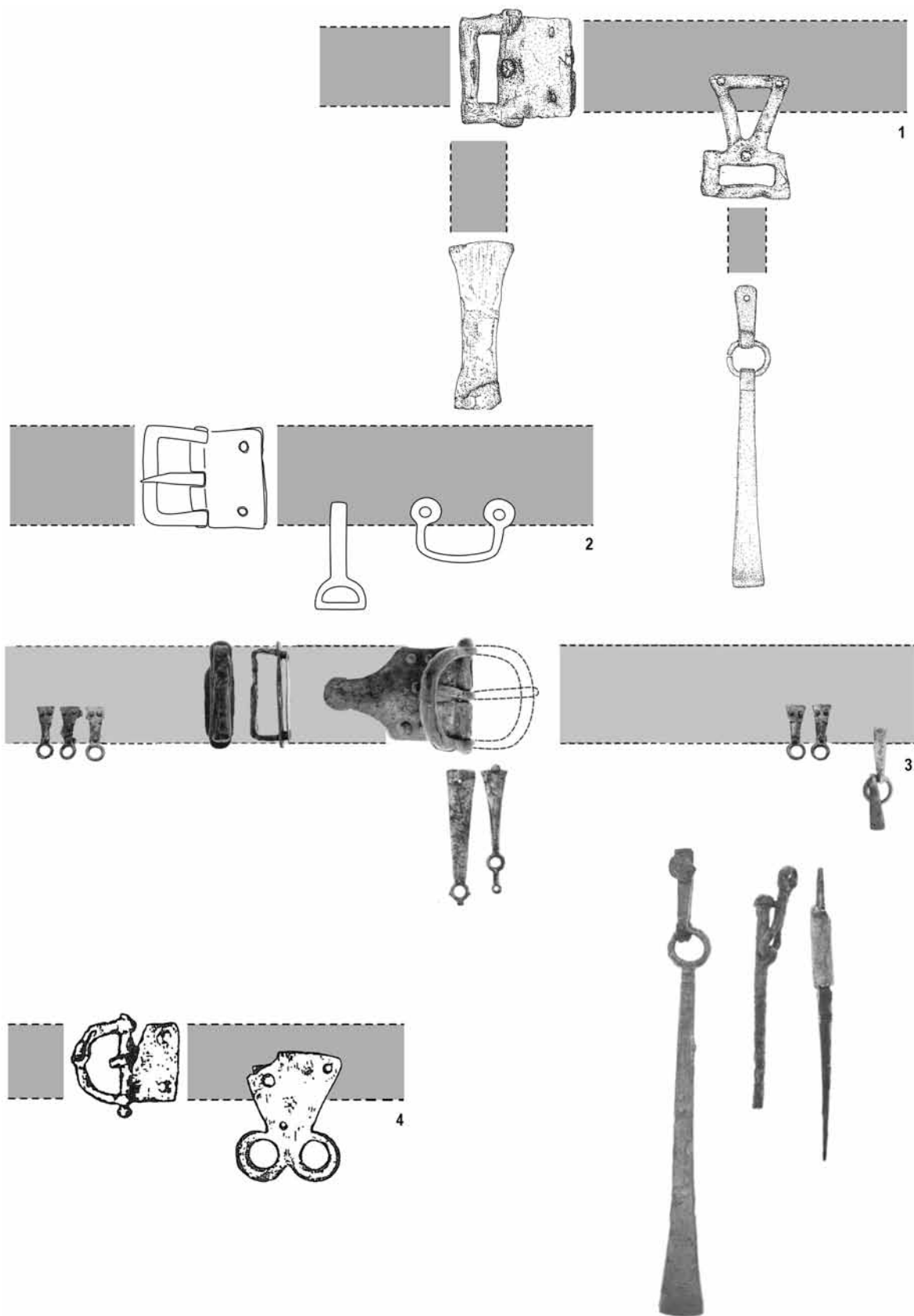
⁵¹ Kranichau, grób 1; Pňov, grób 12; Sadzarzewice, grób 24; Schweinitz, kompleks 15.

s. 40), natomiast brązowa zawieszka z grobu 31 z Netty została odkryta w zespole datowanym na fazę C_{1b} (A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 18, 74).

Pojedyncze zabytki zbliżone kształtem do zawieszek odm. 5 z kultury przeworskiej odkryto na cmentarzyskach w Hamfelde (grób 318) w Holsztynie oraz w Pruszczu Gdańskim, stan. 7 (grób 149B) w strefie dolnej Wisły (Ryc. 16). Podobna zawieszka, ale większa od wymienionych egzemplarzy, pochodzi także z Bjärs na Gotlandii, z grobu 8 datowanego na fazę IV:2 Almgrena i Nermana (O. Almgren, B. Nerman 1923, s. 51, tabl. 15:239). Wspomniani autorzy dopuszczali interpretację, iż stanowi ona wariant klamer do pasa, natomiast zdaniem J. Andrzejewskiego (1997, s. 116–117) nie można wykluczyć, iż okaz ten reprezentuje formę pośrednią między kabłączkami rozpowszechnionymi w fazie B₂, a zawieszkami charakterystycznymi już dla młodszego okresu wpływów rzymskich.

Należy zauważyć, że zawieszki stosunkowo często pojawiają się w północnoeuropejskim środowisku kulturowym. Egzemplarze zakończone czworokątną ramą znane są z grobów męskich odkrytych w Sojvide na Gotlandii (O. Almgren 1914, s. 38–39, ryc. 63 [w tekście]; M. Przybyła 2010, 131, ryc. 31:1–5) i w Glömminge na Olandii (M. Rasch 1991, s. 132, nr kat. 142), których pozycję chronologiczną można synchronizować ze środkowoeuropejską fazą B₂. Stosowanie przy pasach zawieszek z czworokątną ramą wyraźnie poświadczają ich znaleziska ze stanowisk bagiennych z fazy C_{1a} i C_{1b} z Thorsberg (R. Blankenfeldt 2015, s. 170–171, tabl. 26:PA 258–260) oraz z Illerup Ådal (J. Ilkjær 1993a, s. 214, ryc. 67:U1A; 1993b, tabl. 113:MCS.U1A). Jedna z zawieszek z Illerup Ådal pokryta poślaczaną, wytłaczaną wykładziną mogła należeć do pasa paradnego (J. Ilkjær 1993a, s. 23–24, 214; 1993b, tabl. 113:MCS; C. von Carnap-Bornheim, J. Ilkjær 1996, tabl. 14:MCS). Wśród zawieszek odkrytych w Illerup znajdują się także okazy zakończone pierścieniem lub półkuliście, bliskie odm. 2 i 4 z kultury przeworskiej (J. Ilkjær 1993a, s. 23, 25, 214 [ryc. SAHR/SAPV]; 1993b, zest. 8, tabl. 113:GPK.MDM; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6). Godnym podkreślenia jest, iż – w świetle znalezisk z Thorsberg – zawieszki z czworokątną ramą były także elementem uprząży końskiej (N. Lau 2014, s. 106, 175, ryc. 118, tabl. 48:PG 785. PG 787. PG 789).

Tak w kulturze przeworskiej, jak i na innych terenach *Barbaricum*, zawieszki – bez względu na ich kształt – charakterystyczne były dla noszonych przez wojowników pasów zapinanych sprzączkami o ramie prostokątnej (grupy G), często o końcach okuwanych (Ryc. 18:1.2). Podkreślić należy, że na obszarze omawianej kultury pasy zapinane sprzączkami typu G16 i zaopatrzone w zawieszki znane są tylko z cmentarzyska w Choruli (groby 7, 151 i 176). We wschodniej strefie kultury przeworskiej

Ryc. 18. Rekonstrukcje pasów z zawieszkami z terenu kultury przeworskiej.

1 – Oblin, grób 33; 2 – Chorula, grób 7; 3 – Drozdowo, grób 37; 4 – Babice, grób. Oprac.: R. Madyda-Legutko

Fig. 18. Reconstruction of belts with belt pendants from the Przeworsk Culture.

1 – Oblin, grave 33; 2 – Chorula, grave 7; 3 – Drozdowo, grave 37; 4 – Babice, grave. Graphic: R. Madyda-Legutko

spotykane są zestawy ze sprzączkami typu G3 (Kamieńczyk, grób 86; Oblin, grób 33⁵²). Pasy ze sprzączką typu G16 i z zawieszka pochodzą także z kultury luboszyckiej⁵³ oraz z Kotliny Czeskiej⁵⁴. W tej stylistyce pozostaje garnitur ze sprzączką o ramie prostokątnej typu F8 z grobu VII z wielbarskiego cmentarzyska w Poznaniu-Komandorii (Ryc. 12:3). Także zawieszki z wymienionych pochówków z Olandii i Gotlandii współwystępują ze sprzączkami o ramie prostokątnej, które odpowiadają typowi G1 (Glömminge na Olandii) oraz typowi G13–14 (Sojvide na Gotlandii) w klasyfikacji sprzączek z terenów środkowoeuropejskich.

Podobnie jak w przypadku kabłączków, także zawieszki w środowisku kultury przeworskiej sporadycznie przymocowywano do pasów zapinanych sprzączkami o ramie półkolistej grupy D. Wymienić należy tu zestaw do pasa ze sprzączką typu D1 i z zawieszka odm. 2 z grobu I z Pyszającej, z fazy B_{2a}, oraz zestaw z grobu z Babic ze sprzączką typ 17 oraz zawieszka odm. 3, z fazy C_{1a} (Ryc. 18:4). Wyróżnia się tutaj pas z grobu 37 Drozdowa aż z pięcioma zawieszkami odm. 2 i licznymi, zróżnicowanymi funkcjonalnie okuciami (Ryc. 18:3).

Należy zauważyć, że w stroju kobiet ludności kultury przeworskiej zawieszki nie są jednoznacznie potwierdzone. Nie można jednak wykluczyć, iż zawieszka z grobu 271 z Wymysłowa, znalezioną w zespole z dwoma zapinkami, należy łączyć ze strojem kobiecym, co dotyczy także zawieszki z grobu 2 z Komsina, z obszaru kultury wielbarskiej. W obu zespołach nie zachowały się jednak sprzączki.

Skuwki z zawieszonym pierścieniem

Metalowym elementem okuć pasów stosowanych w stroju przez ludność kultury przeworskiej były także skuwki wykonane ze złożonej blachy z zawieszonym na nich pierścieniem. Spełniały one analogiczną funkcję jak kabłączki oraz zawieszki (R. Madyda-Legutko 1984, 100, ryc. 3:1). Należy mieć jednak na uwadze, iż wspomniane skuwki nie musiały być funkcjonalnie związane tylko z pasem będącym częścią stroju. Przykładowo mogły należeć do rzemieni, na których zawieszano rogi do picia (J. Andrzejowski 1991, s. 59–64, ryc. 14), mogły okuć wąskie rzemienie pomocne przy troczeniu miecza⁵⁵, były także elementem uprząży końskiej, jak wskazują ich znaleziska z środowiska bałtyjskiego oraz z północno-

europjskich stanowisk bagiennych (A. Bitner-Wróblewska 2007, s. 27, 81–83, tabl. XXXIX/79:9; N. Lau 2014, s. 176–177, tabl. 49:PG 809–819). Ze względu na stan zachowania zabytków w pewnych wypadkach nie można wykluczyć, że ten element pasa mógł być częścią złączy ogniwkowych, stosowanych głównie w środowisku kultury wielbarskiej, sporadycznie występujących jednak także w kulturze przeworskiej. Niektóre z nich, czego dowodzą najnowsze odkrycia, nie musiały łączyć kawałków skóry, ale były przymocowywane do brzegu pasa⁵⁶. Kryterium pozwalającym uznać skuwki z zawieszonym na nich pierścieniem za element pasa jest przede wszystkim ich obecność w zestawach wraz z innymi jego metalowymi okuciami. Na obszarze kultury przeworskiej wspomniane elementy zróżnicowane są przede wszystkim ze względu na wielkość i proporcje skuwki oraz wielkość samego pierścienia.

Znane z kultury przeworskiej brązowe okucia składające się z wąskiej taśmowatej skuwki o szerokości 0,5 cm, spiętej dwoma nitami o niewielkich półkulistych główkach, z zawieszonym na niej stosunkowo masywnym pierścieniem, którego średnica wynosi od 2 (Ryc. 19:2; Kamieńczyk, grób 55) do 3,3 cm (Ryc. 19:1.3; odpowiednio Krupice, grób 180 i Kamieńczyk, grób 174), ujęto w odm. 1 (Zest. 6; Ryc. 19:1–6). Pierścienie zawieszane na skuwkach odkryte w grobie 174 w Kamieńczuku oraz w grobie 141B w Nadkolu są profilowane, natomiast cztery egzemplarze z grobu 114 z Nadkole zostały wykonane w sposób imitujący profilowanie, poprzez nałożenie na podstawowy pierścień drugiej warstwy metalu (Ryc. 19:4.5); pierścień z grobu 141B (Ryc. 19:6) zdobiony jest na obwodzie rzędem podwójnych dołczków wykonanych puncą. Całkowita długość okuć sięga od 6,5–6,9 cm (Nadkole, grób 114) do 8 cm (Krupice, grób 180). Na cmentarzysku w Żdźzarowie (grób 184) zachowała się sama żelazna skuwka, o proporcjach charakterystycznych dla omawianej odmiany, na której najprawdopodobniej pierwotnie zawieszony był pierścień.

Do odm. 2 (Zest. 6; Ryc. 19:7–9) zaliczono okucia o stosunkowo niedużej skuwce, zazwyczaj lekko rozszerzonej ku górze, połączonej jednym lub dwoma nitami. Średnica zawieszzonego na nich pierścienia zamyka się w przedziale 1–2 cm. Okucia te wykonywano zarówno z żelaza, jak i z brązu⁵⁷. Górny brzeg skuwki jest zazwyczaj uformowany prosto, niekiedy trójkątnie (Wymysłowo, grób 226), a nawet w kształcie rozetki (Ryc. 8:3; Kotla, grób XXV), sporadycznie górna krawędź jest ozdobnie nacinana jak w wypadku egzemplarza z Modły, z grobu

⁵² W świetle analizy materiału kostnego pochówek z Oblina krył szczątki dziecka w wieku *infans* I–II (K. Czarna 2007, s. 18), model wyposażenia charakterystyczny jest jednak dla mężczyzn.

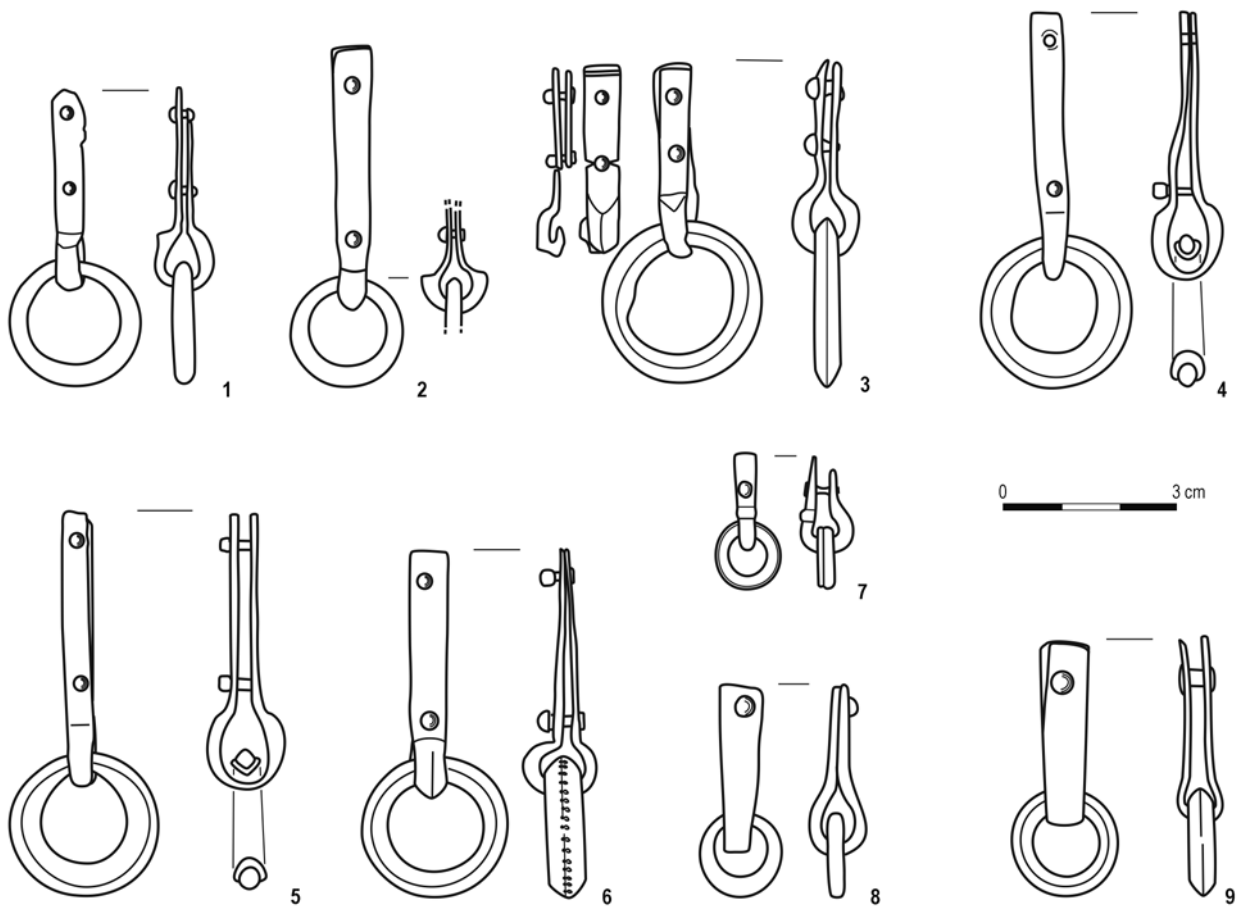
⁵³ Kranichau, grób; Luboszyce, grób 183.

⁵⁴ Pečky, grób; Pňov, groby 4 i 12; Velké Přílepy, grób; także zbliżone stylistycznie sprzączki typu G19 (Pňov, grób 66) oraz typu G28 (Záluží, grób – J. L. Pič 1907, s. 155, ryc. 63).

⁵⁵ Np. Kamieńczyk, groby 266 i 323 (T. Dąbrowska 1997, s. 57, 65–66, tabl. CXXVII/266:9, CXLVII/323:9.10).

⁵⁶ Por. rekonstrukcje pasów z wielbarskiego cmentarzyska w Kowalewku, pow. obornicki, groby 62, 369 i 471 (T. Skorpka 2001, ryc. 21).

⁵⁷ Bujaki, grób; Kamieńczyk, grób 98; Marzęcin, grób inhumacyjny; Modla, grób 270 (9/84); Starachowice, groby IV i VI; Wymysłowo, grób 226.

Ryc. 19. Skuwki z zawieszonym pierścieniem odm. 1 (1–6) i odm. 2 (7–9) z terenu kultury przeworskiej.

1 – Krupice, grób 180; 2 – Kamieńczyk, grób 55; 3 – Kamieńczyk, grób 174; 4, 5 – Nadkole, grób 141B; 7 – Marzęcin, grób inhumacyjny; 8 – Kraśnik-Piaski, grób 60; 9 – Żdźarów, znal. luźne. Wg: zob. Lista 6

Fig. 19. Belt fittings with a pendent ring var. 1 (1–6) and var. 2 (7–9) from the Przeworsk Culture.

1 – Krupice, grave 180; 2 – Kamieńczyk, grave 55; 3 – Kamieńczyk, grave 174; 4, 5 – Nadkole, grave 141B; 7 – Marzęcin, inhumation grave; 8 – Kraśnik-Piaski, grave 60; 9 – Żdźarów, stray find. After: see List 6

270 (9/84). Niekiedy pojawia się również delikatne profilowanie przy nasadzie uszka skuwki, jak w grobie inhumacyjnym z Marzęcina (Ryc. 19:7) oraz w grobie 226 z Wymysłowa.

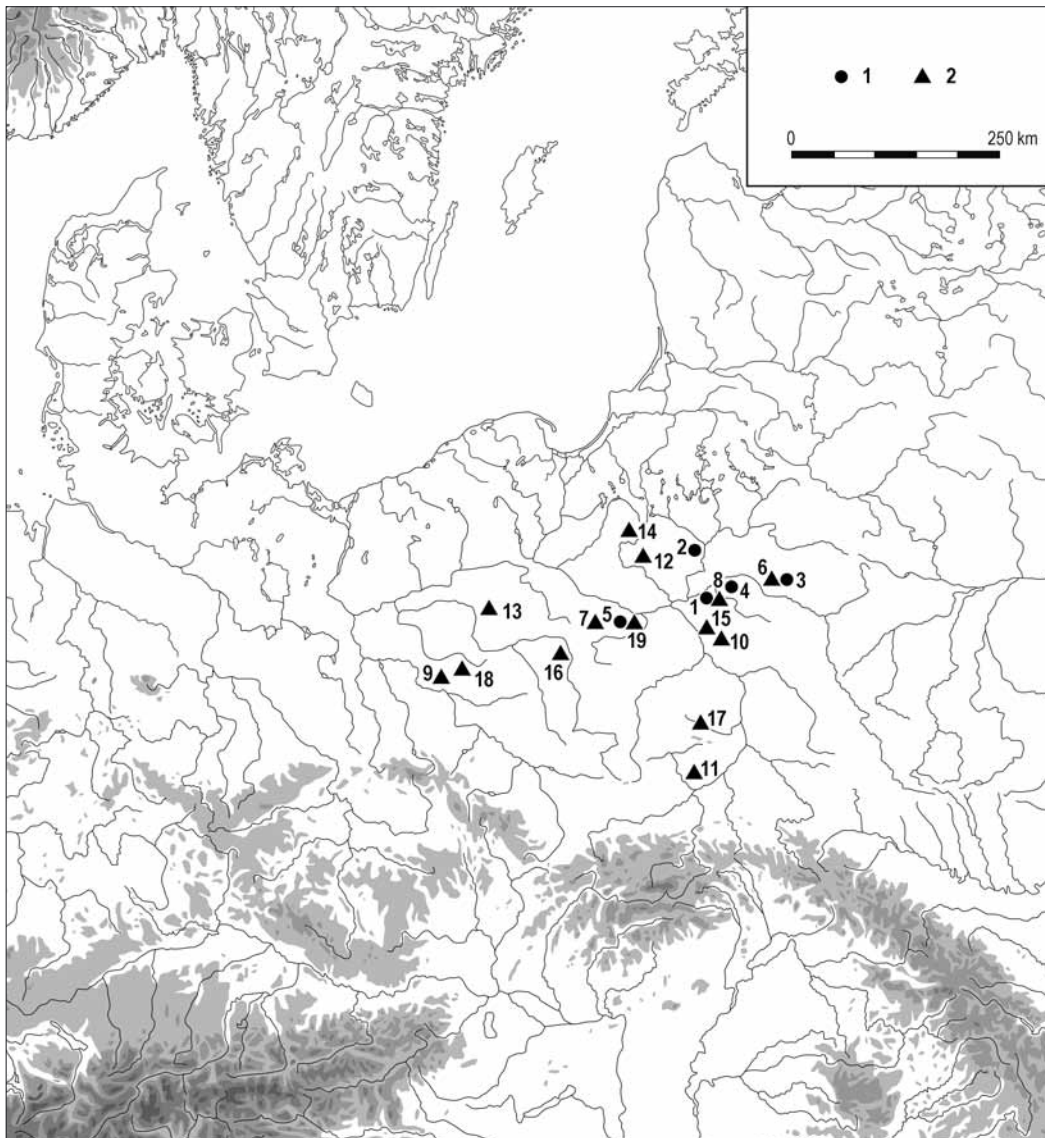
Brązowe skuwki odm. 1 ze stosunkowo masywnymi pierścieniami znane są głównie ze wschodniej strefy kultury przeworskiej (Ryc. 20). Na cmentarzysku w Nadkolu występują już w fazie B_{2a}, towarzysząc zapinkom typu A 58–59 (grób 141B) oraz typów A 60 i A 109–110 (grób 114). Podobnie wczesną pozycję chronologiczną mają także skuwki z nekropoli w Kamieńczyku (T. Dąbrowska 1997, s. 21, 43), natomiast pozostałe (Krupice, grób 180; Żdźarów, grób 184) należy datować ogólnie na fazę B₂ (J. Jaskanis 2005, s. 48; Z. Nowakowski 2003, s. 303, 311).

Stosunkowo niewielkich rozmiarów skuwki odm. 2, które można uznać za element pasa, na obszarze kultury przeworskiej stosowano, choć niezbyt często, w fazach B₂ i C_{1a} (Ryc. 20). W fazie B₂ pojawiają się w zestawach, w skład których wchodzi liczne elementy pasa, np. w gro-

bie 98 z Kamieńczyka (Ryc. 10:2) i w grobie inhumacyjnym z Marzęcina (Ryc. 8:1). Do tej stylistyki należy też pas z grobu XXV z Kotli (Ryc. 8:3). Poza cmentarzyskiem w Kamieńczyku w fazie B₂ i w stadium B₂/C₁ ten typ okuć znany jest także z innych nekropoli ze wschodniej strefy osadnictwa kultury przeworskiej (Bujaki, grób; Kraśnik-Piaski, grób 60; Modła, groby 258 (32/83) i 270 (9/84); Niedanowo, grób 256). Skuwki odm. 2 należą też do zestawów metalowych elementów pasów datowanych na fazę C_{1a}, pochodzących z zachodniego zasięgu kultury przeworskiej (Czarnocin, grób 8; Spycymierz, grób 257).

Na obszarze kultury przeworskiej brązowe skuwki odm. 1, charakterystyczne dla wystroju pasów noszonych przez kobiety, poświadczane są także w grobach dziecięcych⁵⁸. Należały one do pasów zapinanych sprzączką o ra-

⁵⁸ Żdźarów, grób 184 – dziecko w wieku powyżej *infans* I (Z. Nowakowski 2003, s. 303); Nadkole, grób 141B – dziecko w wieku *infans* II (J. Andrzejowski 1998, s. 49).

Ryc. 20. Rozprzestrzenienie skuwek z zawieszonym pierścieniem odm. 1 (1) i 2 (2) na terenie kultury przeworskiej
 Fig. 20. Distribution belt fittings with a pendent ring var. 1 (1) and var. 2 (2) in the Przeworsk Culture

mie półkolistej, typu D1, zazwyczaj wykonanej z żelaza (Kamieńczyk, grób 174; Krupice, grób 180; Nadkole, groby 114 [Ryc. 21:1] i 141B). Obecność żelaznej sprzączki, współwystępującej z pozostałymi elementami wystroju pasa wykonanymi z brązu, jest zgodna z tendencją stylistyczną obserwowaną w fazie B₂ we wschodniej części osadnictwa kultury przeworskiej oraz w kulturze wielbarskiej. Specyficzną cechą tych pasów jest brak metalowych okuć końcowych.

Skuwki odm. 2 występują natomiast zarówno w stroju mężczyzn, jak i kobiet. Pasy z tymi skuwkami noszone przez mężczyzn zaopatrzone były w sprzączkę o ramie prostokątnej grupy G (np.: Czarnocin, grób 8; Kamieńczyk, grób 98 [Ryc. 10:2]; Kotla, grób XXV [Ryc. 8:3]) lub półkolistej grupy D, zazwyczaj osadzonej na osi (Mściszewo, grób 1; Spycierz, grób 257). Wyróżnia się jed-

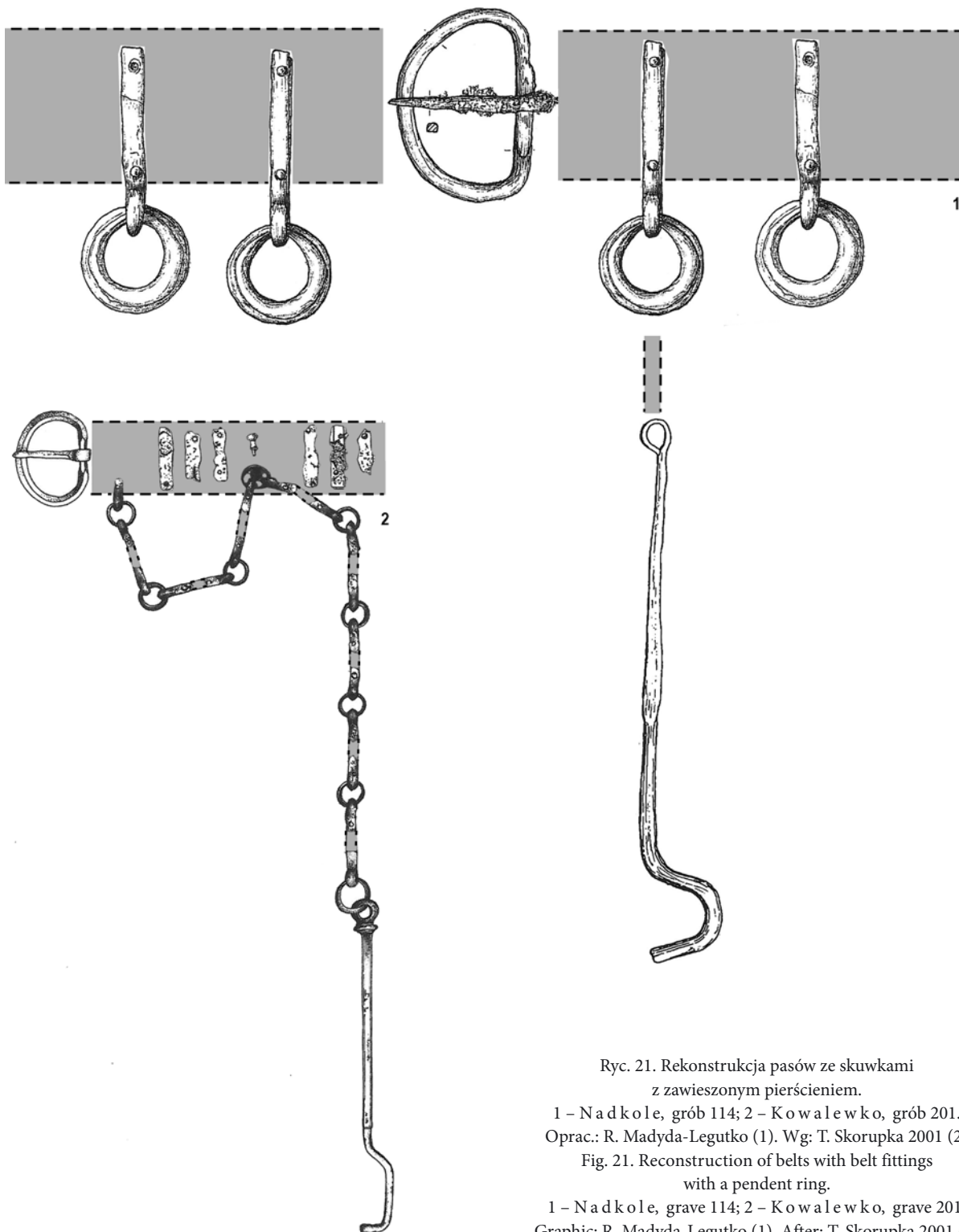
nie pas z Marzęcina (grób inhumacyjny) z jednodzielną sprzączką grupy D (Ryc. 8:1). Z kolei przy pasach noszonych przez kobiety skuwki odm. 2 współwystępują ze sprzączkami typu D1 (Kraśnik-Piaski, grób 60; Modła, groby 258 (32/83) i 270 (9/84); Starachowice, grób VI), charakterystycznymi zarówno dla pasów z wczesnego, jak i młodszego okresu wpływów rzymskich.

Podobnie jak w kulturze przeworskiej, skuwki z zawieszonym pierścieniem stosowane były także na innych obszarach kulturowych środkowoeuropejskiego *Barbaricum*. Stylistyka pasów z przynitowanymi wąskimi skuwkami i stosunkowo dużym pierścieniem odm. 1 ze wschodniej strefy kultury przeworskiej nawiązuje do niezbyt licznych pasów tego typu znanych z kultury wielbarskiej i grupy lubuskiej. Ich przykładem mogą być znaleziska z grobu 127 z cmentarzyska w Odrach, pow.

chojnicki (L. Kajzer, K. Walenta, J. Kmiecński 1968, tabl. XIII/127:B.D), oraz z grobu XV z Grzmiącej, pow. ślubicki (A. Marcinkian 1978, s. 99, ryc. 15:c-g), datowanych na fazę B₂/C₁. Pasy te, używane w stroju kobiecym, spinały sprzączki typu D1 (Grzmiąca, grób XV) i typu D17 (Odry, grób 127). Z grobu 2 z cmentarzyska w Neuenkirchen, Lkr. Mecklenburgische Seenplatte, ze strefy wpływów

kultury wielbarskiej w Meklemburgii, pochodzi brązowy garnitur do pasa z wąską skuwką z zawieszonym na niej masywnym pierścieniem oraz z fragmentem sprzączki lub kabłączka i z prostokątną płytką, który należy odnosić do fazy B₂ (R. Szczesiak 1994, s. 68, 70, ryc. 5:d.i-l).

Godnym podkreślenia jest, iż na terenie środkowo-europejskiego *Barbaricum* w młodszym okresie wpływów

Ryc. 21. Rekonstrukcja pasów ze skuwkami z zawieszonym pierścieniem.

1 - N a d k o l e, grób 114; 2 - K o w a l e w k o, grób 201.
Oprac.: R. Madyda-Legutko (1). Wg: T. Skorupka 2001 (2)

Fig. 21. Reconstruction of belts with belt fittings with a pendent ring.

1 - N a d k o l e, grave 114; 2 - K o w a l e w k o, grave 201.
Graphic: R. Madyda-Legutko (1). After: T. Skorupka 2001 (2)

rymskich, wąskie taśmowate skuwki z zawieszonym na nich pierścieniem stają się charakterystyczne dla pasów noszonych przez wojowników. Pojedyncze takie pasy z fazy C_{1a}, zazwyczaj z kilkoma wspomnianymi skuwkami i innymi metalowymi elementami znane są m.in. z kręgu nadłabskiego⁵⁹, z Kotliny Czeskiej⁶⁰ oraz z zachodniej Słowacji⁶¹. Na fazę C₂ datowany jest pas z grobu 32 z Dębczyna, pow. białogardzki, stan. 2, na Pomorzu Zachodnim, z czterema skuwkami z pierścieniami, z nożem w pochwie zawieszonym prawdopodobnie na jednej z nich (R. Madyda-Legutko 2001, s. 381, ryc. 4:3). Stosunkowo masywne skuwki z pierścieniem stosowała przy pasach także ludność zachodniobałtyjska, czego dowodzi zestaw okuć pasa z męskiego grobu 72 z Paprotek-Kolonii, pow. giżycki, datowanego na fazę B₂/C₁-C_{1a} (A. Bitner-Wróblewska, M. Karczewska, M. Karczewski 2001, s. 82, ryc.9:1-3.6.19.20).

Z terenu środkowoeuropejskiego *Barbaricum* znane są także stosunkowo niewielkich rozmiarów skuwki z zawieszonym na nich pierścieniem, o proporcjach zbliżonych do odm. 2, które także można uznać za elementy pasów. Pojawiają się one wraz z innymi metalowymi częściami pasów już w fazie B₁. Należy tu wymienić garnitur z Mistelbach z Dolnej Austrii, datowany na fazę B_{1b}, w ujęciu J. Tejrąla (1977, s. 324, ryc. 13:3), oraz garnitur z licznymi metalowymi elementami z grobu 51 ze Sládkovičova w zachodniej Słowacji, z fazy B_{1c}, w ujęciu T. Kolníka (1977, s. 159). Skuwki takie najczęściej stosowane były w fazie B₂, przede wszystkim jednak w fazie C₁, głównie w stroju mężczyzn. Na skuwkach z pierścieniem mogły być zawieszane zestawy do krzesania ognia⁶² (Ryc. 22:6). W młodszym okresie wpływów rzymskich skuwki z zawieszonym pierścieniem stały się bardzo częstym elementem pasów wojowników na terenie północnej Europy, na co wskazują materiały z stanowisk bagiennych (J. Ilkjær 1993a, 216, ryc. 71; R. Blankenfeldt 2015, s. 169-170, ryc. 73).

Podsumowanie

W świetle powyższych uwag należy stwierdzić, że już na początku okresu wpływów rzymskich, tj. w fazie B₁, na obszarze kultury przeworskiej, a także na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, w stroju wojowników zaczęto używać pasów z okuciami pozwalającymi na zawieszanie na nich różnych przedmiotów tzw. osobistego

wyposażenia. Trudno jest wskazać źródło impulsu do powstania w środowisku barbarzyńskiej Europy tego rodzaju pasów. W czasach republiki rzymskiej i w okresie wczesnego cesarstwa nie jest potwierdzone mocowanie do pasów, za wyjątkiem broni (miecze, sztylety; M. C. Bishop, J. C. N. Coulston 1993, s. 48-50; E. Deschler-Erb 1999, s. 39-49), elementów osobistego wyposażenia. Pasy zaopatrzone w przymocowane do ich obwodu pierścienie, które mogły służyć nie tylko do troczenia miecza, ale także noża w pochwie sporadycznie spotykane są natomiast w środowisku celtyckim (B. Raftery 1988, s. 14-19, ryc. 2; R. Cordie-Hackenberg 1993, ryc. 47; J. Bujna 2011, s. 13-14, ryc. 14-18).

Rozpowszechnienie zwyczaju noszenia pasów z zawieszonymi przedmiotami osobistego wyposażenia nastąpiło w fazach B_{2b} oraz C_{1a}. Najwcześniej, już w fazie B₁, zaczęto stosować kabłączki, później wprowadzono zawieszki. Rolę taką spełniały także skuwki z zawieszonym pierścieniem, jednakże w tym wypadku nie zawsze można jednoznacznie potwierdzić ich przynależność do okuć pasa.

Na rozległych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* we wczesnym oraz na początku młodszego okresu wpływów rzymskich wystrój pasów, do których przymocowywano osobiste wyposażenie, jest bardzo podobny. Początkowo są to pasy zapinane sprzączką o ramie ósemkowatej (grupa A), później, w młodszym stadium wczesnego okresu wpływów rzymskich (faza B_{2b}), przede wszystkim sprzączką o ramie prostokątnej grupy G, zwykle osadzonej na osi. Pasy te zazwyczaj zaopatrzone były w okucia końcowe, a niekiedy także okucia jego obwodu. Poświadczane są także pasy o skromniejszym wystroju, pozbawione innych okuć, oprócz sprzączki oraz kabłączka lub zawieszki. Z drugiej strony osobiste wyposażenie zawieszane było również przy pasach o wystroju świadczącym, iż noszone były przez elity wojowników.

Wyposażenie osobiste, którego elementy zachowały się na niektórych kabłączkach (Ryc. 11:1, 22:3), zawieszkach (Ryc. 22:4.5), również na skuwkach z pierścieniem (Ryc. 22:1.2.6) reprezentowane jest przez zestawy służące do krzesania ognia, w postaci krzesiwa i iglicy lub jednego z tych elementów. Można przyjąć, iż były to najpopularniejsze narzędzia, które przymocowywano do pasów noszonych przez wojowników. Warto podkreślić, że w pochówkach elit pojawiają się niekiedy także ozdobne iglice, dekorowane srebrnym drutem⁶³ i zawieszane przy pasach paradnych. W fazach B_{2b} i C_{1a} w inwentarzach grobowych zarówno ludności kultury przeworskiej, jak i ludności zamieszkującej inne obszary kulturowe pojawiają się różnorodne przedmioty, z których część mogła być również mocowana do pasa, np. noże w skórzanych

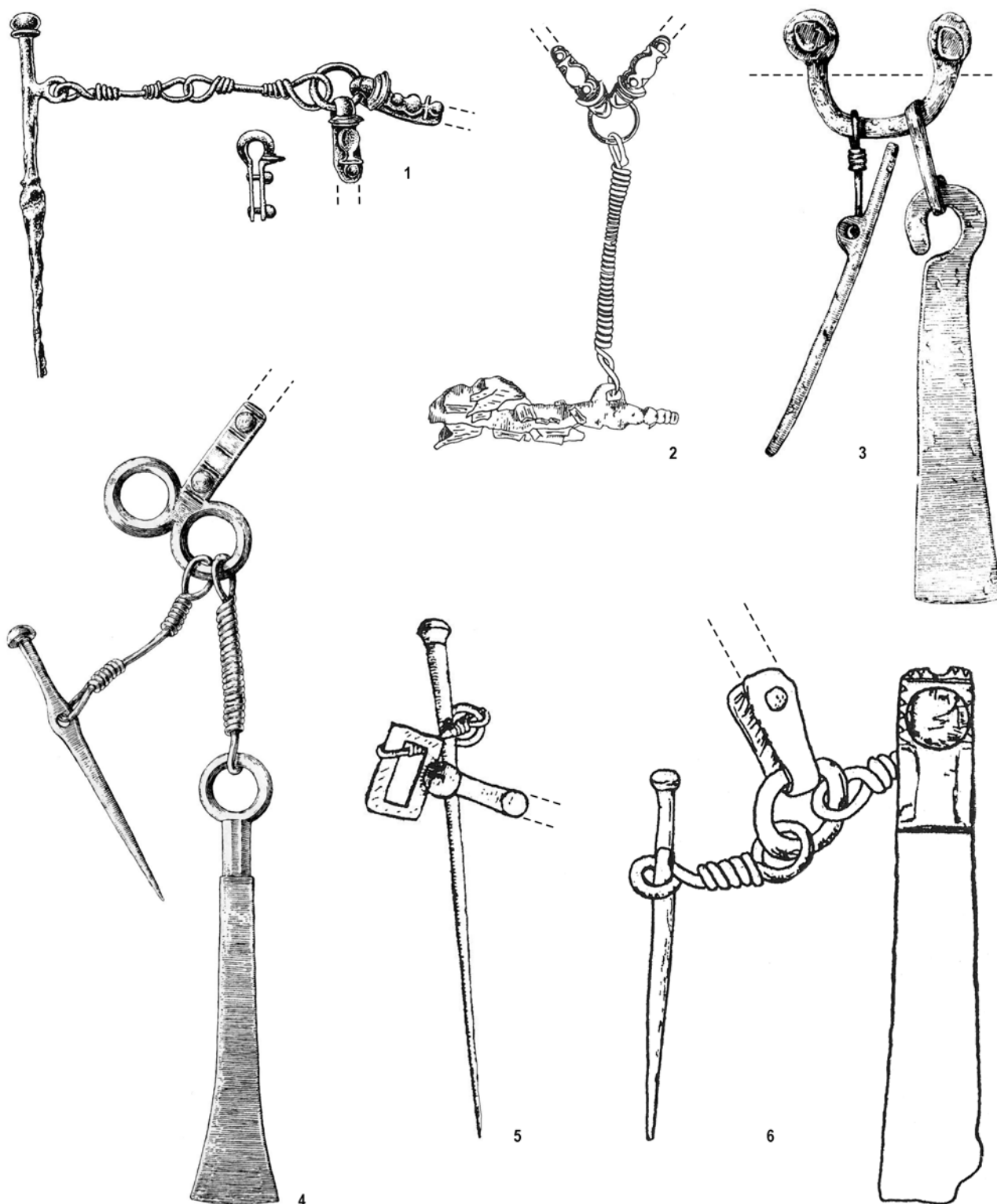
⁵⁹ Zauschwitz, Lkr. Leipzig, grób 14 (E. Meyer 1969, s. 103-105, ryc. 21:3.4.8.9; R. Madyda-Legutko 1984, ryc. 3:1); Stendal, Lkr. Stendal, grób (F. Kuchenbuch 1938, s. 44, tabl. XXXIII:13-15).

⁶⁰ Třebusice, okr. Kladno, grób 953 – materiały niepubl., udostępnione przez E. Droberjara; Záryby, okr. Mělník, grób (J. Schránik 1917).

⁶¹ Očkov, okr. Nové Mesto nad Váhom, grób 117 (T. Kolník 1965, ryc. 8:7).

⁶² Np. Grabice, pow. krośnieński, grób 28 (G. Domański 1979, s. 56, ryc. 10:k).

⁶³ Hagenow, Lkr. Ludwigslust-Parchim, grób 5/1995 (F. Lütth, H.-U. Voß 2001, s. 161-162, ryc. 10:1.2); Putensen, Lkr. Harburg, grób 106 (W. Wegewitz 1972, tabl. 167).

Ryc. 22. Przybory do krzesania ognia przymocowane do kabłączków, zawieszek i skuwek z pierścieniem.

1 - Stehelčevy, okr. Kladno, grób U 2; 2 - Ratenice, okr. Nymburk, grób; 3 - Chorula, pow. krapkowicki, grób 182;
4 - Libeň, okr. Praha-západ, grób; 5 - Sadzarzewice, pow. krośnieński; 6 - Grabice, pow. krośnieński, grób 28.

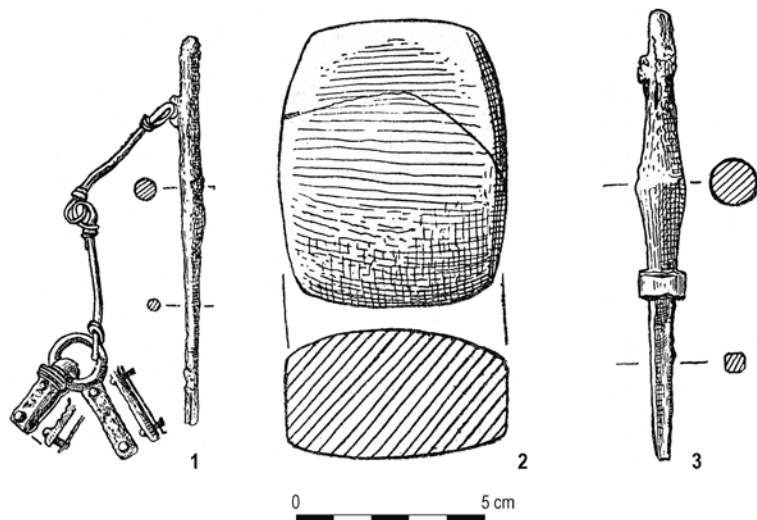
Wg: K. Motyková 1981 (1), H. Sedláčková 1972 (2), J. Szydłowski 1964a (3), I. Peškař 1967 (4), H. Jentsch 1895 (5), G. Domański 1979 (6)

Fig. 22. Fire striking sets suspended on belt hangers, belt pendants and belt fittings with a pendent ring.

1 - Stehelčevy, Distr. Kladno, grave U 2; 2 - Ratenice, Distr. Nymburk, grave; 3 - Chorula, Krapkowie County, grave 182;
4 - Libeň, Distr. Praha-západ, grave; 5 - Sadzarzewice, Krosno Odrzańskie County; 6 - Grabice, Krosno Odrzańskie County,

grave 28. After: K. Motyková 1981 (1), H. Sedláčková 1972 (2), J. Szydłowski 1964a (3), I. Peškař 1967 (4),

H. Jentsch 1895 (5), G. Domański 1979 (6)

Ryc. 23. Pysząca, pow. śremski, stan. III, grób 1.
Zawieszka do pasa oraz zestaw do krzesania ognia.

Wg: B. Kostrzewski 1956a

Fig. 23. Pysząca, Śrem County, site III, grave 1.

Belt pendant and a fire striking set.

After: B. Kostrzewski 1956a

pochwach, szydła, szczypczyki. Przykładem może być duży nóż/sztylet w skórzanym pochwie znaleziony w grobie 12 na wielbarskim cmentarzysku w Leśnie, pow. chojnicki, wraz z bogatym garniturem pasa oraz z osełką i krzesakiem (K. Walenta 1992, 174, tabl. II, III; 2009, s. 40, tabl. LXXVIII:1–19). Zwraca uwagę, iż niektóre wyróżnione w niniejszej pracy kabłączki odm. 3 są bardzo masywne, co sugeruje, że mogły być na nich zawieszane nawet przedmioty o stosunkowo dużej wadze. Obserwacje poczynione na materiale pozyskanym ze stanowiska w Illerup Ådal wykazują znaczne zróżnicowanie przedmiotów zawieszanych na pasach, reprezentowanych przez krzesiwo, nóż, szydło, szczypczyki oraz klucz. U pasa zawieszane były także skórzane woreczki, w których umieszczano różne przedmioty – krzesak, grzebień, drewniane wykałaczkę⁶⁴, drobne narzędzia, kawałki metalu, monety, pojedyncze paciorki i wisioriki. Odtworzono także sposób przymocowywania woreczka do pasa oraz jego zamykania (J. Ilkjær 1993a, s. 18, ryc. 3, 145:SAIX.SAHR; A. Bursche 2011, s. 59–68, ryc. 69, 70). Można domniemywać, iż również wojownicy ludności kultury przeworskiej nosili pasy z przytroczonymi do nich woreczkami. Przykładowo, w takich właśnie woreczkach mogły być umieszczane nieliczne krzesaki znane z kultury przeworskiej z fazy B₁ i początków fazy B₂, współwystępujące z iglicami i krzesiwami (Ryc. 23; por. M. Jonakowski 1996, tabl. V:1–3.5). Próbkę rekonstrukcji pasa z przymocowanym woreczkiem podjęto dla znalezisk z grobu 56 w Mokrej, datowanego na fazę C_{1a} (Ryc. 7:3). W niektórych grobach inhumacyjnych z europejskiego *Barbaricum* położenie monet w okolicach bioder zmarłego może sugerować, iż znajdowały się one pierwotnie w woreczkach przymocowanych do pasa (A. Bursche 2011, s. 67–68).

⁶⁴ Inne zastosowanie wykałaczek – por. A. Frölich 2003, s. 343.

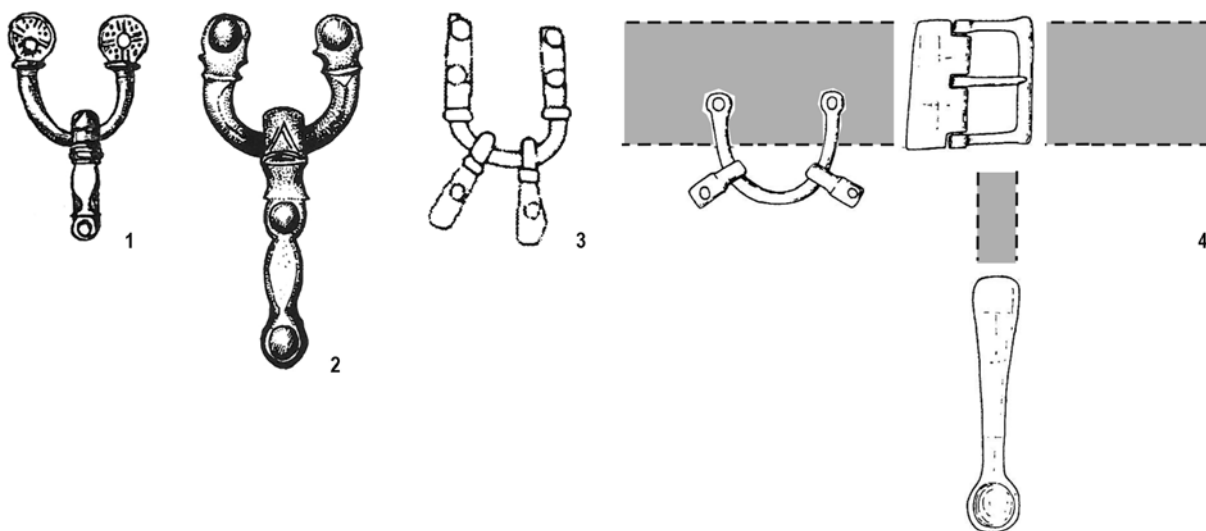
Zwraca uwagę, iż w inwentarzach niektórych zespołów grobowych występują po dwa kabłączki⁶⁵, nie zawsze tych samych odmian (Ryc. 7:3, 8:1, 10:2, 11:1), kabłączek i zawieszka (Ryc. 18:2; Chorula, grób 7), lub po dwie, trzy a nawet pięć zawieszek⁶⁶ (Ryc. 18:3). Z pewnym prawdopodobieństwem można przyjąć, iż do pasa przymocowany był nie jeden, a dwa zestawy do krzesania ognia. W literaturze zwrócono już uwagę, że w niektórych grobach, zwłaszcza ludności kultury przeworskiej oraz na terenie Kotliny Czeskiej, występują podwójne zestawy narzędzi – taki podwójny zestaw krzesiw z iglicami oraz z dwoma zawieszkami znajduje się w grobie z miejscowości Velké Přílepy w Czechach (E. Droberjar, L. Smejtek, I. Vojtěchovská 2000, s. 39–40). Dwa krzesiwa, prawdopodobnie z iglicami, należą także do inwentarza grobu 59 z Chmielowa Piaskowego (K. Godłowski, T. Wichman 1998, tabl. LXXVIII:5, LXXIX:10–12; E. Droberjar, L. Smejtek, I. Vojtěchovská 2000, s. 40)⁶⁷, w którym jednakże nie ma okuć, mogących służyć do ich zawieszenia na pasie.

Narzędzia służące do krzesania ognia, odkrywane na obszarze kultury przeworskiej i na innych terenach środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w zespołach z horyzontu

⁶⁵ Kultura przeworska: Cieblowice Duże, grób 27; Czarnocin, grób 8; Dziedzice, grób 2; Kamieńczyk, grób 98; Łajski, grób 1a/1b; Marzęcin, grób inhumacyjny; Młodzikowo, grób 106; Mokra, grób 56; Opatów, grób 90. Kultura wielbarska: Gdańsk-Oliwa, grób inhumacyjny I; Ulkowy, grób 67. Kultura luboszycka: Biecz, grób 13; Lichtenburg, grób 1. Krąg nadłabski: Wahlitz, grób 56; Zauschwitz, grób 44 (?). Kultura Dollkeim-Kovrovo: Povarovka, grób F.

⁶⁶ Dwie zawieszki: Chorula, grób 176; Kamieńczyk, grób 86; Pňov, grób 4; Velké Přílepy, grób 271/96. Trzy zawieszki: Luboszyce, grób 183; Mušov, grób książyca. Pięć zawieszek: Drozdowo, grób 37.

⁶⁷ W inwentarzu tego grobu znajdują się także dwa strugi oraz fragmenty trzech oselek (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 41, tabl. LXXVIII:59:7.8, LXXIX:59:12–15).

Ryc. 24. Kabłączki z zawieszonymi skuwkami.

1 – Nowa Wieś Wrocławska, grób 10; 2 – Dobřichov-Piřhora, grób IV; 3 – Marzęcin, grób inhumacyjny;
4 – Lindau/Sorge (Zerbst/Anhalt-L.), grób 100. Wg: zob. Lista 2

Fig. 24. Belt hangers with suspended fittings.

1 – Nowa Wieś Wrocławska, grave 10; 2 – Dobřichov-Piřhora, grave IV; 3 – Marzęcin, inhumation grave;
4 – Lindau/Sorge (Zerbst/Anhalt-L.), grave 100. After: see List 2

faz B_{2b}–C_{1a}, są najczęściej zamocowane na kabłączkach, zawieszkach, a także na skuwkach z pierścieniem na bardzo krótkich łącznikach (Ryc. 11:1, 22:3–6), co mogło powodować, iż zestaw taki był mało funkcjonalny, bowiem trudno go było odpiąć z pasa. Nie można zatem wykluczyć jego przeznaczenia funeralnego. Stosunkowo długie łączniki z iglicami znajdowały się natomiast w inwentarzach datowanych na fazę B₁ pochówków z Kotliny Czeskiej. W jednym z nich, z Ratenic, okr. Nymburk (Ryc. 22:2), długość łącznika wynosiła 4,8 cm (H. Sedláčková 1972, s. 438), w drugim, ze Stehelčeves, grób U 2, aż 8,9 cm (Ryc. 22:1; K. Motyková 1981, s. 351, ryc. 7). Podobnej długości (8,3 cm) łącznik mocował iglicę do zawieszki, którą odkryto w przeworskim grobie I z Pyszącej (Ryc. 23:1).

Na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w fazach B_{2b} i C_{1a} zwraca uwagę obecność na niektórych kabłączkach⁶⁸ niewielkich skuwek (Ryc. 24), przeznaczonych do wąskich, długich rzemyków, na których można było zawiesić różne narzędzia, np. zestawy do krzesania ognia, co ułatwiałoby posługiwanie się nimi. Ponadto odkrywane na obszarze kultury przeworskiej, ale także w innych środowiskach kulturowych, krzesiwa i szczypczyki z zachowanymi skuwkami świadczą, iż mogły być one przymocowane bezpośrednio do pasa na wąskich rzemykach, lub zawieszane na omawianych w niniejszym

artykule wszystkich typach okuć (Ryc. 8:2, 9:1, 18:1.3). Nie można również wykluczyć wykorzystywania uszek samych krzesiw do przymocowania ich bezpośrednio do pasa za pomocą wąskich rzemyków (Ryc. 25:4.5). Zwracając uwagę na funkcjonalność pasów z zawieszonymi na nich przedmiotami w literaturze (R. Articus 2004, s. 71–73, ryc. 61, 62) proponowano też inne rekonstrukcje (Ryc. 25:1–3).

W inwentarzach grobów ze środkowoeuropejskiego *Barbaricum*, poza narzędziami metalowymi, które mogły być przymocowane do pasa, pojawiają się także sporadycznie osełki kamienne z przewierconym otworem, co wskazuje, iż także one mogły być na rzemyku zawieszane na pasie. Przykładowo osełki tego typu współwystępujące z częściami pasów znane są z kultury przeworskiej⁶⁹, z Brandenburgii⁷⁰ i z kultury wielbarskiej⁷¹.

Jak nadmieniano wyżej, pasy z okuciami pozwalającymi na zawieszanie osobistego wyposażenia sporadycznie pojawiają się także w stroju kobiecym. Były one w fazie B₂ specyficznym elementem stroju kobiet ze wschodniej strefy osadnictwa kultury przeworskiej. Jak należy domniemywać, na pasach noszonych przez kobiety mogły być zawieszane przede wszystkim klucze, na co wskazują wąskie skuwki tkwiące w uszkach ich

⁶⁸ Kultura przeworska: Marzęcin, grób inhumacyjny; Nowa Wieś Wrocławska, grób 10. Krąg nadłabski: Lindau/Sorge, grób 100. Kotlina Czeska: Dobřichov-Piřhora, grób IV.

⁶⁹ Np. Oblin, grób 98 (K. Czarnańska 2007, s. 33, tabl. CVI/98:4).

⁷⁰ Np. Kemnitz, grób 319 (H. Geisler 1974, s. 38, tabl. 27/319:3.5–12.14).

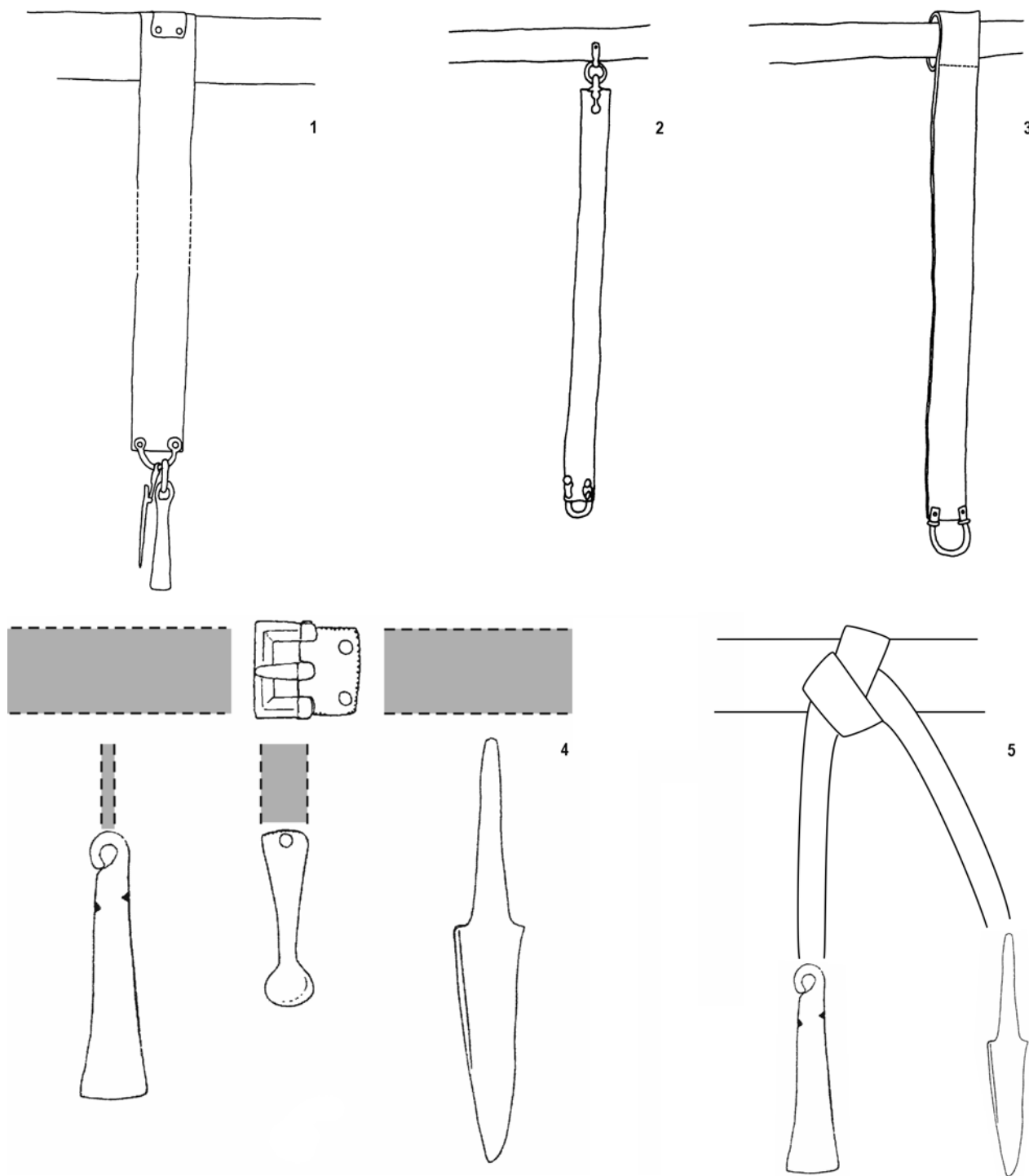
⁷¹ Np. Lešno, grób 12 (K. Walenta 2009, s. 40, tabl. LXXVIII:18).

trzonków⁷². W świetle rekonstrukcji pasa (Ryc. 21:2)

⁷² Kultura przeworska, np.: Garwolin, pow. *loco*, grób 55 (A. Niewęglowski 1991, s. 50–52, ryc. 34:i); Cieblowice Duże, grób 23 (M. Dzięgielewska, M. Kulczyńska 2008, tabl. XVIII/23:2); Nadkole, grób 124 (J. Andrzejowski 1998, tabl. LXXVIII/124:10); Puławy-Włostowice, pow. puławski, grób 9 (A. Kokowski 1997, ryc. 13:h). Kultura wielbarska, np.: Leśno, grób książy I (K. Walenta 2009, tabl. XI:47); Kowalewko, grób 201 (T. Skorupka 2001, s. 61,

należącego do stroju kobiety pochowanej w grobie 201 z Kowalewka, na obszarze kultury wielbarskiej rzemyk z okuciami segmentowymi mocujący klucz do pasa,

tabl. 63/201:12; Nowe Dobra, pow. chełmiński [dawn. *Neugut, Kr. Kulm*], grób ciałopalny (W. Labaume 1934, ryc. 60:z2.z3). Kultura luboszycka, np. Luboszyce, pow. krośnieński, grób a (G. Domański 1982, tabl. XIX:b).

Ryc. 25. Sposoby przymocowywania do pasa wyposażenia osobistego. Wg: R. Articus 2004 (1–3). Oprac.: R. Madyda-Legutko (4, 5)
 Fig. 25. Functionality of belts with suspended objects. After: R. Articus 2004 (1–3). Graphic: R. Madyda-Legutko (4, 5)

był stosunkowo długi (T. Skorupka 2001, s. 60–61, tabl. 60/201:12, ryc. 21). Możliwe, że klucze z grobu 114 z Nadkola (Ryc. 21:1) i z grobu 180 z Krupic były zawieszane na pierścieniach ze skuwką odm. 1.

Największa jednolitość garniturów pasów używanych w stroju wojowników, wraz z samym zwyczajem zawieszania tzw. osobistego wyposażenia, obserwowana jest na terenie środkowoeuropejskiego *Barbaricum* w fazach B_{2b}–C_{1a}. Można ją z dużym prawdopodobieństwem uznać za wynik kontaktów pomiędzy grupami wojowników wywodzących się z różnych środowisk kulturowych oraz

ich mobilności. Być może jest to związane z obserwowanymi w tym czasie zmianami osadniczo-kulturowymi, co sygnalizują także nieliczne źródła pisane (K. Godłowski 2000, s. 26–30).

Prof. dr hab. Renata Madyda-Legutko
Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Gołębia 11
PL 31-007 Kraków
rmlegutko@o2.pl

ZESTAWIENIA ZNALEZISK KABŁĄCZKÓW, ZAWIESZEK I SKUWEK Z ZAWIESZONYM PIERŚCIENIEM

W zestawieniach wykorzystano także materiały niepublikowane, udostępnione przez: dr. Jacka Andrzejewskiego, prof. dr. hab. Grzegorza Domańskiego, prof. dr. hab. Eduarda Droberjara i dr. Wojciecha Sicińskiego oraz materiały znajdujące się w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, Muzeum Archeologicznym i Etnograficznym w Łodzi, Muzeum Okręgowym w Toruniu oraz Muzeum Regionalnym w Ilży. Wszystkim wymienionym Kolegom oraz Dyrekcjom placówek muzealnych pragnę serdecznie podziękować.

W inwentarzach poszczególnych zespołów wymieniono pozostałe metalowe elementy pasów z oznaczeniami typologicznymi.

Skróty: A – Austria, CZ – Rep. Czeska, D – Niemcy, SK – Słowacja, RU – Rosja. W wypadku znalezisk z Polski zrezygnowano z oznaczenia kraju pochodzenia.

Zestawienie 1. Kabłączki odmiany 1

KABŁĄCZKI ODM. 1 – KULTURA PRZEWORSKA

1. Biała, pow. zgierski. Grób B: okucie końcowe 9/2 (T. Makiewicz 1970, s. 193, tabl. XV:14.15).
2. Bodzanowo, pow. radziejowski. Grób 18 (B. Zielonka 1958, s. 367; zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu, nr inw. 3809).
3. Cetula, pow. jarosławski. Grób (?) 2: sprzączka D1, złącze ogniwkowe (G. Kieferling 2000, s. 133, ryc. 4:6–8).
4. Chmielów Piaskowy, pow. ostrowiecki. Grób 3: sprzączka D17, okucie końcowe 6/1.1 (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 16, tabl. III/3:6, IV/3:4.5).
5. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 103: sprzączka G16, okucie końcowe 4 (J. Szydłowski 1964a, s. 92, ryc. 89:1.6.10).
6. Ciecierzyn, pow. kluczborski. Grób 179: sprzączka (zapewne A), okucia końcowe, w tym okucie 3 (G. Martyniak, R. Pastwiński, S. Pazda 1997, s. 38, tabl. CLXXII:1–7).
7. Kamieńczyk, pow. wyszkowski. Grób 1: sprzączki G5 i G36 (T. Dąbrowska 1997, s. 12, tabl. I/1:2–4).
8. Kębliny, pow. zgierski. Znal. luźne z cmentarzyska (W. Demetrykiewicz 1905, tabl. I:10).
9. Kryspinów, pow. krakowski. Grób 51: sprzączka A, oku-

cie końcowe 1/2 (?) (K. Godłowski 1973, s. 46, ryc. 3:b.c.f; 1977, s. 62, ryc. 3:2.4.5).

10. Mokra, pow. kłobucki, stan. 8. Grób 56: sprzączka G16, okucie końcowe 8, okucie brzegu pasa, kabłączek 2 (M. Bimborski 1998, s. 64, ryc. 4:6.7.10.11.16; R. Madyda-Legutko 2011, tabl. LI:1).
11. Opoka, pow. puławski. Grób 33 (E. Szarek-Waszkowska 1973, s. 91–92, tabl. XX:6).
12. Piaski, pow. bełchatów, stan. 1. Grób 130: okucie końcowe 5 (J. Skowron 1997, s. 42, tabl. VII:2.3). Grób 295: sprzączka D17 (T. Horbacz, M. Ołędzki 1983, tabl. 311(1):1–5; J. Skowron 1997, tabl. XV/295:1–5).
13. Tuczno, pow. inowrocławski. Znal. luźne z cmentarzyska (T. Makiewicz 1977, s. 129, tabl. VIII:13).

KABŁĄCZKI ODM. 1 WAR. 1 – KULTURA PRZEWORSKA

14. Ciebłowice Duże, pow. tomaszowski. Grób 50 (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 23, tabl. XXXIX/50:1).
15. Masów, pow. rycki. Grób 20 (J. Gurba 1954, s. 303, ryc. 2; S. Nosek 1957, s. 315, ryc. 53).

KABŁĄCZKI ODM. 1 – INNE OBSZARY KULTUROWE

16. D Bornitz, Burgenlandkreis, FK 99: sprzączka A19, okucie końcowe 1/2 (Th. Voigt 1976, ryc. 61:k.l).
17. Gdańsk-Oliwa, pow. gdański (dawn. *Oliva*, *Kr. Danzig*). Grób inhumacyjny I: sprzączka G16, okucie końcowe 4, okucie pasa, kabłączek 2 (R. Schindler 1940, s. 71, ryc. 47:1.3.5–7).
18. Grabice, pow. krośnieński. Grób 35: sprzączki D13 i G16 (materiały niepubl., udostępnione przez prof. dr. hab. G. Domańskiego).
19. D Hamburg-Marmstorf, Bez. Hamburg-Harburg. Grób 251: sprzączka A7, okucie końcowe profilowane, dwa okucia rurkowate (W. Wegewitz 1964, s. 63, tabl. 18/251).
20. D Hohenferchesar (Havelsee-H.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 321: sprzączki D1 i G16 (A. von Müller 1962, tabl. 65/321:g).
21. D Ichstedt, Kyffhäuserkreis. Znal. luźne z cmentarzyska (M. Becker 1999, s. 48, 123, nr kat. 153, tabl. 62:1).
22. D Kemnitz (Werder-L.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób

- 567: sprzączka G1, prostokątna płytką (H. Geisler 1974, s. 64, tabl. 54/567:3–5; 1984, s. 113).
23. D Liebersee (Belgern-Schildau-L.), Lkr. Nordsachsen. Obiekt 3906: sprzączka A1, okucie końcowe zbliżone 9/1, okucie rurkowate (J. Bemann 2005, s. 328–329, tabl. 54:6.8.9.11).
 24. Luboszyce, pow. krośnieński. Znal. luźne z cmentarzyska (G. Domański 1982, s. 39, tabl. XIX:1).
 25. A Mannersdorf a.d. March, Bez. Gänserndorf. Grób: sprzączka A1, fragment drugiej sprzączki (E. Lauer 1995, s. 129, ryc. 5:14–16).
 26. D Neuendorf (Brück-N.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 1: sprzączka G16, okucia końcowe 2/1, 6/1 i 9/1, przewleczone, naśladownictwo tarczki do balteusa, nity (H. Geisler 1971, s. 71–76, ryc. 2:2–7.11.14).
 27. D Proszitz, Kr. Meißen. Grób 17 (W. Coblentz 1955, s. 48, ryc. 44).
 28. CZ Třebusice, okr. Kladno. Grób 715 (materiały niepubl., udostępnione przez prof. dr. hab. E. Droberjara).
 29. Wekllice, pow. elbląski. Grób 467 (M. Natuniewicz-Sekuła, J. Okulicz-Kozaryn 2011, s. 116, tabl. CCVII/467:6).

Zestawienie 2. Kabłączki odmiany 2

KABŁĄCZKI ODM. 2 – KULTURA PRZEWORSKA

1. Biejków, pow. białobrzeski, stan. 9. Grób 25: sprzączka G1 (A. Szela 1999).
2. Brzeski, pow. przysuski. Obiekt 44 (M. Cieślak-Kopyt 1994, s. 157, ryc. 3:f).
3. Brzezie, pow. pleszewski. Grób 140: sprzączka G16 (E. Pudęko 1990, ryc. 9:m; zbiory Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej).
4. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 25: sprzączka G1, prostokątna płytką (J. Szydłowski 1964a, s. 38, ryc. 24:1.2.6.7). Grób 42 (tamże, s. 48, ryc. 40:2). Grób 44: sprzączka G16 (tamże, s. 52, ryc. 42:8.11–14). Grób 92: sprzączka G16 (tamże, s. 83, ryc. 78:2.4.8.9). Grób 100: sprzączka G16 (tamże, s. 90, ryc. 86:9.11). Grób 130 (tamże, s. 110, ryc. 110). Grób 182: płytką prostokątną, na kabłączku krzesiwo i iglica (tamże, s. 133, ryc. 145:2.4).
5. Cieblowice Duże, pow. tomaszowski. Grób 27: dwa kabłączki (M. Dzięgielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 18, tabl. XXII/27:2.3).
6. Czarnocin, pow. piotrkowski, stan. 1. Grób 8: dwa kabłączki, sprzączki G16 i G46 (?), okucie końcowe 6/1.2, na kabłączku krzesiwo i iglica; skuwka z zawieszonym małym pierścieniem i szczypczykami (E. Kaszewska 1969, s. 98, ryc. 4:3–5.9.11.12; M. Mączyńska, M. Jagusiak 2002, s. 356, tabl. IV/8:14–18,21).
7. Drochlin, pow. częstochowski. Obok obiektu 90 (P. Kaczanowski 1987, s. 22–23, tabl. X:6).
8. Giebułtów, pow. krakowski. Grób 1: sprzączka D1 (K. Godłowski 1961, s. 146, 148, ryc. 7, 8).
9. Grzybów, pow. staszowski. Z warstwy na cmentarzysku (K. Garbac 2000, s. 100, tabl. LXX:4).
10. Kalinów, pow. strzelecki, stan. 2. Grób 9: okucie końcowe 4, prostokątna płytką (J. Szydłowski 1959, s. 164, tabl. IV:f.g).
11. Komorówko, pow. trzebnicki (dawn. *Waldkirch/Kl. Kommerowe, Kr. Trebnitz*). Grób 10: sprzączka G16, okucie końcowe 3 (?) (Ch. Pescheck 1939, s. 325, ryc. 70:4.7.8).
12. Kotla, pow. głogowski. Grób I: sprzączka G16, okucie końcowe 2 (I. Kramarek 1962, s. 216, ryc. 2:g–e). Grób XXV: sprzączka G23, okucia końcowe 2/1, 2/4 i 9/1, skuwka z pierścieniem, okucie brzegu pasa, okucie pudełczkowate, prostokątne płytki (tamże, s. 231–232, ryc. 7:g–j.l–o).
13. Krapkowice, pow. krapkowicki, stan. 13. Grób 1: na kabłączku zawieszono krzesiwo (M. Mączyńska 1971, s. 254, ryc. 4:p).
14. Kryspinów, pow. krakowski. Grób 10: sprzączka G17, okucie końcowe 4, dwa okucia końcowe 9/2 (K. Godłowski 1969, s. 35, ryc. 3:a–e).
15. Łączany, pow. radomski. Grób 53 (materiały niepubl.; zbiory Muzeum Regionalnego w Iłży).
16. Marzęcin, pow. pińczowski. Grób inhumacyjny: dwa kabłączki, sprzączka D7, pięć okuc końcowych 1/3, okucie końcowe 9/2, dwa okucia pudełczkowate, skuwka z pierścieniem (P. Kaczanowski, J. Poleski 1990, s. 282–283, ryc. 2:1–9.11.12).
17. Modła, pow. mławski. Grób 118 (25/80): prostokątna płytką (materiały niepubl., udostępnione przez dr. J. Andrzejewskiego).
18. Mokra, pow. kłobucki, stan. 8. Grób 56: sprzączka G16, okucie końcowe 8, okucie brzegu pasa, kabłączek I (M. Biborski 1998, s. 64, ryc. 4:6.7.10.11.16; R. Madyda-Legutko 2011, tabl. L:1).
19. Nowa Cerekwia, pow. głubczycki, stan. 12. Grób 1: sprzączka D1, okucie 2/4, prostokątna płytką (K. Godłowski 1968, s. 242, ryc. 3:6.11.12).
20. Nowa Wieś Wrocławska, pow. wrocławski (dawn. *Neudorf, Kr. Breslau*). Grób 10: trzy okucia 1/3 (Ch. Pescheck 1939, s. 51, 329, ryc. 46:1–3.6). Grób 130 (tamże, s. 346, ryc. 182:9).
21. Opatów, pow. kłobucki. Obiekt 90: dwa kabłączki, sprzączka G16, dwa okucia rurkowate (R. Madyda-Legutko, J. Rodzińska-Nowak, J. Zagórska-Telega 2011, s. 46, tabl. XLII/90:6.7). Obiekt 217 (tamże, s. 64, tabl. LXXV/217:4). Obiekt 707 (tamże, s. 177, tabl. CCLVIII/707:3). Obiekt 879: sprzączka G16, okucie końcowe 6/1 (tamże, s. 203–204, tabl. CCCXIII/870:4–6).
22. Pięczkowo, pow. średzki. Grób II: sprzączka G42, okucie końcowe 9/5 (B. Kostrzewski 1956b, s. 91–93, ryc. 27:2–4).
23. Siemianice, pow. kępiński. Grób 41: okucie końcowe 9/1, skuwka, okucie w kształcie litery T (Z. Szembekówna 1909, s. 343, ryc. 41).
24. Wymysłowo, pow. gostyński. Grób 174 (S. Jasnosz 1952, s. 115, ryc. 153:6).
25. Zadowice, pow. kaliski. Grób 253 (E. Kaszewska 1961, s. 220, tabl. XXXV:1). Grób 466 (materiały niepubl.; zbiory Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, nr inw. III-1971/145). Znal. luźne z cmentarzyska (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1944:459).
26. Zakrzów, pow. krapkowicki. Grób 27: sprzączka G16, okucie końcowe 9/1 (J. Szydłowski 1964b, s. 202, ryc. 55:c–e). Bruk kamienny (poniżej bruku) (tamże, s. 192, ryc. 11:c).
27. Zubrza, pow. górski (dawn. *Schubensee, Kr. Guhrau*), stan. 1. Grób: sprzączka G16 (Ch. Pescheck 1939, s. 320–321, tabl. 27:1.3).

28. Żdzarów, pow. sochaczewski. Grób 88: na kabłączku krzesiwo (Z. Nowakowski 2003, s. 294, tabl. XXI/88:1).

KABŁĄCZKI ODM. 2 – INNE OBSZARY KULTUROWE

29. SK Abrahám, okr. Galanta. Grób 96: sprzączka D1, okucie prostokątne (T. Kolník 1980, s. 44, tabl. XXXI/96:c-e).

30. RU Ároslavskoe/Ярославское, raj. Zelenogradsk (dawn. *Schlakalken, Kr. Fischhausen*), stan. IV. Grób 3: elementy pasa sambijskiego (W. Nowakowski 1996, tabl. 91:8; A. Chilińska-Drapella 2010, s. 17, tabl. 3:o).

31. Bargłów Dworny, pow. augustowski. Grób 17 (R. Madyda 1977, s. 388; I. Szter 2010, s. 227, przyp. 28).

32. Bartlikowo, pow. giżycki. Grób 384 (I. Szter 2010, s. 227, przyp. 28)

33. SK Bešeňov, okr. Nové Zámky. Grób 69 (T. Kolník 1961, s. 232, tabl. IX/69:g).

34. Biecz, pow. żarski. Grób 13: dwa (?) kabłączki, okucie końcowe 9/2, prostokątna płytką (G. Domański 2002, s. 265, tabl. V/13:4.5)

35. Bogaczewo, pow. giżycki. Grób 290: zdobiona kwadratowa płytką (J. Okulicz 1958, s. 69, ryc. 2:c.k; I. Szter 2010, 227, przyp. 28).

36. CZ Dobřichov-Pičhora, okr. Kolín. Grób IV: sprzączka A17, okucie rurkowate, okucie w kształcie litery H, norycko-panońska ażurowa prostokątna płytką (E. Droberjar 1999, s. 91-94, 219, tabl. 10/IV:5-7.9.13).

37. SK Dunajská Streda / Malé Dvorníky, okr. Dunajská Streda. Z cmentarzyska (P. Prohászka 2014, s. 175, 187, ryc. 8).

38. D Fohrde (Havelsee-F.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 225 (A. von Müller 1962, s. 48, tabl. 49/225:b).

39. Gdańsk-Oliwa (dawn. *Oliva, Kr. Danzig*). Grób inhumacyjny I: sprzączka G16, okucie końcowe 4, okucie pasa, kabłączek 1 (R. Schindler 1940, s. 71, ryc. 47:1.3.5-7).

40. Grabice, pow. krośnieński. Grób 118: sprzączka G16, okucie końcowe 8 (materiały niepubl., udostępnione przez prof. dr. hab. G. Domańskiego). Grób 449: sprzączki G16, D17 (?) oraz inna grupy D, okucie końcowe 9/2 (G. Domański 1994, s. 302, ryc. 1:g-j).

41. D Hamburg-Marmstorf, Bez. Harburg. Znal. luźne z cmentarzyska (W. Wegewitz 1964, s. 73, tabl. 21:+28).

42. D Hohenferchesar (Havelsee-H.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 318: sprzączka D1, fragmenty okuć końcowych 1, prostokątne płytki (A. von Müller 1962, s. 62, tabl. 64/318:e.h).

43. D Kemnitz (Werder-K.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 97 (H. Geisler 1974, s. 18, tabl. 7/97:3; 1984, s. 113). Grób 126: okucie pudełeczkwate (tamże, s. 20, tabl. 9/126:3.4). Grób 264 (tamże, s. 33, tabl. 22/264:3). Grób 319: sprzączka G16, okucie końcowe 9/3, dwa okucia pudełeczkwate, złącze ogniwkowe, zniszczone okucie, nity (tamże, s. 38, tabl. 27/319:3.5-12.14). Grób 825 (znal. luźne) (tamże, s. 93, tabl. 86/825). Grób 918: sprzączka G16 (?) (tamże, tabl. 94/918:3.4).

44. D Klein-Schwechten, Lkr. Stendal. Grób: sprzączka G12, okucie końcowe profilowane (F. Kuchenbuch 1936, s. 216, ryc. 1:b.c.e).

45. Kowalewko, pow. obornicki, stan. 12. Grób 62: sprzączka D1, cztery okucia końcowe zbliz. do 1/3, okucie końcowe

zbliz. do 9/1, dwa okucia pudełeczkwate, dwie prostokątne płytki, trzy złącza ogniwkowe (T. Skorupka 2001, s. 28-29, tabl. 17/62:1-10). Grób 105: sprzączka D1, pięć prostokątnych płytek, okucie rurkowate (tamże, s. 39, tabl. 32/105:4-6.8).

46. D Kranichau (Torgau-K.), Lkr. Nordsachsen. Grób 1: sprzączka G16, prostokątna płytką/podkładka, okucie końcowe zblizone do 9/1, dwa okucia rurkowate, rzymska tarczka do balteusa, zawieszka 1 (E. Meyer 1971, s. 255-256, tabl. 9:6-14; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).

47. Lešno, pow. chojnicki, stan. 2. Grób 81: sprzączka A19/20, siedem okuć końcowych I/III, łukowate okucie o ścienionych końcach, złącza ogniwkowe (?) (K. Walenta 1996, s. 79-80, ryc. 2:1-10; 2009, s. 51-52, tabl. XCVI/81:3-12.15-17).

48. D Lichtenburg (Annaburg-L.), Lkr. Wittenberg. Grób 1: dwa kabłączki, sprzączka D17, okucie końcowe zblizone do 3 lub 9 (R. Dehnke, U. Thieme 1939, s. 265-266, ryc. 4:6.8-10).

49. D Lindau-Sorge (Zerbst/Anhalt-L.), Lkr. Anhalt-Bitterfeld. Grób 100: sprzączka G16, okucie końcowe 8, okucie końcowe profilowane (Th. Voigt 1940, tabl. XXVII:8-10).

50. CZ Lisovice, okr. Mělník. Z cmentarzyska (J. L. Pič 1907, s. 408-409, tabl. L:7).

51. CZ Lužec, okr. Mělník. Grób 66: sprzączka D2, prostokątna płytką (A. Kytlicová 1970, s. 298, ryc. 16:3-5). Grób 76: sprzączka G16, dwa okucia końcowe 4, dwa okucia rurkowate, zaczep do balteusa (?) (tamże, s. 300, ryc. 21:2-8). Grób 88: sprzączka G16, okucie końcowe 4 (tamże, s. 304, ryc. 30:3-5); Grób 98: okucie końcowe 4 (tamże, s. 306, ryc. 33:B.4).

52. Marcinkowo II, pow. mławowski. Grób 99 (I. Szter 2010, 227, przyp. 28).

53. D Marwedel (Hitzacker-M.), Kr. Lüchow-Dannenberg. Grób 1: trzy srebrne okucia końcowe profilowane, dwa okucia brzegu profilowane, czworokątna płytką (F. Laux 1993, s. 323, ryc. 6, 7:1-7).

54. CZ Mikulov, okr. Břeclav. Grób inhumacyjny 29: sprzączka G (R. Tichý 1957, s. 62, ryc. 37:2; I. Peškař 1978, tabl. VII:26).

55. CZ Modřice-Sadký, okr. Brno-venkov. Grób 874: na kabłączku zawieszzone krzesiwo (B. Mikulková 2014, s. 172, ryc.5:8).

56. D Molkenberg, Lkr. Stendal. Grób 8 (F. Kuchenbuch 1938, s. 202-203, ryc. 15:c).

57. CZ Odřepsy, okr. Nymburk. Grób 1: sprzączka B1, okucie rurkowate (J. Hellích 1919, s. 68, ryc. 16:4-6; K. Motyková-Šneidrová 1967, s. 34, ryc. 17:4-6).

58. SK Očkov, okr. Trenčín. Grób 140: na kabłączku zawieszona iglica (T. Kolník 1965, ryc. 11:3).

59. D Plöwen, Lkr. Vorpommern-Greifswald. Grób 39: sprzączka F6 (H. Stange 1979, s. 188, ryc. 9:b.c).

60. CZ Pňov, okr. Nymburk. Grób 32: sprzączka G16 (A. Rybová 1970, s. 84, tabl. IX:1.7).

61. RU Povarovka/Поваровка, raj. Zelenogradsk (dawn. *Kirpehnen, Kr. Fischhausen*). Grób F: dwa kabłączki, elementy pasa sambijskiego (W. Gaerte 1929, s. 186, ryc. 137; W. Nowakowski 1996, tabl. 80:4; A. Chilińska-Drapella 2010, s. 28, tabl. 28, 29:f-h).

62. CZ Praha-Bubeneč, okr. Praha. Grób inhumacyjny z 1948 roku: sprzączka A1, okucie końcowe profilowane C1, czworokątna płytką (E. Droberjar 2014, s. 410–411, 423, ryc. 11:1.5–8).
63. D Proszitz, Lkr. Meißen. Grób 1: skuwka sprzączki A, okucie końcowe 9/1 (?) (W. Coblenz 1955, s. 38, tabl. 9:11–13).
64. Pruszcz Gdański, pow. gdański, stan. 7. Grób 149B: sprzączka G35, pięć profilowanych okuć końcowych, dwa okucia pudełeczkowate, zawieszka 5, skuwka z pierścieniem, złącze ogniwkowe (J. Andrzejowski 1997, s. 116; J. Andrzejowski, R. Madyda-Legutko 2013, ryc. 2:a–e).
65. Pruszcz Gdański, pow. gdański, stan. 10. Grób 534A: sprzączka G16, okucie końcowe 9/3, przewlecza, skuwka z pierścieniem (M. Pietrzak 1997, s. 74, tabl. CLII/534A:4–7).
66. Sadzarzewice, pow. krośnieński (dawn. *Sadersdorf, Kr. Guben*). Grób 25–32 (H. Jentsch 1895, s. 34, tabl. IV:8). Grób 34–35 (tamże, s. 40, podobne do tabl. IV:8). Grób 43 (tamże, s. 50, podobne do tabl. IV:8).
67. Skomack Wielki, pow. ełcki (dawn. *Skomatzko, Kr. Lyck*). Grób 74 (A. Jaga, M. Ots, P. Szymański 2003, s. 217, tabl. 4230:1a; I. Sztar 2010, s. 227, przyp. 28).
68. SK Sládkovičovo, okr. Galanta. Grób 12 (T. Kolník 1980, s. 133, tabl. CXXX/12:m). Grób 51: sprzączka D1, cztery okucia końcowe 1/3, okucie końcowe 9/1, okucia rurkowate (tamże, s. 147, tabl. CXLIX/51:j–m₄). Grób 70: sprzączka B1, okucie końcowe 1/3, skuwka z pierścieniem (tamże, s. 154, tabl. CLVII/70:d–g).
69. Spychówko, pow. szczycieński (dawn. *Klein Puppen, Kr. Ortelsburg*). Grób 176 (W. Gaerte 1929, s. 232, ryc. 177:b; A. Bitner-Wróblewska *et alii* 2008, tabl. CCII; I. Sztar 2010, s. 227, przyp. 28).
70. Stare Kiejkuty, pow. szczycieński. Zabytek bez dokumentacji (K. Barczyk 2004, s. 66, nr 32, 70, tabl. X:18; I. Sztar 2010, s. 227, przyp. 28).
71. CZ Stehelčevy, okr. Kladno. Grób U 1 (K. Motyková 1981, s. 347, ryc. 5:12). Ze zniszczonych grobów (tamże, ryc. 21:8).
72. CZ Třebusice, okr. Kladno. Grób XX/63: okucie końcowe profilowane, kwadratowa płytką, prostokątna płytką (K. Motyková-Šneidrová 1967, zest. 4/15.16.25.41). Grób 409: sprzączka G46 (materiały niepubl., udostępnione przez prof. dr. hab. E. Droberjara). Grób 916: dwa okucia końcowe profilowane (materiały niepubl., udostępnione przez prof. dr. hab. E. Droberjara). Grób 960: okucie końcowe (materiały niepubl., udostępnione przez prof. dr. hab. E. Droberjara).
73. Ulkowy, pow. gdański. Grób 67: dwa kabłączki, sprzączka G16, fragment okucia końcowego, przewlecza (M. Tużyńska 2005, s. 27, tabl. XXVI/67:10–14).
74. D Wahlitz (Gommern), Lkr. Jerichower Land. Grób 36: sprzączka D1, prostokątna płytką (E. Schmidt-Thielbecker 1967, s. 59, tabl. 43/36:b–d). Grób 56: dwa kabłączki, sprzączka G (na osi), okucie końcowe zbliz. do 9/1 (tamże, s. 63, tabl. 46/56:d.i). Grób 83 (tamże, s. 69–70, tabl. 13:83, tabl. 49/83:c).
75. D Zauschwitz, Lkr. Leipzig. Grób 44: dwa (?) kabłączki, sprzączka D17; na kabłączku krzesiwo i iglica (E. Meyer 1969, s. 57, ryc. 59:4.7–9, 60:1.2.4).

Zestawienie 3. Kabłączki odmiany 3

KABŁĄCZKI ODM. 3 – KULTURA PRZEWORSKA

1. Chmielów Piaskowy, pow. ostrowiecki. Grób 18N: sprzączki G16 i G36, okucie końcowe 4 (K. Godłowski, T. Wichman 1998, s. 22, tabl. XXI/18N:3–6).
2. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 7: sprzączka G16, zawieszka 4 (J. Szydłowski 1964a, s. 21, ryc. 7:2.4.5). Grób 49: sprzączka G16 (tamże, s. 56, ryc. 47:2.3). Grób 93: sprzączka G16 (tamże, s. 83, ryc. 79:1.4.6.7). Grób 116: okucie końcowe 4 (J. Szydłowski 1964a, s. 101, ryc. 99:6.13). Grób 168 (tamże, s. 126, ryc. 135:1).
3. Ciebłowice Duże, pow. tomaszowski. Grób 22: sprzączka G16, okucie końcowe 5/1 (M. Dziegielewska, M. Kulczyńska 2008, s. 16–17, tabl. XV/22:1, XVI/22:4, XVII/22:1).
4. Dziedzice, pow. krapkowicki (dawn. *Sedschütz, Kr. Neustadt*). Grób 2: dwa kabłączki, sprzączka G16, okucie końcowe 6/1; na kabłączku krzesiwo z iglicą (G. Raschke 1934, s. 376, ryc. 1:2–4.6).
5. Kamieńczyk, pow. wyszkowski. Grób 98: dwa kabłączki, sprzączka zbliżona do G40, sześć okuć końcowych 1/3, złącze pierścieniowate, skuwka z zawieszonym pierścieniem, nity (T. Dąbrowska 1997, s. 29, tabl. LII/98:2–13). Grób 114: sprzączka G1, płytką prostokątną (tamże, s. 32, tabl. LVIII/114:2–4). Grób 196 (tamże, s. 47, tabl. CVI/196:8).
6. Kitki, pow. mławski, stan. 2 (*Zielona Góra*). Grób 20: sprzączka G16, okucie końcowe 9/3 (J. Okulicz 2006, s. 128–129, tabl. XLVIII:27–29).
7. Kolonia Rychłocice, pow. wieluński. Grób 96 (materiały niepubl., udostępnione przez dr. W. Sicińskiego, zbiory Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi).
8. Konin, pow. *loco*. Znal. luźne z cmentarzyska (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1947:425).
9. Krajanka, pow. wieruszowski. Znal. luźne z cmentarzyska: dwa kabłączki (B. Abramek, Z. Kaszewski 1973, s. 88, tabl. VIII:2.3).
10. Krasusze-Gołowierzchy (dzis. Gołowierzchy), pow. łukowski. Grób: kabłączek (?), sprzączki G3 i G37, okucia końcowe 9/2 i 9/5 (T. Dąbrowska 1970, s. 286, ryc. 2:c–f.j).
11. Kutno, pow. *loco*, stan. 2. Grób 4: sprzączka G42, okucie końcowe 5/2 (J. Moszczyński 1994, s. 214, tabl. IV:4.6.7).
12. Kutno, pow. *loco*, stan. 6. Grób 57C: sprzączka D1 (J. Moszczyński 1996, s. 88, ryc. 4:7.8).
13. Lachmirowice, pow. inowrocławski. Grób XXXVI: sprzączka C13/D1, okucie końcowe 4 (B. Zielonka 1953, s. 379, ryc. 33:18.23.24).
14. Łajski, pow. legionowski. Grób 1a/1b: dwa kabłączki, sprzączka D1 (T. Liana 1962, s. 216, tabl. I:3.5.9).
15. Młodzikowo, pow. średzki. Grób 100: sprzączka D1, prostokątna płytką (A. Dymaczewski 1958, s. 266, ryc. 179:4.9.14). Grób 106: dwa kabłączki, sprzączka G46, dwie prostokątne płytki (tamże, 266, ryc. 187:7.8.10–12).
16. Nadkole, pow. węgrowski, stan. 2. Grób 126: sprzączka G1, prostokątna płytką (J. Andrzejowski 1998, 47, tabl. LXXX/126:9–11).
17. Nowa Wieś Wrocławska, pow. wrocłowski (dawn. *Neudorf, Kr. Breslau*). Grób 122: sprzączka D1, okucie końcowe 2/3 (Ch. Pescheck 1939, s. 344, ryc. 181:2–4).

18. Wymysłowo, pow. gostyński. Grób 106 (S. Jasnosz 1952, s. 65, ryc. 75). Znal. luźne z cmentarzyska (tamże, s. 241, ryc. 382:19).
19. Zadowice, pow. kaliski. Z cmentarzyska (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr inw. 1947:2139).

KABŁĄCZKI ODM. 3 – INNE OBSZARY KULTUROWE

20. SK Abrahám, okr. Galanta. Grób 189: okucie końcowe 4 (T. Kolník 1980, s. 67, tabl. LIV/189:a.b). Znal. luźne z cmentarzyska (tamże, s. 82, tabl. LXVI:7).
21. Babięta, pow. mragowski (dawn. *Babienten*, Kr. *Sensburg*). „Grób jeźdźca”: sprzączki D17, G16 i G37 (W. Łęga 1960, s. 73–74, ryc. 1; W. Nowakowski 2009, s. 45, ryc. 1).
22. Biecz, pow. żarski. Grób 6: okucie końcowe 9/2 (G. Domański 2002, tabl. III/6:1).
23. RU Bol'shoe Isakovo/Большое Исаково, raj. Gur'evsk. Grób L-2: sprzączka G46, okucie końcowe 9/3 (K. Skvorzov 2005, s. 117, tabl. 2:6–8).
24. Grabice, pow. krośnieński. Grób 322: dwa kabłączki, sprzączka G16, okucie końcowe zbliżone do 9/1, guzek, nieokreślone okucie (G. Domański 1991, s. 135, ryc. 1).
25. Gąsior, pow. piski (dawn. *Jaskowska-See*, Kr. *Sensburg*). Grób 243: sprzączka G16, okucie końcowe 9 zbliż. do odm. 1, skuwka z zawieszonym pierścieniem (M. Schmiedehelm 1990, tabl. II:4.7.10; 2011, s. 49, tabl. XIV:11–13, XXIII:2; W. Nowakowski 2013, tabl. 201:2).
26. Kamień, pow. piski (dawn. *Kamien*, Kr. *Sensburg*). Obiekt 14 (W. Gaerte 1929, s. 232, ryc. 177:a; I. Szter 2010, s. 227, 255, tabl. III/14:1a.b).
27. D Kemnitz (Werder-K.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 838: sprzączka G16, okucie końcowe zbliżone do 9/1, podwójny guzek (H. Geisler 1974, s. 73, tabl. 88/838:5–7).
28. Lešno, pow. chojnicki, stan. 2. Grób w wieńcu kamiennym 5: sprzączka D1, nieokreślone okucie końcowe (K. Walenta 2009, s. 30, tabl. LIII:1–3).
29. Luboszyce, pow. krośnieński. Grób 182: sprzączka D1 (G. Domański 1982, s. 30, tabl. XIV/182:i.j).
30. CZ Mikulov, okr. Břeclav. Grób ciepłopalny 11 (R. Tichý 1957, s. 60; I. Peškař 1978, tabl. VII:25).
31. CZ Modřice-Sadký, okr. Brno-venkov. Grób 1858: sprzączka G16, okucie końcowe zbliżone do 1/6 (B. Mikulková 2014, s. 172, ryc.7:4–6).
32. Mojtyny, pow. mragowski (dawn. *Moythienen*, Kr. *Sensburg*). Grób 28: sprzączki G16 i D1, okucie końcowe 9/2 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 48, tabl. II/28:b.e; I. Szter 2010, s. 227, przyp. 28). Grób 61: sprzączka G46, okucie końcowe zbliżone do 9/1 (E. Hollack, F. E. Peiser 1904, s. 53, tabl. IX/61:b.g.h; I. Szter 2010, s. 227, przyp. 28).
33. Niedanowo, pow. nidzicki. Grób 412: sprzączka G16, okucie końcowe 9/3 (W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 77, tabl. CL/412:3–5).
34. Pierzchały, pow. braniewski. Grób 42 (A. Cieśliński 2010, s. 266, tabl. 15/42:2a.b).
35. RU dawn. *Tengen*, Kr. *Heiligenbeil*. Grób 24: sprzączka D17 (W. Nowakowski 1996, tabl. 65:16).
36. Weklice, pow. elbląski. Grób 315: sprzączka G1 (M. Natuniewicz-Sekuła, J. Okulicz-Kozaryn 2011, s. 88, tabl. CXXXVIII/315:1.2. Grób 374: sprzączka G16 (tamże, s. 98, tabl. CLXIII/374:2.3).

Zestawienie 4. Zawieszki odmiany 1

ZAWIESZKI ODM. 1 – KULTURA PRZEWORSKA

1. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 123 (J. Szydłowski 1964a, s. 107, ryc. 106:4; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).¹
2. Kamieńczyk, pow. wyszkowski. Grób 86: dwie zawieszki, sprzączka G3 (T. Dąbrowska 1997, s. 27, tabl. XLV/86:2.3; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).
3. Legnica, pow. *loco* (dawn. *Liegnitz*, Kr. *Liegnitz*). Znal. luźne z cmentarzyska: zawieszka z iglicą (K. Tackenberg 1925, s. 64, tabl. 29:14; I. Peškař 1967, s. 364; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).
4. Oblin, pow. garwoliński. Grób 33: sprzączka G3, okucie końcowe 9/3, skuwka z małym pierścieniem i zawieszonymi na nim szczypczykami (K. Czarnecka 2007, s. 18, tabl. XXXIII/33:3–5.10; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).

ZAWIESZKI ODM. 1 – INNE OBSZARY KULTUROWE

5. D Kranichau (Torgau-K.), Lkr. Nordsachsen. Grób 1: sprzączka G16, prostokątna płytką/podkładką, okucie końcowe zbliżone do 9/1, dwa okucia rurkowate, rzymska tarczka do balteusa, kabłączek 2 (E. Meyer 1971, s. 255–256, tabl. 9:6–14; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).
6. Luboszyce, pow. krośnieński. Grób 183: trzy zawieszki (na jednej krzesiwo), sprzączka G16 (G. Domański 1982, s. 30, tabl. 14/183:l–n; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).
7. CZ Mušov, okr. Břeclav. Grób książęcy (pas nr 6): trzy zawieszki, sprzączka G16 (C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 227–230, nr C 48–C 50; tenże 2002b, s. 552–553, C 48–C 50, tabl. 63).
8. CZ Pečky, okr. Nymburk. Grób bez nr: sprzączka G16, nieokreślone okucie końcowe, przewlecza (J. Fridrich 1964, s. 880, 891, ryc. 267:1–4; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 280–281, zest. 6).
9. CZ Pňov, okr. Nymburk. Grób 12: sprzączka G16, okucie końcowe 6, przewlecza (A. Rybová 1970, s. 80, tabl. 5:2.5.10.11; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6). Grób 66: sprzączka G19, okucie trapezowate (A. Rybová 1970, s. 94, tabl. 25:5.9.10; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).
10. Sadzarzewice, pow. krośnieński (dawn. *Sadersdorf*, Kr. *Guben*). Grób 24: sprzączka G (?), dwa okucia końcowe, skuwka, zawieszka z iglicą (H. Jentsch 1895, s. 30–31, jak tabl. IV:1; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6). Grób 25–32 (H. Jentsch 1895, s. 33–34, jak tabl. IV:1; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).
11. D Schweinitz (Jessen-S.), Lkr. Wittenberg. Kompleks 15 (H. Geisler 1979, s. 88, 106, ryc. 7/15:5; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).

Zestawienie 5. Zawieszki odmian 2–5

ZAWIESZKI ODM. 2 – KULTURA PRZEWORSKA

1. Brzeźce, pow. białobrzeski, stan. 2. Znal. luźne z cmentarzyska (B. Balke 1977, s. 179, tabl. VII:39).

2. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 151: sprzączka G16, przewlecza (J. Szydłowski 1964a, s. 117, ryc. 124:7).
3. Drozdowo, pow. łomżyński. Grób 37: pięć zawieszek, sprzączka D17, dwa okucia końcowe 6 i 7, przewlecza, złącze pierścieniowate (materiały niepubl., udostępnione przez dr. J. Andrzejewskiego).
4. Pysząca, pow. śremski, stan. III. Grób I: sprzączka D1, okucie końcowe 1/4, okucie pudełeczkowe, złącze ogniwkowe, prostokątna płytką; na zawieszce iglica (B. Kostrzewski 1956a, s. 54–56, ryc. 34:1–5.7).

ZAWIESZKI ODM. 2 – INNE OBSZARY KULTUROWE

5. Poznań-Komandoria. Grób VII: dwie zawieszki, sprzączka F8, okucie końcowe zbliżone do 6 (M. Piaszykówna 1953, s. 235, ryc. 67:2; A. Gałęzowska 2007, s. 198 ryc. 10:1–4).
6. CZ Pňov, okr. Nymburk. Grób 4: dwie zawieszki, sprzączka G16, okucie rurkowe (A. Rybová 1970, s. 78, tabl. IV:6.7).
7. CZ Velké Přílepy, okr. Praha-západ. Grób 271/96: dwie zawieszki (na jednej krzesiwo i iglica), sprzączka G16, okucie końcowe 6/1 (E. Droberjar, L. Smejtek, I. Vojtěchovská 2000, s. 38, ryc. 4:2.3.5A–C.13).

ZAWIESZKI ODM. 3 – KULTURA PRZEWORSKA

8. Babice, pow. raciborski. Grób: sprzączka D17 (K. Godłowski 1968, s. 255, ryc. 6:3.5).
9. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 176: dwie zawieszki, dwie sprzączki G16, okucie końcowe 7, łącznik, przewlecza (J. Szydłowski 1964a, s. 129, 131, ryc. 141:1–6.11–13).
10. Młodzikowo, pow. średzki. Znal. luźne z cementarzyska: dwie zawieszki (A. Dymaczewski 1958, s. 398, ryc. 469:5.6; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).
11. Wymysłowo, pow. gostyński. Grób 271 (S. Jasnosz 1952, s. 181, ryc. 270:13; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).

ZAWIESZKI ODM. 3 – INNE OBSZARY KULTUROWE

12. D Kemnitz (Werder-K.), Lkr. Potsdam-Mittelmark. Grób 20: zawieszka (?) (H. Geisler 1974, tabl. 2/20:3; 1984, s. 113).
13. Komsin, pow. płoński. Grób 2 (K. Mitkova-Szubert 1984, s. 122, tabl. 1:4; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6).
14. CZ Libeř, okr. Praha-západ. Grób: zawieszka z krzesiwem i iglicą (J. L. Pič 1907, tabl. 58:6; I. Peškař 1967, s. 364–365, ryc. 118:3; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 280, zest. 6).
15. Sadzarzewice, pow. krośnieński (dawn. *Sadersdorf, Kr. Guben*). Grób 58–59: zawieszka z iglicą (H. Jentsch 1895, s. 67–68, tabl. IV:6; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 282, zest. 6). Z cementarzyska: zawieszka z iglicą (H. Jentsch 1895, tabl. IV:2).
16. D Wechmar, Lkr. Gotha. Grób 109 (H. Kaufmann 1984, s. 48, tabl. XIII:14; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).

ZAWIESZKI ODM. 4 – KULTURA PRZEWORSKA

17. Chorula, pow. krapkowicki. Grób 7: sprzączka G16, kabłączek 3 (J. Szydłowski 1964a, s. 21, ryc. 7:2.4.5; C. von Carnap-Bornheim 2002a, s. 281, zest. 6).

ZAWIESZKI ODM. 5 – KULTURA PRZEWORSKA

18. Todzia, pow. ostrołęcki, stan. 2. Grób 1: okucie pudełeczkowe (J. Andrzejewski 1997, s. 103, ryc. 4:e.f).
19. Żegotki, pow. mogileński, stan. 5. Grób: sprzączki G43 i G16/46, okucie końcowe 5/2 (J. Bednarczyk 2000, s. 50, ryc. 3:1–4).

ZAWIESZKI ODM. 5 – INNE OBSZARY KULTUROWE

20. D Hamfelde, Kr. Herzogtum Lauenburg. Grób 318: sprzączka B1, okucie końcowe 9, okucie pudełeczkowe, dwie prostokątne płytki, prostokątna płytką z dużym nitem (N. Bantelmann 1971, s. 117–118, tabl. 45/318:f.k.n).
21. Pruszcz Gdański, pow. gdański, stan. 7. Grób 149B: sprzączka G35, pięć profilowanych okuć końcowych, dwa okucia pudełeczkowe, kabłączek 2, skuwka z pierścieniem, złącze ogniwkowe (J. Andrzejewski 1997, s. 116; J. Andrzejewski, R. Madyda-Legutko 2013, ryc. 2:a–e).

Zestawienie 6. Skuwki z zawieszonym pierścieniem

SKUWKI ODM. 1 – KULTURA PRZEWORSKA

1. Kamieńczyk, pow. wyszkowski. Grób 55 (T. Dąbrowska 1997, s. 21, tabl. XXVI/55:6). Grób 174: sprzączka D1 (tamże, s. 43, tabl. XCIII/174:10).
2. Kleszewo, pow. pułtuski. Grób 132: trzy skuwki, sprzączka, trzy złącza ogniwkowe, okucia obwodu pasa (J. Andrzejewski 1998, s. 80).
3. Krupice, pow. siemiatycki. Grób. 180: sprzączka D1 (J. Jaskanis 2005, s. 47–48, tabl. LI/180:3, LII/180:1).
4. Nadkole, pow. węgrowski. Grób 114: cztery skuwki, sprzączka D1 (J. Andrzejewski 1998, s. 42–43, tabl. LXIX/114:13–17). Grób 141B: dwie (?) skuwki, sprzączka D1 (tamże, s. 49–50, tabl. LXXXV/141B:8,9).
5. Żdźarów, pow. sochaczewski. Grób 184: skuwka (?) (Z. Nowakowski 2003, s. 303, tabl. XLVII/184:2).

WYBRANE SKUWKI ODM. 2 – KULTURA PRZEWORSKA

6. Bujaki, pow. siemiatycki. Grób (T. Dąbrowska 1974, 265, ryc. 1:c).
7. Czarnocin, pow. piotrkowski, stan. 1. Grób 8: sprzączki G16 i G46 (?), okucie końcowe 6/1.2, dwa kabłączki 2, krzesiwo, iglica, na skuwce z małym pierścieniem zawieszono szczypczyki (E. Kaszewska 1969, s. 98, ryc. 4:3–5.9.11.12; M. Mączyńska, M. Jagusiak 2002, s. 356, tabl. IV/8:14–18.21).
8. Kamieńczyk, pow. wyszkowski. Grób 98: sprzączka zbliż. do G40, sześć okuć końcowych 1/3, złącze pierścieniowate, nity, dwa kabłączki 3 (T. Dąbrowska 1997, s. 29, tabl. LII/98:2–13).
9. Kotla, pow. głogowski. Grób XXV: sprzączka G16, okucia końcowe 2/1, 2/4 i 9/1, skuwka z zawieszonym pierścieniem, okucie brzegu pasa, okucie pudełeczkowe, prostokątne płytki (I. Kramarek 1962, s. 231–232, ryc. 7:g–j.l–o).
10. Kraśnik-Piaski, pow. kraśnicki. Grób 60: sprzączka D1 (Z. Wichrowski 2000, s. 100, ryc. 4:4.8).
11. Marzęcin, pow. pińczowski. Grób inhumacyjny: sprzączka D7, pięć okuć końcowych 1/3, jedno okucie końcowe 9/2, okucia pudełeczkowe, dwa kabłączki 2 (P. Kaczanowski, J. Poleski 1990, s. 282–283, ryc. 2:1–12).

12. Modła, pow. mławski. Grób 258 (32/83): sprzączka D1, okucie końcowe 1/6, dwie prostokątne płytki (materiały niepubl., udostępnione przez J. Andrzejewskiego). Grób 270 (9/84): sprzączka D1, dwa okucia końcowe 9/1, trzy okucia rurkowate (materiały niepubl., udostępnione przez J. Andrzejewskiego; por. A. Grzymkowski 1996, s. 156–157, 161 fot. górna).
13. Mściszewo, pow. poznański, stan. 2. Grób1: sprzączka D17, dwa nieokreślone okucia końcowe; na skuwce z pierścieniem zawieszono krzesiwo z iglicą (S. Jasnosz 1982, s. 122, ryc. 83:8.9.12).
14. Niedanowo, pow. nidzicki. Grób 256: fragment sprzączki, pięć okuć rynienkowatych, płytka (W. Ziemińska-Odojowa 1999, s. 51, tabl. LXXXII/256:3.4.8).
15. Oblin, pow. garwoliński. Znal. luźne (K. Czarnecka 2007, s. 70, tabl. CCLX:36).
16. Spicymierz, pow. turecki. Grób 257: sprzączka D17 (A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, s. 180, tabl. XXXV:4.5).
17. Starachowice, pow. *loco*. Grób IV: okucie rynienkowate (R. Jamka 1959, s. 38, ryc. 12:d.f). Grób VI: dwie (?) skuwki, sprzączka D1, okucie końcowe 1/8, prostokątne płytki (tamże, s. 41–42, ryc. 16:j.k.ł.p.r).
18. Wymysłowo, pow. gostyński. Grób 226: dwa okucia końcowe 1/3, skuwka profilowana (S. Jasnosz 1952, s. 154, ryc. 218:5–8).
19. Żdźarów, pow. sochaczewski. Znal. luźne z cmentarzyska (Z. Nowakowski 2003, s. 306, tabl. LV:32).

BIBLIOGRAFIA

- Abramek, B., Kaszewski, Z.
1973 *Materiały z cmentarzyska w Krajanca, pow. Wieruszów*, PMMAE 20, s. 81–101.
- Almgren, O.
1914 *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, tom 1, Stockholm.
1923 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Manus-Bibliothek 32, Leipzig².
- Almgren, O., Nerman, B.
1923 *Die ältere Eisenzeit Gotlands*, tom 2, Stockholm.
- Andrzejewski, J.
1991 *Okucia rogów do picia z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich w Europie środkowej i północnej (próba klasyfikacji i analizy chronologiczno-terytorialnej)*, MSiW VI, s. 7–120.
1997 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Todzi, gmina Kadzidło, woj. ostrołęckie, stan. 2*, WA LIII/2, s. 101–126.
1998 *Nadkole 2. A Cemetery of the Przeworsk Culture in Eastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica V, Kraków.
- Andrzejewski, J., Madyda-Legutko, R.
2013 *Bronze Belt Buckles with Doubled Tongue between Scandinavia and the Black Sea. In Search of Local and Inter-Regional Connections during the Roman Period*, [w:] I. Khrapunov, F.-A. Stylegar (red.), *Inter Ambo Maria. Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*, Kulturhistoriske rapporter 15, Kristiansand-Simferopol, s. 6–25.
- Articus, R.
2004 *Das Urnengräberfeld von Kasseedorf, Lkr. Ostholstein. Die Entwicklung des südöstlichen Schleswig-Holstein während der jüngeren römischen Kaiserzeit*, Internationale Archäologie 74, Rahden/Westf.
- Balke, B.
1977 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Brzeźcach, pow. Białobrzegi (stanowisko 2)*, WA XLI/2 (1976), s. 155–209.
- Bantelmann, N.
1971 *Hamfelde, Kreis Herzogtum Lauenburg. Ein Urnenfeld der römischen Kaiserzeit in Holstein, Urnenfriedhöfe Schleswig-Holsteins 2 = Offa-Bücher 24*, Neumünster.
- Barczyk, K.
2004 *Materiały z cmentarzyska w Starych Kiejkutach w zbiorach muzeów mazurskich*, Barbaricum 7, Warszawa, s. 61–89.
- Becker, M.
1999 *Ichstedt. Untersuchungen zu einem Gräberfeld der späten Latènezeit bis späten römischen Kaiserzeit*, JmV 82, s. 7–210.
- Bednarczyk, J.
2000 *Grób wojownika z okresu rzymskiego w Żegotkach, stanowisko 5, województwo kujawsko-pomorskie*, [w:] *Archaeologia et Historia. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Romanie Barnycz-Gupieńcowej*, Łódź, s. 49–57.
- Bemann, J.
2005 *Die älterkaiserzeitlichen und frühmittelalterlichen Befunde: Katalog, Tafeln*, [w:] J. Bemann, E. M. Wesely-Arents, *Liebersee. Ein polykulturellen Bestattungsplatz an der sächsischen Elbe, Band 5*, Veröffentlichungen des Landesamtes für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte 48, Dresden, s. 271–404.
- Biborski, M.
1998 *Badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich w Mokrej, województwo częstochowskie*, Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku, Katowice, 63–75.

- Bishop, M. C., Coulston, J. C. N.
1993 *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*, London.
- Bitner-Wróblewska, A.
2007 *Netta. A Balt Cemetery in Northeastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica XII, Warszawa.
- Bitner-Wróblewska, A., Karczewska, M., Karczewski, M.
2001 *Nowa odmiana uzdy z wodzami łańcuchowymi z cmentarzyska kultury bogaczewskiej w Paprotkach Kolonii, stan. I, woj. warmińsko-mazurskie*, WA LV (1999–2001), s. 65–86.
- Bitner-Wróblewska, A. et alii
2008 A. Bitner-Wróblewska, T. Nowakiewicz, A. Rzeszotarska-Nowakiewicz, W. Wróblewski, *Treść i znaczenie odzyskanych ksiąg inwentarzowych Prussia-Museum*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Archeologiczne księgi inwentarzowe dawnego Prussia-Museum / Die archäologischen Inventarbücher aus dem ehemaligen Prussia-Museum / Археологические инвентарные книги бывшего музея «Пруссия»*, Aestiorum Hereditas I, Olsztyn, s. 128–447.
- Blankenfeldt, R.
2015 *Das Thorsberger Moor 2: Die persönlichen Ausrüstungen*, Schleswig.
- Bujna, J.
2011 *Opasky ženského odevu z doby laténskej*, Nitra.
- Bursche, A.
2011 *Illerup Ådal 14. Die Münzen*, Jutland Archaeological Society Publications XXV:14, Moesgård.
- von Carnap-Bornheim, C.
2002a *Der Trachtschmuck, die Gürtel und das Gürtelzubehör*, [w:] J. Peška, J. Tejral (red.), *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 1*, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Monographien 55/1, Mainz, s. 189–305.
2002b *Trachtbestandteile u.a.*, [w:] J. Peška, J. Tejral (red.), *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 3*, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Monographien 55/3, Mainz, s. 537–557.
- von Carnap-Bornheim, C., Ilkjær, J.
1996 *Illerup Ådal 7. Die Prachtausrüstungen. Tafelband*, Jutland Archaeological Society Publications XXV:7, Moesgård.
- Chilińska-Drapella, A.
2010 *Próba nowego spojrzenia na „pasy sambijskie”*, WA LXI (2009–2010), s. 3–79.
- Cieślak-Kopyt, M.
1994 *Wyniki badań na cmentarzysku kultury przeworskiej w Brzeskach, gm. Kłwów, woj. Radom*, SprArch. XLVI, s. 153–168.
- Cieśliński, A.
2010 *Kulturelle Veränderungen und Besiedlungsabläufe im Gebiet der Wielbark-Kultur an Łyna, Pasłęka und oberer Drwęca*, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte NF 37, Berlin.
- Coblenz, W.
1955 *Das Gräberfeld Proszitz, Teil I*, Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Dresden 3, Leipzig.
- Cordie-Hackenberg, R.
1993 *Die eisenzeitliche Hügelgräberfeld von Bescheid, Kreis Trier-Saarburg*, „Trier Zeitschrift” Beiheft 17, Trier.
- Czarnecka, K.
2007 *Oblin. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Südmasuren*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIII, Warszawa.
- Dąbrowska, T.
1970 *Grób kultury przeworskiej z miejscowości Krasusze-Gotowierzchy, pow. Łuków, a niektóre zagadnienia chronologii*, WA XXXV/3, s. 286–302.
1974 *Zabytki z cmentarzyska w Bujakach, pow. Siemiatycze*, WA XXXIX/2, s. 265–266.
1997 *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasurien*, Monumenta Archaeologica Barbarica III, Kraków.
- Dehnke, R., Thieme, U.
1939 *Burgundische Gräber von Lichtenburg, Kreis Torgau*, PZ XXVIII–XXIX (1937–1938), s. 265–284.
- Demetrykiewicz, W.
1905 *Wykopalisko z Kęblin i ślady rzymskiej „terra sigillata” w Królestwie Polskiem*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” V (nr 62), s. 265–282.
- Deschler-Erb, E.
1999 *Ad arma! Römischer Militär des 1. Jahrhunderts n. Chr. in Augusta Raurica*, Forschungen in Augst 28, Augst.
- Domański, G.
1979 *Kultura luboszycka między Łabą a Odrą w II–IV wieku*, Wrocław.
1982 *Cmentarzysko w Luboszczach (II–IV w.)*, Wrocław.
1991 *Wyniki prac wykopaliskowych na cmentarzysku kultury luboszyckiej w Grabicach, gm. Gubin, woj. zielonogórskie, w 1989 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” XXXII, s. 133–138.
1994 *Końcowe sprawozdanie z badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury luboszyckiej w Grabicach, gm. Gubin, woj. zielonogórskie*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” XXXV, s. 301–305.
2002 *Cmentarzysko w Bieczu, gm. Brody, pow. Żary*, [w:]

- J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *VARIA BARBARICA Zenoni Woźniak ab amicis dicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina I, Warszawa-Lublin, s. 263–276.
- Droberjar, E.
 1999 *Dobřichov-Piřhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs)*, Fontes Archaeologici Pragenses 23, Pragae.
 2006 *Hornolabství Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje großromstedtské kultury ve stupni Eggerts B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina)*, „Archeologie ve středních Čechách“ 10, s. 599–712.
 2014 *Bohatý labsko-germánský kostrový hrob Lübsovského typu z Prahy-Bubenče (hrob III). Nové poznatky k interpretaci nálezu z roku 1948*, „Archaeologica Pragensia“ 22, s. 397–443.
- Droberjar, E., Smejtek, L., Vojtěchovská, I.
 2000 *A Germanic grave from the period of Marcomanni wars (?) at Velké Přílepy (Central Bohemia)*, „Sborník Národního muzea v Praze“, řada A – Historie 54/2000/1–4, s. 37–46.
- Dymaczewski, A.
 1958 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie pow. Środa*, VIII–IX (1957–58), s. 179–442.
- Dzięgielewska, M., Kulczyńska, M.
 2008 *Cieblowice Duże. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im südwestlichen Masowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica XIV, Warszawa.
- Fridrich, J.
 1964 *Das Brandgrab aus der mittleren Römerzeit aus Pečky*, Bez. Nymburk, AR XVI/6, s. 889–891.
- Frölich, A.
 2003 *The armamentarium of the army surgeon*, [w:] L. Jørgensen, B. Storgaard, L. Gebauer Thomsen (red.), *The Spoils of Victory. The North in the shadow of the Roman Empire*, Copenhagen, s. 342–343.
- Gaerte, W.
 1929 *Urgeschichte Ostpreußens*, Königsberg i. Pr.
- Gałęzowska, A.
 2007 *Obrządek pogrzebowy kultury wielbarskiej w Wielkopolsce*, [w:] M. Mączyńska, A. Urbaniak (red.), *Okres rzymski i wędrówek ludów w północnej Polsce i materiały z konferencji „Cmentarzyska z okresu rzymskiego jako miejsca kultu”*, Białe Błota 17–19 maja 2000 r., Acta Universitatis Lodzensis, Folia Archaeologica 25, Łódź, s. 155–234.
- Garbacz, K.
 2000 *Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. świętokrzyskie*, MSROA XXI, s. 5–170.
- Geisler, H.
 1971 *Kaiserzeitliche Brandgräber von Neuendorf und Dahnsdorf, Kr. Belzig*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 6, s. 71–76.
 1974 *Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-Land, część I: Katalog*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 8, Berlin.
 1979 *Germanische Brandgräber der späten römischen Kaiserzeit aus Schweinitz, Kr. Jessen*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 12, Berlin, s. 81–122.
 1984 *Das germanische Urnengräberfeld bei Kemnitz, Kr. Potsdam-Land, część II: Text*, Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam 18, Berlin, s. 77–174.
- Ginalski, J.
 1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PArch. 38, s. 53–82.
- Godłowski, K.
 1961 *Kultura przeworska*, [w:] *Pradzieje powiatu krakowskiego, tom II*, ZNUJ 34 = Prace Archeologiczne 2, Kraków, s. 137–212.
 1968 *Przyczynki do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku*, [w:] K. Jażdżewski (red.), *Liber Iosepho Kostorzewski octogenario a veneratoribus dicatus*, Wrocław, s. 241–262.
 1969 *Kryspinów, district of Cracow (A cemetery of the Roman period)*, RArch de 1968, s. 31–36.
 1973 *Kraków-Kryspinów (A cemetery of the Late La Tène and Early Roman periods)*, RArch de 1972, s. 40–46.
 1977 *Das Gräberfeld in Kryspinów bei Kraków und seine Bedeutung für den Übergang zwischen der Latène- und der römischen Kaiserzeit in Klempolen*, [w:] B. Chropovský (red.), *Symposium. Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet*, Bratislava, s. 59–80.
 1992 *Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich*, [w:] M. Głosek et alii (red.), *Arma et ollae. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70 rocznicę urodzin i 45 rocznicę pracy naukowej*, Łódź, s. 71–88.
 2000 *Europa barbarzyńska od IV w. p.n.e. do VI w. n.e. w świetle źródeł pisanych*, [w:] M. Parczewski (red.), K. Godłowski, *Pierwotne siedziby Słowian*, Kraków, s. 15–45.
- Godłowski, K., Wichman, T.
 1998 *Chmielów Piaskowy. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im Świętokrzyskie-Gebirge*, Monumenta Archaeologica Barbarica VI, Kraków.
- Grzymkowski, A.
 1996 *Ziemia Zawkrzeńska w pierwszych wiekach naszej ery*, [w:] *Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Zawkrzeńskiej*, tom II, Mława, s. 151–208.

- Gurba, J.
1954 *Cmentarzysko lateńsko-rzymskie w Masowie, pow. Garwolin, badane w 1953 roku*, WA XX/3, s. 303.
- Hellích, J.
1919 *Žárové hroby z doby cisařství římského na Poděbradsku*, PA XXXI, s. 88–97.
- Hollack, E., Peiser, F. E.
1904 *Das Gräberfeld von Moythienen*, Königsberg i. Pr.
- Horbacz, T., Olędzki, M.
1983 *Cimetière de la Période Romaine à Piaski (Pologne Centrale)*, InvArch. LI.
- Ilkjær, J.
1993a *Illerup Ådal 3. Die Gürtel. Bestandteile und Zubehör. Textband*, Jutland Archaeological Society Publications XXV:3, Moesgård.
1993b *Illerup Ådal 4. Die Gürtel. Bestandteile und Zubehör. Tafelband*, Jutland Archaeological Society Publications XXV:4, Moesgård.
- Jamka, R.
1959 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Starachowicach*, PArch. XI, s. 32–61.
- Jaskanis, J.
2005 *Krupice. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Ostpolen*, Monumenta Archaeologica Barbarica X, Warszawa.
- Jasnosz, S.
1952 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń, FAP II (1951)*, s. 1–284.
1982 *Materiały i studia do dziejów osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego Ziemi Obornicko-Rogozińskiej (Część 1)*, FAP XXXI (1980), s. 1–144.
- Jentsch, H.
1895 *Das Gräberfeld bei Sadersdorf, Kr. Guben, und andere Niederlausitzer Fundstellen der La Tène- und der provinzialrömischen Zeit*, „Niederlausitzer Mittheilungen” IV/1–4, s. 1–142.
- Jonakowski, M.
1996 *Komplet narzędzi do krzesania ognia w kulturze przeworskiej ze szczególnym uwzględnieniem krzesiw sztabkowatych*, [w:] W. Nowakowski (red.), CONCORDIA. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin, Warszawa, s. 93–104.
- Juga, A., Ots, M., Szymański, P.
2003 *Über die Vorteile der Bildung einer „didaktischen Kollektion”. Materialien der Bogaczewo-Kultur und Olsztyn-Gruppe in Ajaloo Instituut in Tallinn (Estland)*, [w:] A. Bursche, R. Ciołek (red.), *Antyk i Barbarzyńcy. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Kolendo w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 205–243.
- Kaczanowski, P.
1987 *Drochlin. Ciałopalne cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich*, ZNUJ DCCCXXVIII = Prace Archeologiczne XL, Kraków.
1995 *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*, Klasyfikacje zabytków archeologicznych I, Kraków.
- Kaczanowski, P., Poleski, J.
1990 *Materiały grobowe kultury przeworskiej z Marzęcina, woj. Kielce*, SprArch. XLII, s. 281–292.
- Kajzer, L., Walenta, K., Kmiecinski, J.
1968 *Przedmioty codziennego użytku. Części pasa*, [w:] J. Kmiecinski (red.), *Odry. Cmentarzysko kurhanowe z okresu rzymskiego w powiecie chojnickim*, Acta Archaeologica Lodziensia 15, Łódź, 67–74.
- Kaszewska, E.
1961 *Materiały z cmentarzyska w Zadowicach, pow. Kalisz (część III)*, PMMAE 6, 191–290.
1969 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Czarnocinie, pow. Łódź*, SprArch. XXI, 97–102.
- Kaufmann, H.
1984 *Das spätkaiserzeitliche Brandgräberfeld von Wechmar, Kreis Gotha*, Weimarer Monographien zur Ur- und Frühgeschichte 9, Weimar.
- Kieferling, G.
2000 *Starożytne zabytki z jarosławskich zbiorów prywatnych. Kwerenda z lat 1999–2000*, „Rocznik Przemyski” XXXVI:2000, z. 1, Archeologia, s. 127–140.
- Kietlińska, A., Dąbrowska T.
1963 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spycymierz, powiat Turek*, MS IX, s. 143–254.
- Kokowski, A.
1997 *Schlossbeschlüge und Schlüssel im Barbaricum in der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit, Klassifizierung, Verbreitung, Chronologie*, Klasyfikacje zabytków archeologicznych II, Lublin.
- Kolník, T.
1961 *Pohrebisko v Bešeňove (príspevok k štúdiu doby rímskej na Slovensku)*, SIA IX/1–2, s. 245–249.
1965 *K typológii a chronológii niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku*, SIA XIII/1, s. 183–236.
1977 *Anfänge der germanischen Besiedlung in der Südwestslowakei und das Regnum Vannianum*, [w:] B. Chropovský (red.), *Symposium. Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung in mittleren Donauebiet*, Bratislava, s. 143–171.
1980 *Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei, Teil 1*, Archaeologia Slovaca – Fontes XIV, Bratislava.

- Kontny, B.
2003 *Przekaz z zaświatów. Analiza zestawów uzbrojenia z grobów w kulturze przeworskiej z okresu wczesnorzymskiego i początków młodszego okresu rzymskiego*, „Światowit” XLIV, fasc. B, s. 111–178.
- Kostrzewski, B.
1956a *Materiały do najdawniejszego osadnictwa na terenie Pyszącej w powiecie śremskim*, FAP VI (1955), s. 30–64.
1956b *Cmentarzyska z okresu rzymskiego w Czaczu i w Koko-rzynie w pow. kościańskim i w Pięczkowie w pow. średz-kim*, FAP VI (1955), s. 65–103.
- Kramarek, I.
1962 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Kotli, pow. Głogów*, „Silesia Antiqua” 4, s. 213–241.
- Kuchenbuch, F.
1936 *Altmärkische Funde des 1. u. 2. Jahrhunderts n. Chr.*, JmV XXIV, s. 211–224.
1938 *Der Urnenfriedhof von Molkenberg, Kr. Jerichow II*, JmV XXIX, s. 200–206.
- Kytlicová, O.
1970 *Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník)*, PA 61/2, s. 291–377.
- La Baume, W.
1934 *Urgeschichte der Ostgermanen*, Ostlandforschungen 5, Danzig.
- Lau, N.
2014 *Das Thorsberger Moor 1: Die Pferdegeschirre. Germanische Zaumzeuge und Sattelgeschirre als Zeugnisse kriegerischer Reiterei im mittel- und nordeuropäischen Barbaricum*, Schleswig.
- Lauermann, E.
1995 *Ein reich ausgestattetes germanisches Brandgrab aus Mannersdorf an der March, VB Gänserndorf, Nieder-österreich*, „Fundberichte aus Österreich” 33 (1994), s. 281–292.
- Laux, F.
1993 *Überlegungen zu den germanischen Fürstengräbern bei Marwedel, Gde. Hitzacker, Kr. Lüchow-Dannenberg*, BerRGK 73 (1992), s. 315–376.
- Liana, T.
1962 *Znaleziska z okresu późnolateńskiego i rzymskiego z terenu województwa kieleckiego w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego*, WA XXVIII/1, s. 47–58.
- Lüth, F., Voß, H. - U.
2001 *Neue Römergräber aus Hagenow – ein Vorbericht*, BMJ Jahrbuch 2000 – 48, s. 149–213.
- Łęga, W.
1960 *Nieznane materiały z cmentarzyska z okresu rzymskiego z miejscowości Babięta, pow. Mrągowo*, RO III, 73–79.
- Madyda, R.
1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, MSiW IV, s. 351–411.
- Madyda-Legutko, R.
1984 *Próba rekonstrukcji pasów z metalowymi częściami na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum w okresie wpływów rzymskich i we wczesnej fazie okresu wędrówek ludów*, PArch. 31 (1983), s. 91–133.
1987 *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, B.A.R. Int. Series 360, Oxford (1986).
2001 *Omeegaschnallen im Gebiet des mitteleuropäischen Barbaricums und in Skandinavien*, [w:] M. Meyer (red.), „... trans Albim fluvium“. Research into prehistoric, Germanic and Slav archaeology. Studies in honour of Achim Leube on the occasion of his 65th birthday, Internationale Archäologie – Studia honoraria 10, Rahden/Westf., s. 373–386.
2011 *Studia nad zróżnicowaniem metalowych części pasów w kulturze przeworskiej. Okucia końca pasa*, Kraków.
- Madyda-Legutko, R., Rodzińska-Nowak, J., Zagórska-Telega, J.
2011a *Opatów Fpl. 1. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im nordwestlichen Klempolen. Katalog*, Monumenta Archaeologica Barbarica XV/1, Warszawa-Kraków.
2011b *Opatów Fpl. 1. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur im nordwestlichen Klempolen. Tafeln*, Monumenta Archaeologica Barbarica XV/2, Warszawa-Kraków.
- Makiewicz, T.
1970 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Białej, pow. Łódź*, PMMAE 17, s. 173–255.
1977 *Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Tucznie koło Inowrocławia (stanowisko 3)*, FAP XXVI (1975), s. 125–149.
- Marcinkian, A.
1978 *Cmentarzysko z II/III w. n. e. w Grzmiącej woj. Zielona Góra*, „Silesia Antiqua” XX, 87–108.
- Martyniak, G., Pastwiński, R., Pazda, S.
1997 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Buczyna, woj. opolskie*, Wrocław.
- Mączyńska, M.
1971 *Cmentarzysko i osada z okresu rzymskiego w Krapkowicach*, MSiW I, s. 251–316.
- Mączyńska, M., Jagusiak, M.
2002 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Czarnocinie, pow. Piotrków Trybunalski, stanowisko 1*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), VARIA BARBARICA Zenoni Woźniak ab amicis dicata, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin, s. 353–374.

- Meyer, E.
1969 *Das germanische Gräberfeld von Zauschwitz, Kr. Bor-na. Ein Beitrag zur spätrömischen Kaiserzeit in Sachsen*, AFB Beiheft 6, Berlin.
- 1971 *Die germanischen Bodenfunde der spätrömischen Kai-serzeit und der frühen Völkerwanderungszeit in Sach-sen. I. Katalog*, AFB Beiheft 9, Berlin.
- Mikulková, B.
2014 *Nástin struktury germánského žárového pohřebiště v Mod-řicích*, [w:] B. Komoróczy (red.), *Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, síd-lištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011)*, Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 44, Brno, s. 169–180.
- Mitkova-Szubert, K.
1984 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Komsinie, woj. Płock*, WA XLVII/1 (1982), s. 121–133.
- Moszczyński, J.
1994 *Cmentarzyska kultury przeworskiej z okresu rzymskie-go w Kutnie, woj. płockie (stan. 2, 3, 6)*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura przeworska, tom I. Mate-rialy z konferencji*, Lubelskie Materiały Archeologiczne VIII/1, Lublin, s. 213–236.
- 1996 *Groby z wczesnego okresu wpływów rzymskich na cmen-tarzysku kultury przeworskiej w Kutnie, stan. 6, woj. pło-ckie (sezon 1993 r.)*, „Łódzkie Sprawozdania Archeolo-giczne” II, s. 87–99.
- Motyková, K.
1981 *Das Brandgräberfeld der römischen Kaiserzeit von Ste-helčeves*, PA 72/2, s. 340–415.
- Motyková-Šneidrová, K.
1967 *Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen*, Fontes Archaeologici Pragenses 11, Pragae.
- von Müller, A.
1962 *Fohrde und Hohenferchesar. Zwei germanische Gräber-feld der frühen römischen Kaiserzeit aus der Mark Bran-denburg*, Berlin.
- Natuniewicz-Sekuła, M., Okulicz-Kozaryn, J.
2011 *Weklice. A Cemetery of the Wielbark Culture on the East-ern Margin of Vistula Delta (Excavations 1986–2004)*, Monumenta Archaeologica Barbarica XVII, Warszawa.
- Niewęłowski, A.
1991 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Garwolinie, woj. siedleckie*, Warszawa.
- Nosek, S.
1957 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesno-średniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu*, „Annales Universitas Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F – Na-uki filozoficzne i humanistyczne” VI (1951).
- Nowakowski, W.
1996 *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Ver-bindungen mit dem römischen Reich und der barbari-schen Welt*, Veröffentlichung des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sonderbd. 10, Marburg-Warszawa.
- 2009 *Cmentarzysko z „Atlantydy Północy”*, [w:] B. Kaim (red.), *Blisko i daleko. Księga jubileuszowa Instytutu Archeo-logii Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa (b.d.w.), s. 41–46.
- 2013 *Masuren in der Römischen Kaiserzeit. Auswertung der Archivalien aus dem Nachlass von Herbert Jankuhn*, Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete 12, Neumünster.
- Nowakowski, Z.
2003 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdźdarowie, pow. sochaczewski*, WA LVI (2002–2003), s. 283–379.
- Okulicz, J.
1958 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego odkryte w miejscowo-ści Bogaczewo, na przysiółku Kula, pow. Giżycko, RO I*, s. 41–116.
- 2006 (J. Okulicz-Kozaryn) *Plemiona grupy nidzickiej kultury grobów jamowych (w okresie od końca II w. przed naszą erą do V w. n. e.)*, [w:] W. Nowakowski, A. Szela (red.), *Pogranicze trzech światów. Kontakty kultur przeworskiej, wielbarskiej i bogaczewskiej w świetle materiałów z ba-dań i poszukiwań archeologicznych*, Warszawa (CD).
- Pescheck, Ch.
1939 *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*, Quellschriften zur ostdeut-schen Vor- und Frühgeschichte 5, Leipzig.
- Peška, J., Tejral, J.
2002 *Gesamtinterpretation des Königsgrab von Mušov*, [w:] J. Peška, J. Tejral (red.), *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren. Teil 2*, Römisch-Germanisches Zen-tralmuseum, Monographien 55/2, Mainz, s. 501–513.
- Peškař, I.
1967 *Kotázce učelu závěsnych jehlicovitych bodců z doby řim-ske*, AR XIX/3, s. 355–367.
- 1978 *Starši doba řimská na Moravě*, „Zprávy Čs. společnosti archeologické při Čs. akademii věd” XX/1978/3, s. 55–83.
- Piaszykówna, M.
1953 *Pradzieje miasta Poznania*, Poznań.
- Pič, J. L.
1907 *Die Urnengräber Böhmens*, Leipzig.
- Pietrzak, M.
1997 *Pruszcz Gdański. Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksy-wie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern*, Monumenta Archaeologica Barbarica IV, Kraków.

- Prohászka, P.
2014 *Das germanische Gräberfeld von „Dunajská Streda“*, SIA LXII/1, s. 167–198.
- Przybyła, M. J.
2010 *Bemerkungen zu einigen lokalen Formen der Schwertgürtelschließen vom sog. Balteus-Typ aus dem Barbaricum*, RArch NS 2, s. 93–184.
- Pudełko, E.
1990 *Nowe cmentarzysko z okresu rzymskiego w Wielkopolsce odkryte w Brzeziu gm. Pleszew woj. Kaliskie*, „Kaliskie Zeszyty Muzealne” 1, s. 17–38.
- Raftery, B.
1988 *Hollow two-piece metal rings in La Tène Europe*, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 11, Marburg/Lahn.
- Rasch, M.
1991 *Glömminge socken*, [w:] U. E. Hagberg, M. Rasch, B. Stjernquist (red.), *Ölands järnålders gravfält II*, Kalmar, s. 39–152.
- Raschke, G.
1934 *Ein Runentopf in dem vandalischen Männergrabe von Sedschütz, Kr. Neustadt OS.*, „Altschlesien” 5, s. 376–381.
- Rybová, A.
1970 *Das Brandgräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit von Pňov*, Archeologické studijní materiály 9, Praha.
- Schindler, R.
1940 *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefäße*, Quellschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte 6, Leipzig.
- Schmidt-Thielbeer, E.
1967 *Das Gräberfeld von Wahlitz, Kr. Burg. Ein Beitrag zur frühen römischen Kaiserzeit im nördlichen Mitteldeutschland*, Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 22, Berlin.
- Schmiedehelm, M.
1990 *Das Gräberfeld Gąsior (nach Materialien von F. E. Peiser)* (red. S. Laul), *Archaeologia Baltica IX* (Polonia 89), Łódź, s. 5–126.
2011 *Das Gräberfeld am Jaskowska-See in Masuren. Studien zur westmasurischen Kultur der römischen Eisenzeit* (red. A. Juga-Szymańska, P. Szymański), Warszawa.
- Schránil, J.
1917 *Žárový hrob římského typu ze Záryb*, PA XXIX, s. 164.
- Sedláčková, H.
1972 *Žárový hrob z doby římské z Ratenic, okr. Nymburk*, AR XXIV, s. 437–439.
- Skorupka, T.
2001 *Kowalewko 12. Cmentarzysko birytualne ludności kultury wielbarskiej (od połowy I w. n.e. do początku III w. n.e.)*, Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego, tom II: Wielkopolska, cz. 3, Poznań.
- Skowron, J.
1997 *Cmentarzysko kultury przeworskiej z późnego okresu wpływów rzymskich w miejscowości Piaski, gm. Kleszczów, woj. Piotrowskie – stan. 1*, „Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza” 2/97, s. 11–154.
- Skvorzov, K.
2005 *Das Gräberfeld der römischen Kaiserzeit von Bol’šoe Isakovo (ehem. Lauth, Kr. Königsberg). Katalog der Funde aus den Grabungen 1998 und 1999*, „Offa” 61/62 (2004/05), s. 111–219.
- Stange, H.
1979 *Gräberfeld der frühromischen Kaiserzeit von Plöwen, Kreis Pasewalk*, BMJ Jahrbuch 1978, s. 133–192.
- Szarek-Waszkowska, E.
1973 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w miejscowości Opolka, pow. Puławy*, *Studia i Materiały Lubelskie* 5, Lublin (1971), s. 79–186.
- Szczesiak, R.
1994 *Ein Brandgrubengräberfeld der römischen Kaiserzeit bei Neuenkirchen, Kreis Neubrandenburg*, BMJ 41 (1993), s. 45–126.
- Szela, A.
1999 *Cmentarzysko kultury grobów kloszowych i kultury przeworskiej w Biejkowie, stan. 9, gm. Promna, pow. biało-brzeski, woj. mazowieckie*, mps pracy magisterskiej w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Szembekówna, Z.
1909 *Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych w Siemianicach (powiat kępiński) odbytych w r. 1904*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” XXXV (1908), s. 339–365.
- Szter, I.
2010 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich i z okresu wędrówek ludów w Kamieniu na Pojezierzu Mazurskim*, WA LXI (2009–2010), s. 201–351.
- Szydłowski, J.
1959 *Badania na Ostrej Górze w Kalinowie, pow. Strzelce Opolskie*, „Silesia Antiqua” 1, s. 155–195.
1964a *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Choruli, pow. Krapkowice*, Wrocław.
1964b *Ciałopalne cmentarzysko rzymskie w Zakrzowie, pow. Krapkowice*, MS X, s. 187–223.

- Tackenberg, K.
1925 *Die Wandalen in Niederschlesien*, Vorgeschichtliche Forschungen 1/2, Berlin.
- Tejral, J.
1977 *Die älteste Phase der germanischen Besiedlung zwischen Donau und March*, [w:] B. Chropovský (red.), *Symposium. Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung in mittleren Donauebiet*, Bratislava, s. 307–342.
- Tichý, R.
1957 *Výzkum na pohřebišti z doby římské u Mikulova na Moravě*, AR IX/1, s. 60–64.
- Tuszyńska, M.
2005 *Ulkowy. Cmentarzysko kultury wielbarskiej na Pomorzu Gdańskim (Badania na trasie autostrady A1, Gdańsk – Toruń)*, Gdańsk.
- Voigt, Th.
1940 *Die Germanen des 1. und 2. Jahrhunderts im Mittelelbggebiete*, JMV 32, s. 1–242.
1976 *Das hermundurische Urnengräberfeld bei Bornitz, Kreis Zeitz*, JMV 59 (1975), s. 173–342.
- Walenta, K.
1992 *Przyczynę do genezy wielbarskich cmentarzysk kurhanowych z kręgami kamiennymi*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Archaeologica 16, Łódź, s. 169177.
1996 *Grób nr 81 z cmentarzyska kurhanowego w Leśnie gm. Brusy – przyczynek do funkcji i rozprzestrzenienia guzowatych okuć rogów do picia typu B*, „Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne” II, s. 79–85.
- 2009 *Leśno i mikroregion w okresie rzymskim*, Chojnice.
- Wege witz, W.
1964 *Der Urnenfriedhof von Hamburg-Marmstorf*, Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen 7, Hildesheim.
1972 *Das langobardische Brandgräberfeld von Putensen, Kr. Harburg*, Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen 10, Hildesheim.
- Wichrowski, Z.
2000 *Badania ratownicze na cmentarzysku kultury przeworskiej w Kraśniku-Piaskach, stan. 2, woj. lubelskie*, APŚ V, s. 96–104.
- Zeman, J.
1961 *Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebišť z Kostelce na Hané*, Monumenta archaeologica IX, Praha.
- Ziemlińska-Odojowa, W.
1999 *Niedanowo. Ein Gräberfeld der Przeworsk- und Wielbark-Kultur in Nordmasowien*, Monumenta Archaeologica Barbarica VII, Kraków.
- Zielonka, B.
1953 *Cmentarzysko z okresu cesarstwa rzymskiego w Lachmirowicach, w pow. inowrocławskim*, PArch. IX/2–3 (1951–1952), s. 353–386.
1958 *Cmentarzysko w Bodzanowie pow. aleksandrowski*, PArch. X (1954–1956), s. 367–382.

THE UTILITARIAN FUNCTION OF SELECTED BELT FITTINGS OF THE PRZEWORSK CULTURE PEOPLE.
THE CASE OF BELT HANGERS, BELT PENDANTS AND BELT FITTINGS WITH A PENDENT RING

SUMMARY

In different areas of the Central European *Barbaricum*, the Przeworsk Culture territory included, there is evidence in the Early Roman Period of some a certain standardization of belt fittings attributed to the warrior class. This observation applies not only to belt fastenings and strap ends, but also to fittings attached to the perimeter of the belt. They served a decorative function but, presumably, even more so a utilitarian one. Found among them are fittings commonly understood to have served in suspending from the belt objects belonging to the so-called personal equipment of warriors, namely: belt hangers, belt pendants and belt fittings with a pendent ring. A special attention was paid to this type of belt fitting during analysis of warrior belts of Early Roman Period data found in site at Illerup Ådal in Jutland (J. Ilkjær 1993a).

Belt hangers known from Przeworsk Culture assemblages come in several variants depending on the shape of the bar and rivet-plates which attached them to the leather strap. Depending on the differences in the shape of the bar three variants may be distinguished: 1. with a bar made of folded wire, approximately W-shaped (Fig. 1; List 1, Fig. 4); 2. with a U-shaped bar (Fig. 2; List 2, Fig. 5); 3. with a frame-like bar (Fig. 3; List 3, Fig. 6). The shape of the rivet-plates is not in a correlation with the shape of the bar.

In the Przeworsk Culture territory belt hangers appear in phase B1 of the Early Roman Period (variants 1 and 2). Their largest number,

irrespective of their shape, has been recorded in assemblages dated to phase B2b. All three belt hanger variants are documented in the Late Roman Period, chiefly in phase C1a. Elsewhere in the Central European *Barbaricum* analogous belt hangers have been recorded with the same frequency and within the same chronological confines (phase B1–C1a), as in the Przeworsk Culture territory.

Metal belt sets of which belt hangers formed part have a similar character both in the territory of the Przeworsk Culture settlement as in other regions of the Central European *Barbaricum*. Most of them belonged to belts worn by warriors. In the Przeworsk Culture (Fig. 7:1) in phase B1, similarly as in the Elbian Circle, in the Bohemian Basin (Fig. 12:1) and in Lower Austria, belt hangers were used on belts fastened with buckles with an eight-shaped frame (group A) and fitted with profiled strap ends. In phase B2 there is an increase in the number of belts provided with belt hangers. Some of these belt sets are reminiscent stylistically to those of the preceding chronological period in that they include profiled strap ends (Fig. 8:1, 10:2). On the other hand, in phases B2b and C1a everywhere in the Central European *Barbaricum* belts with belt hangers (mostly variants 2 and 3), dissimilar in style design become widespread. These belts tended to be fastened with a buckle having a rectangular frame, mostly of type G16, and were usually fitted with a strap end type 4–6 or 9 (Fig. 7:3,

8:2.3, 9:1 11:1). Belt hangers were used in belts worn by the local elites (Fig. 13:2). In the outfit of the Przeworsk Culture warriors belt hangers (variants 2 and 3) appear also as an element of wide belts which were fastened with a heavy buckle of group G, with a double prong (Fig. 10:1). In phase C1a, in the Przeworsk Culture, we find a very small number of belt hangers forming part of new belt sets which include buckles with a D-shaped frame set on an axis, type D17 (variant 1; Fig. 7:2). Singly belt sets of this type, with belt hangers, variants 2 or 3, have been recorded in the Elbian Circle, the Luboszyce Culture on the one hand, and the territory of the Dollkeim-Kovrovo Culture on the other.

From the territory of the Przeworsk Culture settlement we also have a record on belts fitted with belt hangers identified with women's outfits dating to phase B2b (Fig. 11:2). A very small number of belts with belt hangers attributed to women has been recorded in the Elbian Circle, the Wielbark Culture and the Luboszyce Couture, as well as in south-western Slovakia. Moreover, belt hangers are an element of so-called Sambian belts, typical for women's outfits in the Dollkeim-Kovrovo Culture.

In the Przeworsk Culture territory belt pendants are much less frequent finds (Fig. 14, 15). They differ both in the proportions of their top part and the shape of their lower part, used for suspending objects, and have been distinguished on this basis into five variants: 1. with the top part passing to a rectangular frame (Fig. 14:1–4; List 4, Fig. 15); 2. with the top part passing to a single loop (Fig. 14:5.6; List 5, Fig. 16); 3. with the top part passing to a double loop (Fig. 14:7–11; List 5, Fig. 16); 4. with the top part passing to D-shaped loop (Fig. 14:12; List 5, Fig. 16); 5. with the top part in the form of a rectangular bar with a D-shaped loop (Fig. 14:13.14; List 5, Fig. 16). In the Przeworsk Culture territory belt pendants as elements of belts are more characteristic for phase C1a than for phase B2b, and are documented also in phase C1b (variants 1 and 2). A small number of earlier belt pendants dating to phases B2a (variant 2) and B2b (variants 1 and 5) originate for the most part from the eastern range of the Przeworsk Culture, whereas younger specimens are known primarily from the western range of that culture.

Elsewhere in the Central European *Barbaricum* a small number of belt pendant finds have a similar chronological position as in the Przeworsk Culture. Specimens known at present represent all belt pendant variants known from the Przeworsk Culture, except for variant 4. On the other hand, belt pendants recorded elsewhere in the Central European *Barbaricum* (Fig. 17:1.2) lack analogies in the Przeworsk Culture materials.

In the Przeworsk Culture territory, similarly as in other areas of the European *Barbaricum*, belt pendants were characteristic for belts worn by warriors fastened with buckles with a rectangular frame, group G, mostly type G16 (Fig. 18:1.2), often with strap ends. As in the case of belt hangers in the Przeworsk Culture environment belt pendants were also, on very rare occasions, attached to belts fastened with buckles with a D-shaped frame, group D (Fig. 18:3.4). There is no conclusive evidence that belt pendants formed part of the outfit of women of the Przeworsk Culture people.

Another form of metal belt fitting serving a function analogous to that of belt hangers and belt pendants are fittings with a single pendent ring. Not that these fittings were necessarily associated functionally with leather straps forming part of clothing, they could also belong to straps used for suspending drinking horns or in strapping swords. The main argument assisting the identification of fittings with a pendent ring as elements of belts is that they have been found in context with other metal elements of the belt set. In the Przeworsk Culture terri-

tory two variants of fittings have been set apart: 1. with a narrow fitting and a relatively thickset ring (Fig. 19:1–6; List 6, Fig. 20), 2. with a relatively small body fitting, usually lightly expanded at the top, and a relatively small ring (Fig. 19:7–9; List 6, Fig. 20).

Belt fittings variant 1, mostly made of bronze, are recorded during phase B2a in the eastern zone of the Przeworsk Culture settlement; variant 2 (bronze or iron) are noted during phase B2 and in C1a. Bronze variant 1 fittings found in the Przeworsk Culture territory are a characteristic form used in women's belts fastened with buckles, group D, type 1, without metal strap ends (Fig. 21:1). On the other hand, variant 2 belt fittings occur mainly in the male outfit, used in belts fastened with a buckle having a rectangular frame, group G (Fig. 10:2), or a D-shaped frame, group D (Fig. 8:1). Outside the Przeworsk Culture territory belt sets with belt fittings with a pendent ring, variants 1 and 2, have been recorded in areas of the Central European *Barbaricum* and were in use mostly in phases B2 and C1.

The source of impulse which led to the emergence in the outfit of warriors of barbarian Europe as early as in phase B1 of belts with fittings which allowed for suspension of objects belonging to the so-called personal equipment is hard to pinpoint. Personal equipment is represented by fire striking sets consisting of a firesteel and a pin, or just one of these items (Fig. 22). In phases B2b and C1a in grave inventories in the Central European *Barbaricum* are seen to include assorted objects of which some could have been secured at the belt, e.g., knives in leather sheaths, awls, tweezers, whetstones. Some variant 3 belt hangers are very thickset, suggesting that even quite heavy objects may have been suspended from them. It may be conjectured that Przeworsk Culture warriors wore belts with pouches attached to them (Fig. 7:3). As for women's belts, they may have had keys suspended from them (Fig. 21:1.2).

Fire striking tools surviving in the Przeworsk Culture territory and elsewhere in the Central European *Barbaricum* dating to the horizon of phases B2b–C1a were fixed to belt hangers and pendants by means of short linking pieces which could have reduced the functionality of such a set (Fig. 11:1, 22:3–6). Consequently, its funerary purpose may not be ruled out. On the other hand, a very modest number of longer linking pieces has been recorded (Fig. 22:1.2, 23).

It is remarkable that some belt hangers and belt pendants recovered in the Central European *Barbaricum* and dating to phases B2b and C1a include small fittings (Fig. 24:1–4) allowing introduction of narrow and long thongs and only on them suspension of e.g., firemaking tools, obviously making it easier to use them. Moreover, firesteels and tweezers found with a surviving fitting prove that they could have been attached to the belt on narrow straps, or suspended from them using the fittings discussed here (Fig. 8:2, 9:1, 18:1.3). Not to be ruled out either is that use was made of the loop of the firesteels themselves to wear them at the belt suspended on a narrow leather strap (Fig. 25:4.5). In discussing the functionality of belts with objects suspended from them (R. Articus 2004) other reconstructions have been put forward as well (Fig. 25:1–3).

The greatest uniformity of belt sets associated with outfit of warriors and suspension from belts of the so-called personal equipment is observed in the Central European *Barbaricum* in phases B2b–C1a. It may be recognized with some confidence as the result of contacts between groups of warriors hailing from different cultural environment and their mobility. This could be related to settlement and culture shifts observed at this time, intimated also by the modest written sources at hand (K. Godłowski 2000, p. 26–30).

Tłumaczenie: Anna Kinecka

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowoschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Lódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KZIA	– Kratkie soobšeniá Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	– Materiały i issledovaniá po arheologii SSSR (Материалы и исследования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. wyd.: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K. J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. wyd.: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (de Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Rossijskaá arheologíá” (Российская археология), Moskva
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SlA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Sovetskaá arheologíá” (Советская археология), Moskva
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 872, +48 22 5044 873
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2016. Wydanie I. Nakład 300 egz.

Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa